

การสร้างความเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ตามระบอบประชาธิปไตยในโรงเรียนมัธยมศึกษา

นางสาวกรวรรณ เกียรติไกรวัลศิริ



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการเมืองและการจัดการปกครอง ภาควิชาการปกครอง

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2557

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

BUILDING ACTIVE CITIZENSHIP FOR DEMOCRACY IN A SECONDARY SCHOOL

Miss Kornrawan Kietglaiwansiri



A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements  
for the Degree of Master of Arts Program in Politics and Governance

Department of Government

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2014

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การสร้างความเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ตามระบอบ ประชาธิปไตยในโรงเรียนมัธยมศึกษา
โดย	นางสาวกรวรรณ เกียรติไกรวัลศิริ
สาขาวิชา	การเมืองและการจัดการปกครอง
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร. ฉันทนา หวันแก้ว

---

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์  
(รองศาสตราจารย์ ดร. เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ  
(รองศาสตราจารย์ ดร. ประภาส ปิ่นตบแต่ง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก  
(รองศาสตราจารย์ ดร. ฉันทนา หวันแก้ว)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย  
(รองศาสตราจารย์ ดร. อนุชาติ พวงสำลี)

กรวรรณ เกียรติไกรวัลศิริ : การสร้างความเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ตามระบอบประชาธิปไตยใน  
โรงเรียนมัธยมศึกษา (BUILDING ACTIVE CITIZENSHIP FOR DEMOCRACY IN A  
SECONDARY SCHOOL) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ. ดร. ฉันทนา หวันแก้ว, 156  
หน้า.

งานวิจัยชิ้นนี้มีความประสงค์ที่จะศึกษาการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตาม  
ระบอบประชาธิปไตย ในระดับชั้นมัธยมศึกษา ในสถาบันการศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา  
ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งมีกรณีศึกษาเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการ  
การศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ โดยงานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับ แบบเรียน บทบาทครูใน  
กระบวนการเรียนการสอน และ วัฒนธรรมโรงเรียนการเรียนรู้ในโรงเรียนเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง  
ตามระบอบประชาธิปไตย การศึกษาได้แสดงให้เห็นว่า หนังสือแบบเรียนมีสาระครอบคลุมความรู้  
ขั้นต้นเกี่ยวกับหลักการสำคัญของประชาธิปไตย และ ประวัติศาสตร์การเมืองสมัยใหม่ แต่มีจุดเน้นไป  
ที่บทบาทของชนชั้นนำมากกว่าบทบาทพลเมืองในการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยข้อจำกัดมาจากหนังสือ  
อ่านประกอบที่เกี่ยวกับเรื่องราวการมีส่วนร่วมของพลเมืองไม่ได้รับความสนใจหรือมีไม่เพียงพอ ต่อมา  
เมื่อศึกษาถึงการจัดการกิจกรรมการเรียนที่เหมาะสมในชั้นเรียนพบว่า การจัดการเรียนการสอนมีความ  
จำกัด ส่วนหนึ่งมาจากขาดแรงจูงใจของทุกฝ่าย และเป้าหมายของการศึกษานั้นไปที่การสอบเข้า  
มหาวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม กิจกรรมนอกชั้นเรียนเป็นพื้นที่เรียนรู้ที่สำคัญแต่การมีส่วนร่วมของนักเรียน  
โดยทั่วไปจำกัด และยังไม่ได้รับการส่งเสริมอย่างเป็นระบบเมื่อเปรียบเทียบกับเป้าหมายความเป็นเลิศ  
ทางวิชาการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาควิชา การปกครอง ลายมือชื่อนิสิต .....

สาขาวิชา การเมืองและการจัดการปกครอง ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

ปีการศึกษา 2557

# # 5581301024 : MAJOR POLITICS AND GOVERNANCE

KEYWORDS: CIVIC EDUCATION / ACTIVE CITIZENSHIP / EDUCATIONAL INSTITUTION /  
LEARNING / SCHOOL / DEMOCRACY / EDUCATIONAL MANAGEMENT

KORNRAWAN KIETGLAIWANSIRI: BUILDING ACTIVE CITIZENSHIP FOR  
DEMOCRACY IN A SECONDARY SCHOOL. ADVISOR: ASSOC. PROF. CHANTANA  
WUNGAEAO, Ph.D., 156 pp.

This research aims to study the educational management for creating democratic citizenship under civic education in the high school level of an educational institute according to the core curriculum for basic education 2008, which is a case study of a secondary school under the Office of the Basic Education Commission, Ministry of Education. This research focuses on school curriculum, teacher's role in the process of teaching and learning in schools, and the school's culture in creating a citizen-based democracy. The study has shown that textbook materials initially cover the principle knowledge of democracy and the modern political history but focuses more on the role of the elite over the role of citizens in social change. Such restrictions come from additional reading involved with citizens being not as interesting or are actually insufficient. Further study on appropriate learning activities in the classroom found that teaching and learning was limited. Part of such problem was due to lack of motivation from all sides. The goal of the study focused on college entrance exams, however, activities outside the classroom are an important learning foundation. The involvement of students in general was quite limited and has not been systematically promoted, especially when compared to the goal of academic excellence.

Department: Government Student's Signature .....

Field of Study: Politics and Governance Advisor's Signature .....

Academic Year: 2014

## กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความช่วยเหลือของ รองศาสตราจารย์ ดร. ฉันทนา หวันแก้ว อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำวิจัย อีกทั้งยังช่วยแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่ในทุกขั้นตอน เพื่อให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ที่สุด ขอขอบพระคุณกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทั้งสองท่านคือ รองศาสตราจารย์ ดร. ประภาส ปิ่นตบแต่ง และรองศาสตราจารย์ ดร. อนุชาติ พวงสำลี สำหรับความกรุณาในการให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเนื้อหาการวิจัย ขอขอบพระคุณ คุณครูเรียงศักดิ์ และคุณครูอังศนา กาญจนภาคย์ สำหรับการสนับสนุน และให้คำแนะนำถึงแนวทางการเก็บข้อมูลแลกเปลี่ยนความรู้ความคิด และสั่งสอนศิษย์จนจบชั้นมัธยมศึกษา ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้สัมภาษณ์ และเปิดเผยข้อมูลอย่างจริงใจ ขอขอบคุณพี่น้องพันธ์ พี่อรรรณพ สำหรับความช่วยเหลือในการติดต่อประสานงานกับทางหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิตในทุกขั้นตอนด้วยความใส่ใจ และได้สละเวลาให้ความช่วยเหลือในการทำวิทยานิพนธ์อย่างเต็มความสามารถ นอกจากนี้ ขอขอบคุณ จิราภรณ์ ณ์ฐนรี และ วรัญญา สำหรับกำลังใจที่มีให้มาโดยตลอด

สุดท้าย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อกิตติศักดิ์ และคุณแม่สกาวรรัตน์ ที่อยู่เบื้องหลังในความสำเร็จที่ได้ให้ความช่วยเหลือสนับสนุน รวมถึงคอยให้กำลังใจผู้วิจัยเสมอมาจนสำเร็จการศึกษา ขอขอบพระคุณครอบครัว และญาติ สำหรับกำลังใจ และการกระตุ้นเตือนให้ทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จได้ด้วยดี

กรวรรณ เกียรติไกรวัลศิริ

## สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	1
สารบัญรูปภาพ.....	1
บทที่ 1 บทนำ .....	1
1.1. หลักการและเหตุผล .....	1
1.2. คำถามในการวิจัย.....	6
1.3. วัตถุประสงค์ในการทำวิจัย .....	6
1.4. สมมติฐาน .....	6
1.5. ขอบเขตในการวิจัย .....	7
1.6. วิธีวิจัย.....	7
1.7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	11
บทที่ 2 แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นพลเมือง .....	12
2.1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับหลักการประชาธิปไตย.....	12
2.2. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย .....	15
2.3. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย.....	23
2.4. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนกับการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง.....	30
2.5. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง .....	33
2.6. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการกล่อมเกลาทางการเมือง .....	40
2.7. สรุปกรอบแนวคิด.....	43

บทที่ 3 แบบเรียน และเอกสารประกอบการเรียน .....	46
3.1. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 .....	47
3.2. หนังสือแบบเรียน .....	52
3.2.1. หลักเกณฑ์และวิธีการในการคัดเลือกหนังสือแบบเรียนของโรงเรียนตัวอย่าง .....	53
3.2.2. โครงสร้างเนื้อหาของหนังสือแบบเรียนหมวดสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม .....	54
3.2.2.1. โครงสร้างแบบเรียนสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระดับชั้น มัธยมศึกษาตอนต้น .....	54
3.2.2.2. โครงสร้างแบบเรียนสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระดับชั้น มัธยมศึกษาตอนปลาย .....	56
3.2.3. เนื้อหาสาระของหนังสือแบบเรียน .....	60
3.2.3.1. หลักการประชาธิปไตย .....	60
3.2.3.2. คุณลักษณะพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย .....	61
3.2.4. กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ในหนังสือแบบเรียน .....	68
3.2.5. ความคิดเห็นของครูที่มีต่อหนังสือแบบเรียน .....	69
3.2.5.1. ความคิดเห็นของครูโรงเรียนตัวอย่างที่มีต่อหนังสือแบบเรียนสังคมศาสตร์ ..	69
3.3. เอกสารประกอบการสอนของครูผู้สอน .....	71
3.3.1. หลักการจัดทำเอกสารประกอบการเรียนการสอน .....	72
3.3.2. โครงสร้างของเอกสารประกอบการเรียนการสอนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 .....	72
3.3.3. เนื้อหาของเอกสารประกอบการเรียนการสอน .....	73
3.3.3.1. การปกครองระบอบประชาธิปไตย .....	74
3.3.3.2. คุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย .....	76
3.4. หนังสืออ่านนอกเวลา และห้องสื่อการสอนของกลุ่มสาระสังคมศึกษา .....	78
3.5. สรุป .....	79
บทที่ 4 การจัดการเรียนการสอน .....	84



4.1. การออกแบบการจัดการเรียนรู้.....	84
4.1.1. แผนการจัดการเรียนรู้.....	85
4.2. การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน .....	86
4.2.1. การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนของกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษาฯ .....	86
4.2.2. กระบวนการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนของกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ .....	91
4.3. บรรยายภาพการจัดการเรียนรู้.....	93
4.4. การวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้ .....	94
4.4.1. การประเมินผลตามตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้ .....	95
4.4.2. การประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน .....	97
4.5. ข้อสังเกตในการจัดการเรียนรู้.....	99
4.5.1. ข้อสังเกตในเรื่องของจำนวนนักเรียน และระยะเวลาในคาบเรียน .....	99
4.5.2. ข้อสังเกตในเรื่องของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฯ และการ ประเมินผล.....	99
4.5.3. ข้อสังเกตในเรื่องภาระหน้าที่ของครูผู้สอน .....	101
4.6. ความคิดเห็นของครูต่อการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง .....	101
4.7. กรณีตัวอย่างของครูผู้ออกแบบการจัดการเรียนรู้ .....	102
4.8. สรุป .....	109
บทที่ 5 วัฒนธรรมโรงเรียนและกิจกรรมนักเรียน .....	112
5.1. หลักการและแนวปฏิบัติพื้นฐานของโรงเรียนตัวอย่าง .....	112
5.2. วิถีชีวิตของนักเรียนในโรงเรียนตัวอย่าง .....	114
5.2.1. ชีวิตประจำวันของนักเรียนโรงเรียนตัวอย่าง.....	115
5.3. กิจกรรมนักเรียน .....	118
5.3.1. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน .....	119

5.3.1.1. กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ .....	120
5.3.1.2. กิจกรรมชุมนุม.....	122
5.3.2. กิจกรรมเสริมหลักสูตร .....	124
5.3.2.1. กิจกรรมคณะกรรมการนักเรียนและสถานักเรียน .....	125
5.3.2.2. กิจกรรมกีฬาภายใน .....	128
5.4. สรุป .....	129
บทที่ 6 บทสรุป และข้อเสนอแนะ.....	133
6.1. บทสรุป .....	133
6.1.1. แบบเรียนกับการสร้างความเป็นพลเมือง .....	134
6.1.2. ทักษะชีวิตของครูที่มีต่อการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง .....	136
6.1.3. กระบวนการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองภายในห้องเรียน .....	137
6.1.4. วัฒนธรรมสถานศึกษา และกิจกรรมนักเรียนเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง .....	139
6.2. การอภิปรายบทสรุป .....	141
รายการอ้างอิง .....	146
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์ .....	156

## สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 การสัมภาษณ์เพื่อศึกษาถึงกิจกรรมนักเรียน .....	9
ตารางที่ 2 การสัมภาษณ์เพื่อศึกษาถึงการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน.....	10
ตารางที่ 3 สรุปเนื้อหาแบบเรียนพื้นฐาน สังคมศึกษาฯ รวมสาระ โดยสังเขป .....	55
ตารางที่ 4 สรุปโครงสร้างหน่วยการเรียนรู้ หนังสือเรียนพื้นฐาน หน้าที่พลเมืองฯ ระดับชั้น มัธยมศึกษาตอนปลาย .....	57
ตารางที่ 5 สรุปโครงสร้างเอกสารประกอบการสอน วิชาสังคมศึกษาฯ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปี ที่ 4 .....	73
ตารางที่ 6 เปรียบเทียบเนื้อหาสาระในแบบเรียนและเอกสารประกอบการเรียนการสอน กับ ความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมือง (Civic knowledge) ตามกรอบของการวิจัย.....	82

## สารบัญรูปภาพ

	หน้า
รูปภาพที่ 1 คาบเรียน วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มัธยมศึกษาปีที่ 4 เรื่อง พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาทางการเมือง .....	88
รูปภาพที่ 2 คาบเรียน วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มัธยมศึกษาปีที่ 4 เรื่อง พลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตย .....	89
รูปภาพที่ 3 การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมฯ วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มัธยมศึกษาปีที่ 4 เรื่อง ข้อดี ข้อเสียของการปกครองระบอบประชาธิปไตย.....	105
รูปภาพที่ 4 การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมฯ วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มัธยมศึกษาปีที่ 4 เรื่อง บทบาทหน้าที่ของประชาชนในการมีส่วนร่วมในการส่งเสริม การเมืองการปกครอง ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข.....	106
รูปภาพที่ 5 การจัดกิจกรรมชุมนุมสังคมสงเคราะห์.....	123
รูปภาพที่ 6 การจัดประชุมสถานักเรียน .....	125

# บทที่ 1

## บทนำ

### 1.1. หลักการและเหตุผล

การเมืองภาคพลเมืองในประเทศไทยเริ่มเข้ามามีบทบาท และความสำคัญมากขึ้นเมื่อเทียบกับในอดีต พิจารณาได้จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ว่าด้วยบัญญัติการรองรับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมือง รวมทั้งการขยายพื้นที่ทางการเมืองภาคพลเมืองผ่านกระบวนการต่างๆ ที่มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2540 และนอกจากการศึกษาบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ เรายังสามารถพิจารณาได้จากงานของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง ที่อธิบายถึงบทบาทของประชาชนในการเข้ามาสู่พื้นที่ทางการเมือง ทั้งการพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบาย และความพยายามในการเพิ่มพื้นที่ทางการเมืองของประชาชนผ่านกระบวนการเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างๆ ทั้งนี้ การเติบโตของภาคพลเมืองจะต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญคือ พลเมืองที่มีความกระตือรือร้น มุ่งปกป้องคุ้มครองสิทธิ และมุ่งประโยชน์ต่อสาธารณะ เพราะนอกจากพลเมืองจะเป็นกุญแจสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการทางการเมืองภาคพลเมืองแล้ว พลเมืองยังเป็นรากฐานที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตย (ปิ่นตบแต่ง 2541) ตามที่ อับราฮัม ลินคอล์น อดีตประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกากล่าวว่า “ประชาธิปไตย คือ การปกครองของประชาชน การปกครองโดยประชาชน และการปกครองเพื่อประชาชน” (เทวานฤมิตรกุล 2555) ดังนั้น การให้ความหมายในลักษณะนี้จึงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพลเมืองในการจัดการปกครองโดยประชาชน ซึ่งพลเมืองจะต้องเป็นผู้ดำเนินการทางการเมืองในรูปแบบต่างๆ เพื่อประโยชน์ของตนเอง เช่น กระบวนการปรึกษาหารือ ถกเถียงประเด็นสาธารณะที่มีผลกระทบต่อทุกพื้นที่ในสังคม ไปจนถึงการตัดสินใจร่วมกันเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ อย่างไรก็ตาม มนุษย์ไม่ได้เกิดมาพร้อมกับคุณสมบัติในการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ตามที่เวอร์เนอร์ บลูเมนทอล (Dr. Werner Blumenthal) หัวหน้าศูนย์ศึกษา (Head of Education Centers) ของมูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์ กล่าวในการประชุมศึกษาดูงานเรื่อง การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education) ว่า “มนุษย์ไม่ได้มีถิ่นประชาธิปไตยมาตั้งแต่เกิด เขาจึงไม่ได้เกิดมาเพื่อเป็นนักประชาธิปไตย นักประชาธิปไตยจึงต้องถูกสร้างขึ้นด้วยวิธีการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education)” (ตันติสุนทร 2553) โดยกลุ่มการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของไทย (Thai

Model of Civic Education) ภายใต้เครือข่ายความร่วมมือของ มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (Friedrich Ebert Stiftung) ได้ให้คำนิยามของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองว่า “การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Citizenship Education) หมายถึง การพัฒนาศักยภาพประชาชนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ มีความรู้ดี มีความรับผิดชอบ ตระหนักในบทบาทหน้าที่ มีคุณลักษณะ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ในฐานะที่เป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอิสระในการปกครองประเทศ” (ThaiCivicEducation 2557)

การจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองสามารถปลูกฝังผ่านการศึกษาได้ใน 2 รูปแบบ ประการแรก แบบทางการ หรือที่เรียกว่าการศึกษาในระบบ และประการที่สอง การศึกษานอกระบบ ผ่านการเรียนรู้จากกระบวนการทางการเมือง สังคม ครอบครัว รวมถึงสื่อมวลชน อย่างไรก็ตาม หากเราจะกล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองที่รัฐสามารถควบคุม วางแผน กำหนดรูปแบบ เราคงจะต้องเริ่มพิจารณาจากการศึกษาในระบบโรงเรียนตามหลักสูตรและการกำกับดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ เนื่องจากเยาวชนทุกคนในประเทศจะต้องเข้ารับการศึกษามาก่อนที่กำหนด ดังนั้น การศึกษาในระบบจึงมีบทบาทโดยตรงในฐานะที่เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและมีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาเยาวชน เพื่อให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพสำหรับสังคมประชาธิปไตย ซึ่งการศึกษาในระบบยังหมายรวมถึงการจัดการกิจกรรมการศึกษาภายในโรงเรียนทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็น กระบวนการเรียนการสอน แบบเรียน ครู ตลอดจนกิจกรรมนักเรียน และวัฒนธรรมของสถานศึกษา

การศึกษาแบบทางการภายใต้ระบบโรงเรียนที่รัฐเป็นผู้กำหนดขึ้น มีเจตนารมณ์เพื่อพัฒนาพลเมืองและปลูกฝังวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศ โดยถือว่า การศึกษาเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้เพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่มีคุณค่าอันพึงประสงค์ต่อสังคม การศึกษาจึงเป็นภารกิจที่สำคัญยิ่งของสังคมและรัฐ รวมถึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ผู้ปกครองใช้ในการพัฒนาประชากร ในประเทศไทยนั้น หน้าที่ในการจัดการศึกษาถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐ ดังนั้น สถานศึกษาทั้งปวงจึงต้องอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ ตามบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (สาธรร 2530) พ.ศ. 2550 มาตรา 80(3) ที่ว่า รัฐจะต้อง “พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษาในทุกระดับและทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม จัดให้มีแผนการศึกษาแห่งชาติ กฎหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาของชาติ จัดให้

มีการพัฒนาคุณภาพครูและบุคคลกรทางการศึกษาให้ก้าวหน้าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกของความเป็นไทย มีระเบียบวินัย คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม และยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2550) นอกจากนี้การจัดการศึกษาของรัฐยังถูกระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 โดยมีข้อกำหนดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้อย่างกว้างในหมวด 1 บททั่วไป มาตรา 7 ดังนี้

“ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ” (กระทรวงศึกษาธิการ 2542)

เราจะเห็นได้ว่าหน้าที่ในการจัดการศึกษาของรัฐถูกระบุไว้ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร แต่อย่างไรก็ตามบัญญัติดังกล่าวเป็นเพียงการระบุถึงพันธกิจของรัฐเท่านั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจึงมีหน้าที่ในการวางกรอบการศึกษาในภาพกว้างให้มีความชัดเจนมากขึ้น ผ่านการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งจะต้องดำเนินการปรับปรุงแก้ไข รับฟังความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากฝ่ายต่างๆ เพื่อพัฒนาให้สอดคล้องกับแนวทางหรือนโยบายสำคัญของประเทศอยู่เสมอ ยกตัวอย่างเช่น รัฐบาลมีมติให้ปรับแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2 พ.ศ. 2552-2559 ให้มีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 สนองตอบต่อนโยบายรัฐบาลที่ได้แถลงต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2554 รวมทั้งการเตรียมเข้าร่วมประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 ซึ่งการปรับแก้ตามนโยบายดังกล่าว คาดว่าจะพร้อมสำหรับการนำไปปฏิบัติภายในปี พ.ศ. 2556 ในปัจจุบันแผนฉบับนี้ถูกเรียกว่า แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษา พ.ศ. 2555-2559 (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา 2557) ซึ่งแผนการศึกษาแห่งชาติจะนำไปสู่การจัดทำข้อกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการผ่านหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้มีรายละเอียดชัดเจนขึ้นทั้งเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และกระบวนการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติในระดับเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษา การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดมุ่งหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์

มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด โครงสร้างเวลาเรียนของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ในแต่ละชั้นปี ตลอดจนเกณฑ์การวัดประเมินผลให้มีความสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้ และมีความชัดเจนต่อการนำไปปฏิบัติ เพื่อให้เป็นทิศทางในการจัดทำหลักสูตร การเรียนการสอนในแต่ละระดับ โดยเปิดโอกาสให้สถานศึกษาเพิ่มเติมได้ตามความพร้อมและจุดเน้น (กระทรวงศึกษาธิการ 2551) ปัจจุบันประเทศไทยใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ตามคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ สพฐ 293/2551 (กระทรวงศึกษาธิการ 2551) นอกจากนี้เมื่อศึกษาเพิ่มเติมในรายละเอียดจากแผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 ของกระทรวงศึกษาธิการจะพบจุดเน้นในการขับเคลื่อนนโยบายการศึกษาของรัฐบาลอย่างชัดเจน คือ

“กระทรวงศึกษาธิการจะปลูกฝังคุณธรรมและจิตสำนึกประชาธิปไตย โดยให้ดำเนินการเรื่องการปฏิบัติธรรมของนักเรียนนักศึกษาอย่างต่อเนื่อง เน้นการปลูกฝังเรื่องความมีวินัย การแบ่งหน้าที่การทำงาน จิตอาสา การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ความเสียสละ ความเสมอภาคชาย-หญิง ตั้งแต่เล็ก ๆ” (กระทรวงศึกษาธิการ 2557)

เราจึงอาจสรุปได้ว่า รัฐเป็นผู้ควบคุมการจัดการศึกษาในระบบทั้งหมด โดยรัฐเป็นผู้กำหนดทิศทางการให้ความรู้ และการปลูกฝังทัศนคติต่างๆ ที่รัฐคิดว่าเหมาะสมแก่เยาวชนทุกคนในประเทศ ดังนั้น การตั้งคำถามถึงการจัดการศึกษาในฐานะที่เป็นกลไกที่รัฐใช้เพื่อสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นเรื่องที่น่าพิจารณาอย่างยิ่ง

การปลูกฝังอุดมการณ์ทางการเมืองผ่านการเรียนการสอน หนังสือแบบเรียน รวมถึงกิจกรรมนักเรียนในสถานศึกษาเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจ และถูกนำมาศึกษาในหลายมิติด้วยกัน เช่น วิทยานิพนธ์ของ ฉลองโชค ประดิษฐ์สาร ในหัวข้อ นโยบาย, หลักสูตรการศึกษา และการอบรมกลุ่มเถาทางการเมือง : ศึกษากรณีระดับมัธยมศึกษา พ.ศ. 2520-2537, สายทิพย์ สุคติพันธ์ ในหัวข้อ การเรียนรู้ทางการเมืองของเยาวชนไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร, ลักขณา ปันวิชัย ในหัวข้อ อุดมการณ์รัฐของประเทศไทยในแบบเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2464-2533; ไม่มีชาติของประชาชนในแบบเรียน, ปวีณา วังมี ในหัวข้อ ประเทศไทยกับการกลมกล่อมเถาทางการเมืองผ่านแบบเรียนในช่วง พ.ศ. 2475-2487 และหนังสือของ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล เรื่อง การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง เป็นต้น



อย่างไรก็ดี งานวิชาการ และวิทยานิพนธ์ที่กล่าวถึงมักจะเน้นไปที่มิติการกลมกลืนทาง การเมืองที่ถูกควบคุมผ่านผู้มีอำนาจทางการเมืองในยุคสมัยนั้นๆ ส่งผลให้ข้อสรุปมักเน้นไปที่ ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ รัฐบาล และหน่วยราชการ ในฐานะกลไกสำคัญของการ บริหารประเทศ ขณะที่ประชาชนหรือพลเมืองเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของชาติที่ต้องพึ่งพิงรัฐบาล และอยู่เย็นเป็นสุขภายใต้พระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์เท่านั้น (ปิ่นวิชัย 2542) งานดังกล่าวมักจะ ใช้ทฤษฎีอำนาจนิยม และ ทฤษฎีการครองความเป็นใหญ่ (Theory or Hegemony) (วังมี 2543) ใน การอธิบาย อีกทั้งยังเป็นการศึกษาผ่านวิธีการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยใช้ข้อมูลจากเอกสาร (Documentary research) ทั้งที่เป็นเอกสารชั้นต้นและชั้นรอง นำเสนอโดย การพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical description) อย่างไรก็ตาม งานของ ปริญญา เทวานฤมิตร กุล กลับนำเสนอข้อสรุปที่น่าสนใจว่า “ประเทศไทยไม่เคยมีการทำในเรื่องการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง ในโรงเรียนก็ไม่เคยทำ มหาวิทยาลัยก็ไม่ได้สอน สมัยก่อนยังมีวิชาหน้าที่พลเมือง ถึงแม้จะเป็นเรื่อง ของหน้าที่ มิใช่จากจิตสำนึก แต่ก็ยังดีกว่าที่ตอนนี้อยู่ไม่มีการสอนเรื่องหน้าที่หรือความรับผิดชอบเลย ” (ทับจุมพล 2551) ซึ่ง ทศนะดังกล่าว ของปริญญา เป็นการตั้งข้อสงสัยกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 80(3) ว่ารัฐจะต้องมีหน้าที่จัดการศึกษาในทุกระดับและ ทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมี จิตสำนึกของความเป็นไทย มีระเบียบวินัย คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม

ข้อถกเถียงดังกล่าวข้างต้นจึงนำไปสู่การตั้งคำถามเกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษาเพื่อสร้าง พลเมืองในสถานศึกษาของรัฐ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 สังคมไทยมีความจำเป็นต้องทำความเข้าใจการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสถานศึกษาทั้งหมดตั้งแต่ กระบวนการ (process) การจัดการเรียนรู้ในห้องเรียน ผู้ส่งสาร (sender) ทักษะคิดและการตีความ ของผู้ถ่ายทอดเนื้อหาแบบเรียน สาร (message) ในส่วนของเนื้อหาแบบเรียน รวมถึงสภาพแวดล้อม การสื่อสาร (environment) ทั้งบรรยากาศการเรียนการสอน กิจกรรมนักเรียนที่มีการรับรองอย่าง เป็นลายลักษณ์อักษร และวัฒนธรรมในสถานศึกษา

นอกจากนี้ จากผลการศึกษาวิจัยทางรัฐศาสตร์ที่ผ่านมายังไม่ได้มีผู้สนใจศึกษาถึงการเรียนรู้ ทางการเมืองของเยาวชนในระบบการศึกษาอย่างเฉพาะเจาะจงถึงการสังเกตการณ์กระบวนการเรียน การสอน แต่เป็นเพียงการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และเสนอผลการวิจัยแบบ

พรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และเน้นไปที่การศึกษาเนื้อหาแบบเรียน เท่านั้น ดังนั้น ผู้เขียนจึงต้องการทำการศึกษาวิจัยให้ครอบคลุมถึงกระบวนการการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมือง ทั้งหมดในสถานศึกษา ได้แก่ เนื้อหาแบบเรียน การตีความของผู้สอน การเรียนการสอนในชั้นเรียน กิจกรรมนักเรียนที่จัดทำขึ้นภายในโรงเรียน รวมถึงวัฒนธรรมในสถานศึกษาด้วย โดยจะเน้นไปที่วิธีการวิจัยผ่านการสังเกตการณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Observation) ในสถานที่ศึกษา เพื่อศึกษากระบวนการเรียนการสอนในห้องเรียน กิจกรรมและวัฒนธรรมในสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

## 1.2. คำถามในการวิจัย

การเรียนการสอนชั้นมัธยมศึกษาที่จัดขึ้นในสถาบันการศึกษาตามหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการพุทธศักราช 2551 สร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบ ประชาธิปไตยอย่างไร

### 1.3. วัตถุประสงค์ในการทำวิจัย

1. เพื่อศึกษาเนื้อหาแบบเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ ประชาธิปไตยและความเป็นพลเมือง
2. เพื่อศึกษาทัศนคติของครูที่มีต่อการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย
3. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย ภายในห้องเรียน
4. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมสถานศึกษา และกิจกรรมนักเรียนที่จัดขึ้นในสถานศึกษาเฉพาะที่มีการรับรองจากสถานศึกษาอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร

### 1.4. สมมติฐาน

ผู้ศึกษาวิจัยเชื่อว่า กระบวนการต่างๆ ในสถานศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมของสถานศึกษา รวมทั้งวัฒนธรรมสถานศึกษา ไม่ให้ความสำคัญกับการสร้างพลเมือง ตามระบอบประชาธิปไตย แต่มุ่งเน้นไปที่การจัดการเรียนการสอนเพียงเพื่อการสอบเข้ามหาวิทยาลัย

### 1.5. ขอบเขตในการวิจัย

วิทยานิพนธ์นี้ทำการศึกษาระบบการสร้างพลเมืองในระบบประชาธิปไตย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับมัธยมศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยผู้วิจัยได้เลือกเฉพาะแบบเรียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการปลูกฝังอุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นหลัก ซึ่งอาจปรากฏอยู่ในแบบเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม อันประกอบด้วยหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ และหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม การดำเนินชีวิตในสังคม

ศึกษาเฉพาะชั้นมัธยมศึกษา ที่มีระยะเวลาการเรียนการสอนทั้งสิ้น 6 ปี โดยงานวิจัยชิ้นนี้จะครอบคลุมทุกระดับชั้นเรียน ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย (มัธยมศึกษาปีที่ 1 – 6)

ผู้วิจัยเลือกศึกษาจากกรณีศึกษาโรงเรียนตัวอย่าง เนื่องจากเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาประเภทสหศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 1 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กระทรวงศึกษาธิการ และยังเป็นโรงเรียนที่ได้รับรางวัลทางการศึกษามากมาย ยกตัวอย่างเช่น โรงเรียนตัวอย่างได้รับการคัดเลือกเป็นสถานศึกษาที่จัดบริการจิตวิทยาแนะแนวดีเด่นระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ 3-4 จากสมาคมแนะแนวแห่งประเทศไทย, ได้รับการยกย่องในวิธีการปฏิบัติที่ดี (Good Practices) ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอนตามแนวเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ จากสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ร่วมกับสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ และผ่านการประเมินคุณภาพภายนอก จากสำนักงานรับรองมาตรฐานการศึกษา ส.ม.ศ. และ ได้รับการยกย่องในวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) ด้านการพัฒนานักเรียนสู่ความเป็นเลิศด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ จากสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ร่วมกับสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ เป็นต้น

### 1.6. วิธีวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาถึงกระบวนการ และเครื่องมือที่กระทรวงศึกษาธิการหรือรัฐดำเนินการเพื่อปลูกฝังความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยผ่านระบบการศึกษาภายในโรงเรียน ซึ่งมโนทัศน์ การแสดงออก รวมถึงสำนักทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนมิได้เป็นตัวแปรหลักของงานวิจัยชิ้นนี้

1. การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาตัวชี้วัดสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551, แผนการจัดการเรียนรู้, ประมวลการสอน, คำอธิบายรายวิชา, เอกสารประกอบการเรียนการสอน, ผลงานของนักเรียนจากการศึกษาในชั้นเรียน, เอกสารโครงการ และเอกสารการรายงานกิจกรรมนักเรียน รวมทั้งศึกษาแบบเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 โดยจะศึกษาหนังสือเรียนของสำนักพิมพ์ที่ใช้ในการเรียนการสอนดังต่อไปนี้ บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, บริษัท พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) จำกัด, บริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด/ บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด, บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด และสำนักพิมพ์องค์การค้ำของ สกสค. สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

2. การสังเกตการณ์ (Observation) ในสถานที่ศึกษาเพื่อศึกษากระบวนการเรียนการสอนในห้องเรียน กิจกรรมนักเรียน และวัฒนธรรมในสถานศึกษาเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

ผู้วิจัยสุ่มเลือกสังเกตการณ์ชั้นเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4/5 ห้องเรียนพิเศษวิทยาศาสตร์-คณิตศาสตร์ และชั้นเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4/12 ห้องเรียนศิลปภาษาฝรั่งเศส จำนวน 2 ห้องเรียน จากห้องเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จำนวนทั้งหมด 14 ห้องเรียน โดยสาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกสังเกตการณ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 เนื่องจากเมื่อพิจารณาโครงสร้างรายวิชาพบว่า ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 มีการจัดการเรียนในเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคมวิทยาอย่างชัดเจนที่สุด ได้แก่ เนื้อหาเรื่องการเมืองการปกครอง หน้าที่พลเมือง และกฎหมายในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ในขณะที่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนเรื่องภูมิศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ และระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 บรรจุเนื้อหาสังคมศาสตร์ทั้งหมดสำหรับเตรียมการสอบเข้ามหาวิทยาลัย

3. การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) กับกลุ่มนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จำนวนทั้งสิ้นประมาณ 45 คน แบ่งออกเป็นกรสนทนากลุ่มย่อยจำนวน 6 กลุ่ม โดยเลือกนักเรียนจากทั้งแผนการเรียนวิทยาศาสตร์-คณิตศาสตร์, แผนการเรียนศิลป-ภาษา และนักเรียนหัวหน้ากลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในโรงเรียน โดยหัวข้อในการสนทนาจะให้ความสำคัญกับการศึกษาทัศนคติของนักเรียนในเรื่อง

ของกระบวนการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน การจัดกิจกรรมนักเรียน และวิถีชีวิตต่างๆ ไปในโรงเรียนของนักเรียนในแต่ละวัน

4. การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) กับครูในโรงเรียนตัวอย่าง แบ่งออกเป็น ส่วนของการสัมภาษณ์เพื่อศึกษาถึงกิจกรรมนักเรียน จะเลือกพิจารณาเฉพาะครู กลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและกลุ่มบริหารกิจการนักเรียน โดยจะเลือกพิจารณาจากตำแหน่งงานที่รับผิดชอบ ดังนี้

#### ตารางที่ 1 การสัมภาษณ์เพื่อศึกษาถึงกิจกรรมนักเรียน

ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง	ฝ่ายบริหารงาน
1. นางมาลัย	หัวหน้าฝ่ายกิจการนักเรียน	กลุ่มบริหารกิจการนักเรียน
2. นางจรรย์	หัวหน้างานสำนักงาน	กลุ่มบริหารกิจการนักเรียน
3. นายณรงค์	หัวหน้างานส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน	กลุ่มบริหารกิจการนักเรียน
4. นางจันทร์	หัวหน้างานส่งเสริมความร่วมมือบ้านโรงเรียนและชุมชน	กลุ่มบริหารกิจการนักเรียน
6. นางรัตน์	หัวหน้ากลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หัวหน้ากิจกรรมแนะแนว	กลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

CHULALONGKORN UNIVERSITY

การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) กับครู โรงเรียนตัวอย่าง ในส่วนการเรียนการสอนจะพิจารณาเฉพาะบุคลากรในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยจะใช้เกณฑ์พิจารณาจากวิทยฐานะ ดังนี้

ตารางที่ 2 การสัมภาษณ์เพื่อศึกษาถึงการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน

ชื่อ - นามสกุล	วิทยฐานะ	วุฒิการศึกษา	สาขาวิชา
1. นางใจดี	ครูชำนาญการพิเศษ	การศึกษาระดับบัณฑิต นิติศาสตรบัณฑิต	สังคมศึกษา นิติศาสตร์
2. นายณรงค์	ครูชำนาญการพิเศษ	การศึกษาระดับบัณฑิต ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์
3. นางมาลัย	ครูชำนาญการพิเศษ	ศิลปศาสตรบัณฑิต	บ้านและชุมชน
4. นางภัคดี	ครูชำนาญการพิเศษ	ครุศาสตรบัณฑิต ครุศาสตรมหาบัณฑิต	สังคมศึกษา การสอนสังคม ศึกษา
5. นางอรทัย	ครูชำนาญการ	การศึกษาระดับบัณฑิต ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์
6. นางจันทร์	ครูชำนาญการ	วิทยาศาสตร์บัณฑิต อักษรศาสตรมหาบัณฑิต	ภูมิศาสตร์ ภูมิศาสตร์
7. นายทอง	ครูชำนาญการ	ครุศาสตรบัณฑิต ครุศาสตรมหาบัณฑิต	สังคมศึกษา บริหารการศึกษา
8. นายณัฐนันท์	ครูผู้ช่วย	ครุศาสตรบัณฑิต	มัธยมศึกษา
9. นางสาวส้ม	ครูพิเศษ	การศึกษาระดับบัณฑิต	ภูมิศาสตร์
10. นางสาวทัศนาศนา	ครูพิเศษ	ครุศาสตรบัณฑิต	การศึกษานอก ระบบโรงเรียน

รายชื่อผู้ถูกสัมภาษณ์คือ รายชื่อที่ผู้วิจัยสมมติขึ้น

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจะให้ความสำคัญกับการสัมภาษณ์ครูอรทัย ในฐานะที่เป็นครูผู้จัดทำรายงานวิจัยเรื่อง การสอนโดยใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมคุณลักษณะนิสัย การมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนตัวอย่าง โดยรายงานการวิจัยนี้มีความน่าสนใจเนื่องจากการทดลองการจัดการสอนแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในโรงเรียน นอกจากนั้นผู้วิจัยยังให้ความสนใจกับการสัมภาษณ์ครูณรงค์ ในฐานะที่เป็นครูหัวหน้างานส่งเสริมประชาธิปไตยตามแนวปฏิบัติของโรงเรียนตัวอย่างด้วย

### 1.7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เพื่อให้เข้าใจถึงกระบวนการสร้างพลเมืองในระบบประชาธิปไตยในระบบโรงเรียนที่ถูกกำหนดโดยกระทรวงศึกษาธิการ ทั้งจากเครื่องมือที่ใช้ คือหนังสือแบบเรียน และกิจกรรมการเรียนรู้ ทั้งใน-นอกห้องเรียน ว่ากระบวนการสร้างพลเมืองดังกล่าวมีลักษณะอย่างไร โดยสุดท้ายวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสามารถเป็นแนวทางนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการสร้างพลเมืองในระบบประชาธิปไตยอย่างมีทิศทางมากขึ้น



## บทที่ 2

### แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นพลเมือง

การศึกษาในบทนี้ให้ความสำคัญกับการทบทวนแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่มีความเชื่อมโยงกับประเด็นของการวิจัย รวมถึงการทบทวนวรรณกรรมที่จะนำไปสู่การวางกรอบโครงสำหรับวิเคราะห์เนื้อหา และข้อมูลที่ได้รับจากการลงพื้นที่ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในประเด็นที่ต้องการศึกษา และสามารถกำหนดขอบเขตได้ตรงตามวัตถุประสงค์ และนำไปสู่การตอบคำถามการวิจัย ทั้งนี้ เราได้แบ่งการทบทวนวรรณกรรมออกเป็นหัวข้อหลักๆ ดังนี้

1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับหลักการประชาธิปไตย
2. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
3. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
4. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนกับการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง
5. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง
6. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการกล่อมเกลາทางการเมือง

#### 2.1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับหลักการประชาธิปไตย

การศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย เรามุ่งเน้นที่การทำทำความเข้าใจความหมาย และหลักการสำคัญของประชาธิปไตย ที่มีความเชื่อมโยงกับความเป็นพลเมือง รวมถึงบริบทของประชาธิปไตยในประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของพลเมือง

ประชาธิปไตย (Democracy) เป็นระบอบการปกครองรูปแบบหนึ่งที่ยึดมั่นใช้กันอย่างแพร่หลายในแทบทุกประเทศ รวมถึงประเทศไทย ทั้งนี้คำว่า “ประชาธิปไตย” ถูกนิยามไว้หลากหลาย และแตกต่างกันไปตามแต่บริบทของผู้ให้จำกัดความ ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าหนึ่งในนักวิชาการที่สามารถอธิบายความหมายของประชาธิปไตยได้รัดกุม รอบด้าน และสอดคล้องกับเนื้อหาของงานวิจัยคือ อเนก เหล่าธรรมทัศน์ อดีตคณบดีคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ว่า เป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน (เหล่าธรรมทัศน์ 2543) โดยอธิบายเพิ่มเติมดังนี้



“ประชาธิปไตยนั้นมีเนื้อหาและวิถียุทธศาสตร์ที่เป็นเอกอุ คือการปกครองของเราเอง เพื่อเราเอง และที่ตอกย้ำให้ถึงที่สุดก็คือโดยพวกเราตนเอง โดยที่ประชาธิปไตยนั้น เป็นทั้งระบอบการเมืองและวิถีชีวิตบิดาทางรัฐศาสตร์ของตะวันตก ได้แก่ เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) ได้กล่าวไว้ว่า ระบบการเมือง-การปกครอง กับพฤติกรรมมนุษย์ หรือบุคลิกภาพ และวัฒนธรรมการเมืองของสมาชิกในสังคมนั้นจะต้องสอดคล้องกัน จากความเห็นดังกล่าว การสร้างพลเมืองให้สอดคล้องกับระบบการปกครอง ก็จะเป็นการค้ำจุนตัวระบอบ ซึ่งการใช้ชีวิตจนเป็นวิถีชีวิตพลเมืองที่เป็นไปในทิศทางเดียวกับอุดมการณ์ของระบอบก็จะทำให้การเมืองมีความมั่นคง” (เหล่าธรรมทัศน์ 2543)

นอกจากความหมายตามทัศนะข้างต้น ทิพย์พาพร ตันติสุนทร ยังนำเสนอความเห็นที่น่าสนใจว่า ประชาธิปไตย คือ ระบอบการเมืองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนได้เป็นตัวแสดง และไม่ให้ผู้ใดก็ตามมา “ผูกขาดคิดรับเหมากระทำการแทน” โดนมไม่ผ่านการยอมรับของประชาชน พูดแบบภาษาชาวบ้านก็คือ “การปกครองกันเอง” ซึ่งการปกครองดังกล่าวผู้คนในสังคมต้องสามารถพูดกันอย่างมีเหตุมีผล มีวิจารณ์ญาณ และมีความรับผิดชอบ ไม่ใช่ “เฮกันไปตามวาทกรรมของผู้นำ” หรือนักการเมืองที่มีผูกขาดการชี้แนะแบบเผด็จการ (ตันติสุนทร 2555)

เราจึงอาจกล่าวได้ว่า ประชาธิปไตยมีความสอดคล้องกับหลักการของความเป็นพลเมือง คือ ประชาธิปไตยมีลักษณะในการเอื้อให้พลเมืองเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครอง หรือมีสิทธิในการตัดสินใจร่วมกันอย่างแท้จริง มิใช่เป็นการปกครองที่ประชาชนหวังพึ่งพาผู้แทนทางการเมืองเท่านั้น และแม้ว่ารูปแบบนิยามของประชาธิปไตยจะแตกต่างกันไปตามบริบทของสังคม แต่การอธิบายหลักการของประชาธิปไตยกลับมีความคล้ายคลึงกัน โดย สมบัติ อารังรัฐวงค์ ได้กล่าวถึง หลักการของประชาธิปไตย (อารังรัฐวงค์ 2545) ดังนี้

1. หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ประชาชนเท่านั้นที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง ประชาชนแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยการใช้สิทธิในการกำหนดตัวผู้ปกครองโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง และการถอดถอนออกจากตำแหน่งทางการเมือง
2. หลักเสรีภาพ โดยเชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ โดยเสรีภาพที่สำคัญ ได้แก่ เสรีภาพทางการเมือง เสรีภาพในทรัพย์สิน เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่

อาศัย เสรีภาพในการประกอบอาชีพ

3. หลักความเสมอภาค ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตยมิใช่ความเสมอภาคในเรื่องความสามารถ เพราะมนุษย์เกิดมามีความสามารถและความถนัดที่แตกต่างกัน แต่ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตยหมายถึงความเสมอภาคในโอกาส ได้แก่ ความเสมอภาคในทางการเมือง ความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจ ความเสมอภาคในทางสังคม

4. หลักกฎหมาย โดยถือว่ากฎหมายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม การใช้หลักกฎหมายทำให้มนุษย์สามารถเอาชนะข้อบกพร่องตามกฎแห่งธรรมชาติ โดยกฎหมายจะต้องมีที่มาที่ชอบธรรม การบังคับใช้กฎหมายจะต้องเสมอภาคเท่าเทียมกัน ประชาชนจะต้องได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

5. หลักการเสียงข้างมาก ในการตัดสินใจใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจของประชาชนในการกำหนดตัวผู้ปกครอง หรือการตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ เมื่อมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันให้ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์

นอกจากนี้ วิสุทธิ์ โปธิแทน อดีตคณะกรรมการการเลือกตั้ง ได้สรุปหลักการประชาธิปไตยเอาไว้ด้วย 5 ประการ (โปธิแทน 2538) ดังนี้

1. เชื่อในอำนาจอธิปไตยของปวงชน ซึ่งแสดงให้เห็นได้จากการเลือกตั้งบุคคลที่จะไปทำหน้าที่แทนตน การมีส่วนร่วมทางการเมือง เช่น คอยติดตามดูว่าบทบาทของรัฐบาลและฝ่ายต่างๆ ในวงการการปกครองและบริหารเป็นไปอย่างไร การสมัครเป็นสมาชิกพรรคการเมือง การรวมกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มอิทธิพล เป็นต้น การถือหลักการตัดสินใจโดยเสียงข้างมากที่เคารพเสียงข้างน้อย

2. เชื่อในหลักเสรีภาพ หมายถึง การที่บุคคลสามารถกระทำ หรืองดเว้นการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ได้ที่ไม่ละเมิดผู้อื่น ซึ่งจะถูกกำหนดโดยกฎหมายที่ได้รับความยินยอมเห็นชอบจากประชาชน

3. เชื่อในหลักเสมอภาค หมายถึง ความเสมอภาคพื้นฐานที่พอจะทำให้ประชาชนในสังคมเท่าเทียมกันได้ มิได้หมายความว่าเท่าเทียมกันทุกเรื่อง ความเสมอภาคที่สำคัญคือ ความเสมอภาคตามกฎหมาย ความเสมอภาคทางสังคม ความเสมอภาคในโอกาส ความเสมอภาคในทางการเมือง เป็นต้น

4. เชื่อในหลักเหตุผลและหลักภราดรภาพของมนุษย์ คือ จะต้องยึดเหตุผลเป็นสำคัญ และจะต้องรักใคร่ให้ความเคารพซึ่งกันและกันในสังคมที่จะร่วมมือกันทำประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมได้ตลอดจนการมีหน้าที่รักษาประเทศชาติ และทำนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองโดยความสามัคคีกลมเกลียวกัน

## 5. การมีรัฐบาลและกลไกของรัฐบาลที่สอดคล้องและดำเนินการตามหลักเกณฑ์สำคัญดังกล่าวข้างต้นทั้ง 4 ประการ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น เราสามารถสรุปหลักการของระบอบประชาธิปไตยได้ว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยคือ การปกครองโดยประชาชนเพื่อประโยชน์ของประชาชน โดยยึดหลักการสำคัญ ได้แก่ อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน การปกครองโดยเสียงข้างมากที่เคารพเสียงข้างน้อย การคำนึงถึงสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคของบุคคล การมีมาตรฐานที่เกิดจากการเคารพและยอมรับเหตุผล เพื่อให้ประชาชนของรัฐบาลสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

อย่างไรก็ตามประเด็นสำคัญคือ หลักการประชาธิปไตยไม่ใช่กฎธรรมชาติ ความเสมอภาคเท่าเทียมก็ไม่ใช่กฎธรรมชาติ กฎธรรมชาติคือ ปลาใหญ่กินปลาน้อย ผู้แข็งแรงกว่าอ่อนเป็นผู้ชนะ ผู้อ่อนแอยอมพ่ายแพ้ ในขณะที่ประชาธิปไตยเป็นเรื่องของอารยชนที่ต้องการจะไปให้พ้นจากการตัดสินปัญหาด้วยการใช้กำลัง จึงเป็นสิ่งที่ฝืนธรรมชาติ ดังนั้นการเห็นคนเท่าเทียมกัน การยอมรับในความแตกต่าง การเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และการยอมรับผิดชอบต่อสังคมอันเป็นลักษณะของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยดังที่ได้กล่าวมา จึงไม่ใช่เรื่องที่จะเกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ หากจะต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝน ความเป็นพลเมืองจึงจะเกิดขึ้นมาได้ อีกทั้งการฝึกฝนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองควรจะเริ่มตั้งแต่ยังเป็นเยาวชน (เทวานฤมิตรกุล 2555) ผ่านการศึกษาแบบเป็นทางการในระบบโรงเรียนตามหลักสูตรและการกำกับดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่ชั้นอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา เนื่องจากประเทศไทยในปัจจุบันนี้เยาวชนเกือบทุกคน ต้องเข้ารับการศึกษาระบบ ดังนั้นการศึกษาในระบบจึงมีบทบาทโดยตรง และมีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาประชาชนในทุกด้าน ซึ่งรวมถึงการพัฒนาประชาชนให้พร้อมสำหรับประชาธิปไตยด้วย (ThaiCivicEducation 2550) การจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองจะต้องบรรจุเนื้อหาสาระให้นักเรียนเข้าใจถึงความรู้เรื่องหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย รวมทั้งสร้างทัศนคติที่ดีต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน

### 2.2. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ในประเด็นนี้ เราเน้นไปที่การให้ความสำคัญกับการพิจารณาความหมาย และความสำคัญของการกำหนดคุณลักษณะพลเมืองดีที่มีความสอดคล้องกับประชาธิปไตย

“พลเมือง” มีหลายมิติ ซึ่งการที่จะเป็นพลเมืองได้นั้นจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญต่างๆ ดังที่ Abowitz & Harnish ได้ระบุเอาไว้ในงานของพวกเขา ได้แก่ พลเมืองจะต้องมีสิทธิและหน้าที่ มีส่วนร่วมทางการเมือง และมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง (Harnish 2006)

นอกจากองค์ประกอบดังกล่าวแล้ว การเป็นพลเมืองยังถือเป็นบทบาทที่จะต้องปฏิบัติตามจริยธรรมแบบพลเมือง (Civic Virtue) เพื่อให้บรรลุถึงการรักษาอุดมคติของการเป็นพลเมือง (Civic Ideal) โดยขึ้นอยู่กับอุดมการณ์ที่ใช้ในการสร้างชาติ ซึ่งเนื้อหาของจริยธรรมแบบพลเมืองมักขึ้นอยู่กับบริบทของสังคม แต่ถึงอย่างนั้น บทบาททั่วไปของพลเมืองก็คือ การปกป้องสถาบันต่างๆ ที่ตอบสนองอุดมคติของการพลเมืองทั้งหลาย (สถาบันพระปกเกล้า 2555)

ในขณะที่ ดร.วิชัย ตันศิริ อดีตเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และอดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ผู้เป็นแกนนำผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาในปี พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของความเป็นพลเมืองไว้ 2 ลักษณะในหนังสือวัฒนธรรมพลเมือง คือ ความเป็นพลเมืองในความหมายเก่า และความหมายใหม่

ความเป็นพลเมืองในความหมายเก่า คือ การเป็นผู้รับ หมายถึงการเป็นผู้รับทั้งผลดี และผลเสียจากนโยบายรัฐบาล ดังนั้น ในความหมายนี้ การเป็นพลเมืองจึงเป็นเพียงแค่ผู้ตาม และผู้ปฏิบัติตามคำสั่งและกฎหมายอย่างเคร่งครัด หรือเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองเท่านั้น

ความเป็นพลเมืองในความหมายใหม่ คือ พลเมืองต้องมีส่วนร่วมเป็นผู้กระทำ มีจิตสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีความรับผิดชอบ และพร้อมเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในทุกระดับ อันเป็นความหมายของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่มองเห็นการเมืองเป็นเรื่องของทุกคนในสังคมที่พลเมืองต้องเข้าร่วมรับผิดชอบ ไม่ปล่อยให้เป็นเรื่องของนักการเมือง ผู้นำ หรือรัฐบาลเท่านั้น (ตันศิริ 2551)

ทั้งนี้ ความเป็นพลเมือง (Citizenship) เป็นคำที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก เพราะการมีประชาธิปไตยที่จะประสบความสำเร็จได้นั้น ย่อมไม่ใช่มีเพียงแค่รัฐธรรมนูญที่ดีเท่านั้น แต่ประชาชนจะต้องเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยด้วย กล่าวคือสมาชิกของสังคมต้องใช้สิทธิเสรีภาพ โดยมีความรับผิดชอบ เคารพสิทธิผู้อื่น เคารพความแตกต่าง และเคารพกฎกติกาด้วย พิจารณาได้จากในหลายประเทศ อาทิ ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศ

เยอรมนี ที่จัดให้มีการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Civic Education) ขึ้น จนประสบความสำเร็จในการสร้างพลเมือง และกลายเป็นแบบอย่างให้กับประเทศอื่นๆ กระทั่งปัจจุบันการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจึงกลายเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศต่างๆ (สามโกเศศ 2557)

ในอีกแง่หนึ่ง ประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองที่นับว่าเป็นต้นกำเนิดของอุดมคติทางการเมืองอื่นๆ รวมถึงอุดมคติของความเป็นพลเมือง อาทิเช่น ในกรณีของประเทศฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา ทั้งสองประเทศล้วนเป็นประเทศเริ่มต้นการพัฒนาของประชาธิปไตยในยุคใหม่ โดยดำเนินการปฏิวัติทางการเมืองเพื่อไปสู่การปกครองโดยประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ สำหรับประเทศอเมริกานั้น อุดมคติของการพลเมืองที่ประกาศไว้ใน Declaration of Independence (1776) ว่า “มีชีวิตที่มีเสรีภาพและมีสิทธิในการตามหาความสุขของตนเอง” ส่วนประเทศฝรั่งเศส ได้มีการประกาศไว้ใน Declaration of the Rights of Man and the Citizen (1789) ว่า “อุดมคติของการเป็นพลเมืองมีความเกี่ยวข้องกับ เสรีภาพ หลักทรัพย์ ความปลอดภัย และมีหน้าที่ในการต่อต้านการกดขี่” ดังนั้น ชาวอเมริกา และชาวฝรั่งเศสจึงมีการพัฒนาจริยธรรมแบบพลเมืองที่ต่างกัน เนื่องจากสถานะที่แตกต่างกันของอุดมคติของการเป็นพลเมืองนั่นเอง (สถาบันพระปกเกล้า 2555)

สำหรับในประเทศไทยนั้น ทิพย์พพร ให้ความเห็นว่า "ความเป็นพลเมือง" เป็นคำที่เริ่มใช้กันมากขึ้นในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา จากการที่ประชาชนในสังคมได้รวมตัวกันเข้าร่วม ขับเคลื่อน และกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ซึ่งถือเป็นอำนาจทางการเมืองที่เป็นอิสระจากอำนาจรัฐ จนนำไปสู่การขยายตัวของการเมืองของพลเมืองในมิติต่างๆ โดยไม่ต้องพึ่งพิงอำนาจจากรัฐ เช่น องค์กร องค์กรพัฒนาเอกชน สมาคม ที่ทำงานด้านการศึกษา สื่อสาธารณะ สิ่งแวดล้อม สาธารณสุข เป็นต้น (ต้นดิสุนทร 2555)

ตัวอย่างที่ทำให้เราสามารถมองเห็นความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดจากการขับเคลื่อนทางการเมืองของภาคประชาชนหรือภาคพลเมืองได้อย่างชัดเจน คือ เหตุการณ์การต่อต้านอำนาจกองทัพในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 และหลังจากนั้นจึงนำไปสู่การเรียกร้องให้มีการปฏิรูปสังคม ทั้งด้านการเมือง การศึกษา สาธารณสุข สื่อสาธารณะ และการกระจายอำนาจ จนสามารถผลักดันให้เกิดรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นฉบับที่ถูกเรียกว่า รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน เนื่องจากเป็น

รัฐธรรมนูญที่เกิดจากการขับเคลื่อนของภาคพลเมือง และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญอย่างมากที่สุด อีกทั้งยังให้หลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตยอย่างกว้างขวาง อาทิ ให้มีการจัดตั้งสภาพัฒนาการเมือง เพื่อพัฒนาการเข้าถึง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ให้อำนาจการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐของรัฐบาล โดยมีกลไกการตรวจสอบที่เป็นองค์กรอิสระหลายองค์กร ให้มีการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น เป็นต้น (ต้นตีสุนทร 2555)

ในช่วงต่อมา คำว่า "พลเมือง" ได้เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากได้รับการบันทึกไว้ในยุทธศาสตร์ของกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย "ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง" ในปี พ.ศ.2554 ตรงกับสมัยรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ และเป็นช่วงเวลาของสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองในประเด็นปัญหาประชาธิปไตยที่ได้สร้างความแตกแยกในสังคมไทยอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน (ต้นตีสุนทร 2555)

ขณะเดียวกัน องค์กรภาครัฐก็ได้มีความพยายามร่วมกันในการสร้างพลเมืองอย่างแข็งขัน อาทิ สถาบันพระปกเกล้า คณะกรรมการการเลือกตั้ง และสภาพัฒนาการเมือง เป็นต้น รวมทั้งภาคประชาชนหรือภาคพลเมืองก็ได้มีการเคลื่อนไหวด้านการสร้างพลเมือง โดยกลุ่มองค์กร สมาคม และนักวิชาการอิสระได้ทำการศึกษาวิจัย เพื่อหารูปแบบการสร้างพลเมืองที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทยอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาหลายปีแล้วเช่นกัน โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิทางการเมืองของประเทศเยอรมัน เช่น สถาบันนโยบายศึกษาที่ทำงานด้านการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตยมาอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น เราจึงอาจกล่าวได้ว่า พ.ศ. 2554 ถือเป็นปีที่ภาคส่วนต่างๆ ในสังคมไทยมีความปรารถนาอย่างชัดเจนที่จะสร้าง "ประชาชน" ในทิศทางที่จะเป็น "พลเมือง" ในแบบของประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น ดังเช่น งานประชุมวิชาการของสถาบันพระปกเกล้าในปีดังกล่าวก็ได้กำหนดหัวข้อไว้ว่า "ความเป็นพลเมือง กับอนาคตประชาธิปไตยไทย" ซึ่งหมายความว่า ประชาธิปไตยไทยจะเดินไปข้างหน้าได้ก็ด้วยการกำหนดทิศทางของพลเมืองไทยนั่นเอง (ต้นตีสุนทร 2555)

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองต้องมีการกำหนดถึงคุณลักษณะของพลเมืองที่ต้องการเอาไว้ด้วย โดย ทิพย์พาพร ได้เขียนไว้ในหนังสือ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองว่า ความเป็น

พลเมืองมีความแตกต่างจากมนุษย์ธรรมดาที่ต้องปรับตัวให้เข้าอยู่ในระบอบสังคม โดยเฉพาะระบอบประชาธิปไตยไม่ได้เป็นสังคมธรรมชาติ คนจึงต้องเลิกเห็นแก่ตัว ต้องพูดกันให้รู้เรื่อง มีเหตุผล มีวินัย ในตนเอง ต้องมีความอดทน เคารพสิทธิผู้อื่น เป็นต้น (ตันติสุนทร 2555) อีกทั้ง ทิพย์พาพร ยังได้สรุป ลักษณะความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยไว้ทั้งสิ้น 5 ประการ (ตันติสุนทร 2555) ได้แก่ การเป็นผู้ที่มีความรู้ มีการศึกษา และมีความสามารถที่จะมองเห็นและเข้าใจในสังคมของตนและสังคมโลกเฉกเช่นเป็นสมาชิกของสังคม, ยึดถือประโยชน์ส่วนรวมและสังคมเป็นหลัก, มีความรักในเสรีภาพ และมีความรับผิดชอบ, เคารพความเสมอภาค ความยุติธรรม และ มีความสามารถที่จะคิดวิเคราะห์ อย่างเป็นเหตุเป็นผล

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล ให้คำอธิบายไว้ว่า แม้ว่าประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยอาจมีการให้น้ำหนักคุณสมบัติความเป็นพลเมืองที่แตกต่างกันไปบ้าง แต่ปริญญา ก็ได้สรุปคุณลักษณะของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยทั้งสิ้น 6 ประการ (เทวานฤมิตรกุล 2555) คือ

1. พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ต้องเป็นอิสระชนที่รับผิดชอบตนเองและพึ่งพาตนเองได้ ไม่ยอมตกอยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจ หรือภายใต้ระบอบอุปถัมภ์ของผู้ใด
2. พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ต้องเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และจะต้องไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น
3. พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยต้องยอมรับและเคารพความแตกต่างของกันและกัน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ และต้องไม่ใช่ความรุนแรง ถึงแม้จะไม่เห็นด้วยแต่ก็ต้องยอมรับสิทธิผู้อื่น
4. พลเมืองต้องเคารพหลักความเสมอภาคและจะต้องเห็นคนเท่าเทียมกัน ทุกคนมีศักดิ์ศรีของความเป็นเจ้าของประเทศไม่ว่าจะยากดีมีเงิน
5. พลเมืองต้องเคารพกติกาและยอมรับผลของการละเมิดกติกา
6. พลเมืองต้องตระหนักว่าตนเองเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม ดังนั้นพลเมืองจึงต้องรับผิดชอบต่อสังคม มองตนเองเชื่อมโยงกับสังคม เห็นตนเองเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา และมีส่วนร่วมในการลงมือแก้ไขปัญหานั้น โดยเริ่มที่ตนเองไม่ใช่เอาแต่เรียกร้องรัฐบาลให้แก้ปัญหา ในขณะที่ตนเองเป็นผู้ก่อปัญหา

การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในทัศนะของปริญญานับได้ว่าเป็นงานที่กระตุ้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง แต่ยังไม่ได้มีการกล่าวถึงกระบวนการในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองที่มีความชัดเจน โดยสิ่งที่ปริญญานำเสนอให้ความสำคัญคือ การกำหนดคุณสมบัติของพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ตามที่ได้อธิบายไว้ข้างต้น

นอกจากลักษณะพลเมืองตามแนวคิดของปริญญานี้แล้ว เรายังอาจพิจารณาแนวทางการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีชีวิตประชาธิปไตยของ ญัฐนันท์ ศิริเจริญ ได้อีกด้วย ซึ่งมองว่าแนวทางดังกล่าวประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ดังนี้

1. ด้านสังคม ได้แก่ การแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล การรับฟังข้อคิดเห็นของผู้อื่น การยอมรับเมื่อผู้อื่นมีเหตุผลที่ดีกว่า การตัดสินใจโดยใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ การเคารพระเบียบของสังคม การมีจิตสาธารณะ คือ เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมและรักษาสาธารณสมบัติ

2. ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การประหยัดและอดออมในครอบครัว การซื้อสัตย์สุจริตต่ออาชีพที่ทำ การพัฒนางานอาชีพให้ก้าวหน้า การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม การสร้างงาน และสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมไทยและสังคมโลก การเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคที่ดีมีความซื่อสัตย์ ยึดมั่นในอุดมการณ์ที่ดีต่อชาติเป็นสำคัญ

3. ด้านการเมืองการปกครอง ได้แก่ การเคารพกฎหมาย การรับฟังข้อคิดเห็นของทุกคนโดยอดทนต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การยอมรับในเหตุผลที่ดีกว่า การซื้อสัตย์ต่อหน้าที่โดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน การกล้าเสนอความคิดเห็นต่อส่วนรวม กล้าเสนอตนเองในการทำหน้าที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภา การทำงานอย่างเต็มความสามารถ เต็มเวลา (ศิริเจริญ 2555)

เราอาจกล่าวได้ว่า ประเด็นที่เป็นหัวใจหลักของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง คือ คำถามที่ว่า ด้วยลักษณะที่จำเป็นของบุคคล ซึ่งจะกลายเป็นพลเมืองในอนาคตว่าพวกเขาเหล่านั้นควรมีความรู้ มีค่านิยม และมีพฤติกรรมอย่างไร หรือในอีกนัยหนึ่งก็คือ พลเมืองที่ดีควรมีคุณลักษณะอย่างไรนั่นเอง

ในสังคมประชาธิปไตยนั้น จริยธรรมแบบพลเมืองเป็นคุณสมบัติส่วนบุคคลที่ช่วยให้ชุมชนทางการเมืองมีความมั่นคงจากสิ่งที่คุกคาม ทั้งจากภายในและภายนอก จริยธรรมแบบพลเมืองสามารถแบ่งได้ในหลายแนวทาง ซึ่งชุดของจริยธรรมสามารถแบ่งออกเป็นชุดๆ ที่เกี่ยวข้องกัน คือ ทัศนคติ



เช่น การเคารพกันและกัน การเคารพผู้อื่นในชุมชน ความเต็มใจที่จะประนีประนอม การมีสิ่งจูงใจ เช่น การจรรโลงรักดีต่อชุมชนและสถาบันที่คงอยู่ การผูกพันต่อสิ่งดีร่วมกัน การมีความทรงจำในฐานะพลเมือง และมีทักษะ เช่น ความรู้เรื่องงานสาธารณะ ทักษะในการตัดสินใจทางการเมือง ความสามารถ/การเปิดกว้างที่จะเสวนา และคุณภาพของคุณสมบัติต่างๆ เช่น ความซื่อสัตย์ เที่ยงตรง กล้าหาญ มีอิสระ การควบคุมตนเองได้ (สถาบันพระปกเกล้า 2555)

อย่างไรก็ตาม มีผู้ที่พยายามระบุคุณลักษณะของพลเมืองดีเอาไว้ค่อนข้างหลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าควรยกมาพิจารณาแต่พอสังเขป โดยเริ่มจากองค์กรระหว่างประเทศอย่าง United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) ที่ได้ระบุคุณลักษณะของพลเมืองที่ดีไว้ 3 ประการ (UNESCO 2550) ดังนี้

1. พลเมืองมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ประเด็นปัญหาต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น โรงเรียน และสังคมที่กว้างออกไปอีก
2. พลเมืองมีความพร้อมที่จะสังเกตมิติต่างๆ ของปัญหาที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไข ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง
3. พลเมืองมีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ และเข้าร่วมในการลงมือกระทำ เพื่อให้ได้มาซึ่งอนาคตที่ยั่งยืน

ที่น่าสนใจคือ ปลินธร เพ็ชรฤทธิ์ ได้สรุปคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีที่ควรพัฒนาให้แก่ผู้เรียนไว้ออกเป็นทั้งหมด 5 ด้าน (เพ็ชรฤทธิ์ 2550) ดังนี้

1. ความเป็นพลเมืองดีด้านทักษะพื้นฐาน หมายถึง การเป็นผู้หาความรู้ รู้จักคิดวิเคราะห์ปัญหาอย่างมีเหตุผล สนใจในข่าวสารและความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและหลากหลาย
2. ความเป็นพลเมืองดีด้านจิตใจ หมายถึงการเป็นผู้มีวิจรรณญาณในการแยกแยะความรับผิดชอบชั่วดี คุณและโทษ รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีความสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
3. ความเป็นพลเมืองดีด้านสังคมและวัฒนธรรม หมายถึง การเป็นผู้รู้คุณค่า และธำรงรักษา ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของไทย ช่วยเหลือเกื้อกูลโดยไม่เห็นแก่ตัว มีความสามัคคีและมีวินัย
4. ความเป็นพลเมืองดีด้านการเมือง และประชาธิปไตย หมายถึง การเป็นผู้ที่สนใจ และมี

ส่วนร่วมทางการเมือง รู้และเข้าใจสิทธิของตนในระบอบประชาธิปไตย มีความเคารพในสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นตามระบอบประชาธิปไตย

5. ความเป็นพลเมืองดีด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การเป็นผู้ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจของประเทศ รู้และเข้าใจพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ รู้และเข้าใจปัญหาด้านเศรษฐกิจและแนวทางการแก้ไขปัญหา

นอกจากนี้ ผู้เชี่ยวชาญของ The Hong Kong Institute of Education (HKIED) ยังได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับคุณลักษณะของพลเมืองดีในระดับนานาชาติว่า พลเมืองดีที่มีความเหมาะสมกับสังคมในศตวรรษที่ 21 ควรมีลักษณะสำคัญ คือ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา 2548) มีความสามารถในการมองปัญหา และแก้ปัญหาได้ในฐานะของคนในสังคมโลกาภิวัตน์ มีความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ และบทบาทของตนเอง มีความสามารถที่จะเข้าใจ ยอมรับ และอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม มีความสามารถคิดในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ (critical way) และคิดอย่างเป็นระบบ มีเจตนาที่ว่าจะแก้ปัญหาความขัดแย้งใดๆ ด้วยสันติวิธี มีเจตนาที่ว่าจะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และอุปนิสัยการบริโภคให้เอื้อต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความสามารถที่จะรับรู้ ปกป้องสิทธิของมนุษยชาติ สิทธิสตรี และสิทธิของชนกลุ่มน้อย มีเจตนาที่ว่าจะสามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองทั้งในระดับชุมชน ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

สำหรับนิยามความหมายของพลเมืองดีในมุมมองของระบบการศึกษาที่เป็นทางการ เช่น รัฐบาลหรือหน่วยงานรัฐ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อมุ่งไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย คือ ต้องสามารถรู้สึก และมองเห็นความไม่เสมอภาคของมนุษย์ เลือกปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเมื่ออยู่ภายใต้เงื่อนไขปัจจัยที่ไม่พึงพอใจ รวมทั้งมีความเข้าใจต่อโครงสร้าง และกระบวนการทางการเมือง (สวสตี 2553)

การทำความเข้าใจถึงคุณสมบัติความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยนั้น เราอาจต้องพิจารณาร่วมกับบริบทของสถานการณ์การเมืองไทยในปัจจุบัน และคุณสมบัติความเป็นพลเมืองดีในทัศนะของนักวิชาการทั้งหมดที่กล่าวถึง เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการทำความเข้าใจเรื่องคุณค่าหลักของความเป็นพลเมือง ซึ่งเราพอจะสรุปลักษณะความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยจากประเด็นร่วมของผู้เขียนหลายท่านตามที่กล่าวถึงได้ดังนี้ พลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยต้องเป็นพลเมืองที่เคารพสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของผู้อื่น เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกฎหมาย ยึดถือประโยชน์

ส่วนรวม รวมถึงพลเมืองจะต้องมีความสามารถที่จะคิดวิเคราะห์อย่างเป็นเหตุเป็นผล และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น สำหรับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องสร้างพลเมืองที่มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับหลักการประชาธิปไตย จากนั้นจึงจะฝึกฝนทักษะการเป็นพลเมืองผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้ การคิดวิเคราะห์ และการแสดงความคิดเห็น ต่อไป

### 2.3. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ความเป็นพลเมืองมิใช่ลักษณะที่ติดตัวมาแต่กำเนิด หากแต่ต้องสร้างขึ้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านการขัดเกลาทางสังคมโดยมิได้จัดระบบความคิดก็ไม่อาจเอื้อต่อการสร้างความเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น (Active citizenship) ได้ดังนั้น การศึกษาในฐานะกลไกที่ช่วยบ่มเพาะลักษณะอันพึงประสงค์ของพลเมืองจึงต้องทำหน้าที่ดังกล่าว เพื่อผลักดันความสำเร็จในการสร้างความเข้มแข็งของการเมืองภาคพลเมือง

เมื่อเราลองมองย้อนกลับไปในอดีต แนวคิดการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างพลเมืองเริ่มมีมาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เนื่องจากมีการตระหนักได้ว่า ประชาธิปไตยจะพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์นั้น ประชาชนจะต้องมีการศึกษา และมีความรู้เป็นพื้นฐาน ส่งผลให้มีการพัฒนาปรับปรุงแผนการศึกษาแห่งชาติเพื่อความต้องการสร้างพลเมืองของยุคสมัย และความเหมาะสมตามสถานการณ์บ้านเมืองเสมอมา และด้วยมีผู้ตระหนักในความสำคัญของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองมาโดยตลอด จึงทำให้มีหน่วยงาน รวมถึงนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำนิยามของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไว้หลากหลาย โดยผู้วิจัยจะยกตัวอย่างคำอธิบายที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ได้ให้คำนิยามของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองว่า เป็นการศึกษาที่มุ่งปลูกฝังให้ประชาชนของรัฐมีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่เหมาะสม มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นต่อการปกครอง รู้จักสิทธิ หน้าที่และการปกป้องสิทธิของบุคคลและประโยชน์สาธารณะ มีความรู้ มีความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีคุณภาพ และอยู่บนข้อเท็จจริงและเหตุผล รวมถึงการมีทักษะในการเป็นพลเมืองด้วย (ทับจุมพล 2551)

Hebert, Yvonne and Sears, Alan ให้คำนิยามของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองว่า หมายถึงการสร้างบุคคลให้มีความรู้เรื่องระบอบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีทัศนคติที่ดีต่อ

ประชาธิปไตย และ มีทักษะในการมีส่วนร่วม ทางสังคมและทางเศรษฐกิจ และมีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (Hebert 2007)

สุจิตรา วันทอง กล่าวว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งปลูกฝังค่านิยม และฝึกฝนพฤติกรรมอันพึงประสงค์ในระบอบประชาธิปไตยให้กับผู้เรียน ทั้งการเห็นคุณค่าของคนเท่าเทียมกัน ยอมรับความแตกต่าง รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน เคารพสิทธิของผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อสังคม และมีการฝึกฝนให้มีการแสดงสิทธิ และหน้าที่ตามระบอบประชาธิปไตย เช่น การแสดงความคิดเห็นในชุมชน และการออกเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น (วันทอง 2554)

ศรัณยู หมั่นทรัพย์ มองว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง คือ การจัดการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ ตระหนักและมั่นใจในการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ทักษะเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เกิดทัศนคติและแรงจูงใจในการกระทำหรือมีพฤติกรรมที่แสดงถึงวิถีแห่งประชาธิปไตย (หมั่นทรัพย์ 2551)

ค่านิยม และความหมายของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองคือ หมายถึง การศึกษาที่มุ่งปลูกฝังให้ประชาชนของรัฐมีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่เหมาะสม ซึ่งคุณลักษณะพลเมืองที่นักวิชาการกล่าวถึงได้แก่ การรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน เคารพสิทธิของผู้อื่น เชื่อมมั่นในความเสมอภาคของมนุษย์ รวมทั้งมีความรับผิดชอบต่อสังคม และประเทศชาติ

การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองเป็นพื้นฐานสำคัญของการปกครองที่มีเสถียรภาพ และมีความมั่นคง เนื่องจากการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไม่ใช่เพียงแค่กระบวนการเสริมสร้างความรู้ให้แก่ประชาชน และการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพกติกาในสังคมเท่านั้น แต่เพราะพลเมืองเป็นปัจจัยที่สำคัญสุดในการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยประชาชน ซึ่งที่ผ่านมาสังคมไทยถูกครอบงำด้วยวิถีคิดแบบพึ่งพาระบบอุปถัมภ์ ประชาชนจึงขาดทัศนคติ และความเชื่อมั่นในความเท่าเทียมกันของมนุษย์ขาดความเชื่อในการพึ่งพาตนเอง แต่กลับมุ่งหวังพึ่งพาเพียงระบบราชการ ผู้มีอำนาจบารมี และนักการเมือง

ประเด็นสำคัญคือ หากระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองที่สังคมไทยปรารถนา การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยจึงเป็นสิ่งที่มิอาจหลีกเลี่ยง เพราะคนเรามีได้เกิด

มาพร้อมกับ “พันธูกรรมประชาธิปไตย” หรือพร้อมที่จะเป็นนักประชาธิปไตยแต่กำเนิด ดังนั้น ประชาธิปไตยจึงต้องได้รับการปลูกฝัง แนวคิดดังกล่าวจึงตั้งอยู่บนฐานที่ว่า สังคมประชาธิปไตยไม่อาจปล่อยให้กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองเกิดขึ้นตามยถากรรมหรือตัวใครตัวมัน แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองที่สอดคล้องกับประชาธิปไตย (สวัสตี 2553)

สำหรับในต่างประเทศนั้น การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยมีการริเริ่มมาหลายทศวรรษแล้ว ดังเช่นงานของ Russell F. Farnmen และคณะ ที่ได้ทำการศึกษาโดยพิจารณาจากการสร้างพลเมืองที่ใช้หลักสูตรการศึกษาในโรงเรียนเป็นหลัก ทั้งหนังสือแบบเรียน (Textbooks) โครงสร้างการเรียนรู้ (Syllabuses) และการสอบ (Examinations) ซึ่งใช้กรณีของการสร้างพลเมืองจากตัวอย่างทั้งสิ้นถึง 10 ประเทศ เช่น เยอรมนี สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และนิวซีแลนด์ เป็นต้น ซึ่งค้นพบว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองของแต่ละประเทศมีความสัมพันธ์โดยตรงกับบริบททางการเมืองแบบประชาธิปไตย มีการนิยาม และพิจารณาหาข้อสรุปว่าการกำหนดการเรียนรู้แบบใดจะสามารถสร้างให้พลเมืองมีความรู้ทางการเมือง พัฒนาทักษะการมีส่วนร่วมและเข้าใจบทบาททางการเมืองของตนเองอย่างเหมาะสมที่สุด รวมถึงเน้นไปที่การสร้างชุดทัศนคติ ค่านิยม ความรู้และทักษะทางการเมือง กฎหมาย หน้าที่พลเมือง การจัดการความขัดแย้งและการรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง เป็นต้น นอกจากนี้ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองของประเทศประชาธิปไตยตะวันตกส่วนใหญ่ยังได้เน้นไปที่การทุ่มเททรัพยากร เวลา และความรู้เพื่อเสริมสร้าง รวมถึงพัฒนาความเป็นพลเมืองให้แก่ประชาชนของตนตั้งแต่ยังเยาว์วัยอย่างเป็นรูปธรรม และต่อเนื่อง อีกทั้งยังให้ความช่วยเหลือด้านการเสริมสร้างประชาธิปไตยให้แก่ประเทศที่กำลังพัฒนาอื่นๆ เพื่อให้ภาคประชาสังคมมีความเข้มแข็ง โดยเชื่อว่าเมื่อภาคประชาสังคมเข้มแข็ง ความแข็งแกร่งของระบอบประชาธิปไตยก็จะตามมาโดยปริยาย

อย่างไรก็ตาม การสร้างพลเมืองนอกระบบการศึกษาก็ยังเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องพัฒนาต่อไป เพราะถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่อยู่ในชีวิตประจำวัน และเกิดขึ้นตลอดชีวิต (Farnmen 1975) เช่น การสร้างพลเมืองในประเทศเยอรมัน ที่มีเครื่องมือในการสร้างพลเมืองหลากหลาย ทั้งการส่งเสริมคุณค่าประชาธิปไตย, การให้ข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับสังคมและกฎหมาย, ส่งเสริมกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางสังคม และให้ความรู้ทางการเมือง ปลูกฝังทัศนคติการวิพากษ์วิจารณ์ และมีความคิดเห็นของตนเอง เป็นต้น (ตันติสุนทร 2553)

เมื่อเราพิจารณาแนวทางการเรียนการสอนเพื่อสร้างพลเมืองในต่างประเทศให้ลึกมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ทราบถึงแนวทางในการปฏิบัติในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะพบว่า ในบางประเทศมีการสอดแทรกการสร้างพลเมืองผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ โดยมีการจัดให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จากชีวิตจริงนอกเหนือจากการเรียนรู้ในชั้นเรียน อาทิ เยอรมัน สหรัฐอเมริกา แคนาดา หรือแม้แต่อังกฤษ ซึ่งโรงเรียนจะสอดแทรกกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน และชุมชนท้องถิ่น ด้วยการกำหนดให้กิจกรรมเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการสร้างพลเมือง (หมั่นทรัพย์ 2551) ดังเช่นกรณีตัวอย่างดังต่อไปนี้

หลักการการเรียนการสอนของประเทศเยอรมนีมีหลักการสำคัญคือ สิทธิความเท่าเทียมกัน ระหว่างผู้สอน และผู้เรียน กล่าวคือ ทั้งสองฝ่ายสามารถสนทนากันได้อย่างเสมอภาค ผู้สอนมีบทบาท เป็นเพียงพิธีกรหรือผู้ดำเนินรายการเท่านั้น และการให้การศึกษาทางการเมืองอาจเชิญผู้เชี่ยวชาญ จากสาขารัฐศาสตร์มาร่วมด้วย ผู้สอนในฐานะผู้ดำเนินรายการจึงต้องเข้าใจถึงความสนใจของผู้ร่วม กิจกรรมหรือผู้เรียนสำหรับนำมาสร้างหัวข้อสนทนา พร้อมหาเหตุผลที่สนับสนุนหรือต่อต้านต่อหัวข้อ สนทนานั้นๆ รวมทั้งมีการสร้างสถานการณ์ให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกในชั้นเรียน เช่น การเลือกตั้ง สภานักเรียน คณะกรรมการนักเรียน เป็นต้น (หมั่นทรัพย์ 2551) ไม่ใช่วิธีการของครูรุ่น ก่อน คือ การบรรยายหน้าชั้นเรียนให้แต่รับรู้เพียงด้านเดียว รวมถึงให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็น ถึง ปัญหาในท้องถิ่น อย่างมีการจัดให้นั่งเป็นวงกลม เพื่อสร้างกลยุทธ์ให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงออกถึงความคิด สร้างระดับความเท่าเทียมทางโอกาส รวมถึงกระตุ้นให้รู้สึกอยากเรียนรู้ (ตันติสุนทร 2553)

นอกจากนี้ ประเทศเยอรมนียังได้มีการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจในการเมือง การปกครอง และวิถีประชาธิปไตยอย่างเป็นระบบ โดยมีกฎหมายว่าด้วยการศึกษาด้านการเมืองใน ระดับประเทศ และระดับมลรัฐที่กำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาต่อเนื่องของรัฐ ซึ่ง ประชาชนสามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ แหล่งความรู้ยังมีความหลากหลาย และมี วิธีการให้ความรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย รวมถึงมีการสนับสนุน และความร่วมมือกันของหลาย ภาคส่วนในสังคม ทั้งองค์การภาครัฐและภาคเอกชน เช่น การก่อตั้งมูลนิธิหรือสถาบันการศึกษา เพื่อ สร้างพลเมืองที่ได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากฝ่ายการเมืองต้องมีความเป็นกลาง การตั้งศูนย์ การศึกษาการเมืองเพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านการเมืองการปกครอง โดยกลุ่มเป้าหมายหลักคือเยาวชน เพื่อมุ่งเสริมสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของประชาชนต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะ

ประชาธิปไตยจะยั่งยืนได้นั้น ประชาชนต้องเห็นพ้อง ให้การสนับสนุน และการเอาใจใส่ยืนยันสิทธิประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสียในสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลาย

โดยเนื้อหาการศึกษาประกอบไปด้วย สถาบันทางการเมือง รัฐธรรมนูญและกฎหมาย เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ คุณค่าประชาธิปไตย จริยธรรม แนวคิดทางการเมือง สันติमानฉันท์ และการป้องกันการใช้ความรุนแรง ความหลากหลาย และทางวัฒนธรรม สื่อ สมรรถนะด้านองค์การและการสื่อสาร มิติหญิงชาย โลกาภิวัตน์ ประชาคมยุโรป และ สิ่งแวดล้อม (ต้นตีสุนทร 2553)

ในประเทศแคนาดา การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองมีหลักการสำคัญ คือ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองต้องมีความเหมาะสมกับบริบท สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรม การพัฒนาหลักสูตรเพื่อสร้างพลเมืองจึงมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละรัฐ มีการเปิดสอนในภาษาทางการทั้งสองภาษา คือ อังกฤษและฝรั่งเศส รวมถึงมีการสนับสนุนโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในระดับประเทศด้วย โดยมุ่งสร้างพลเมืองที่กระตือรือร้น (Active citizenship) เข้าร่วมทางการเมืองและการจัดการชุมชน (Public participation) โดยมีความเชื่อมั่นว่าประชาชนมีศักยภาพในการใช้อำนาจในการปกครองของตนเอง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมือง (Politics) มีทัศนคติที่ดีต่อประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม รวมทั้งมีความรู้ด้านการช่วยเหลือผู้อื่นในชุมชน การเคารพกฎหมาย ความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น การเข้าใจเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ซึ่งมีสิทธิโดยพื้นฐาน และการร่วมมือของชุมชน (Culture and Collaboration) ที่สัมพันธ์กับชีวิตของตนด้วย

ในประเทศสหรัฐอเมริกา แนวคิดด้านการจัดการการเรียนการสอน และการอบรมเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองเป็นหน้าที่ของแต่ละรัฐ ซึ่งจะต้องมีการศึกษาวิจัย พัฒนาแบบเรียน และตำรามาตรฐานกลางสำหรับเป็นพื้นฐานในการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง รวมถึงต้องมีความเหมาะสมกับระดับชั้น และวัยของผู้เรียน จุดประสงค์ของการเรียนการสอนมุ่งสร้างให้พลเมืองเกิดความรู้ ทักษะ และทัศนคติต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ ขอบเขตการศึกษาประกอบด้วย เรื่องของการเป็นพลเมืองในบริบทของสิทธิมนุษยชน ภายใต้สังคมเปิดและการเมืองโลก ระบอบการปกครอง รัฐ สถาบัน และกระบวนการอันเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะ โดยการดำเนินการดังกล่าวอยู่ภายใต้ศูนย์การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองที่ทรงอิทธิพลของประเทศอันมีนามว่า Center for Civic Education ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากกระทรวงศึกษาธิการ นอกจากนี้ สหรัฐอเมริกัันยังส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ผ่าน

งานบริการ (Services learning) ด้วยหลักคิดว่า ความสมดุลของประชาธิปไตยอยู่ที่สิทธิของพลเมือง กับภาระหน้าที่ต่อสังคม (หมั่นทรัพย์ 2551)

ในประเทศอังกฤษ การสอนความเป็นพลเมืองให้ความสำคัญกับหลัก 3 ประการ คือ ประการแรก ความรับผิดชอบของพลเมืองต่อสังคมและจริยธรรม (Social and moral responsibility) ประการที่สอง ความรู้ด้านการเมืองการปกครอง (Political literacy) และประการที่สาม การมีส่วนร่วมในชุมชน (Community involvement) (หมั่นทรัพย์ 2551) ขณะที่ในประเทศอื่นๆ เช่น สวีเดน ได้ใช้หลักการสอนแบบการทำงาน (Work methods) เชื่อมโยงระหว่างชีวิตจริงกับการสอน และเชื่อมโยงสู่พัฒนาต่างๆ เช่น งานสหกรณ์ งานสื่อ หรือแม้แต่บริษัท ภายใต้คำปรึกษาของครู และในประเทศฝรั่งเศสได้ใช้กิจกรรม (Activity methods) เช่น การเรียนจากสิ่งแวดล้อมโดยมีครูเป็นที่ปรึกษา (หมั่นทรัพย์ 2551) เป็นต้น

ในเครือรัฐออสเตรเลีย การสอนความเป็นพลเมืองจะมีรายละเอียดครอบคลุมความรู้เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย และคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เช่น ความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตย พรรคการเมือง รวมทั้งขอบเขตของรัฐธรรมนูญ สิทธิและความรับผิดชอบของพลเมือง สิทธิมนุษยชน ภาคประชาสังคม การพัฒนาชุมชนและนานาชาติ เป็นต้น (ศรีนุกูล 2557)

จากการศึกษาแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมืองในประเทศต่างๆ จะสรุปได้ว่า ประเด็น ความรู้ ความเข้าใจของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองจะมีเนื้อหาสาระที่กว้าง มีรายละเอียดที่ครอบคลุมเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ความรู้เกี่ยวกับประชาสังคม และความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ในประเด็น การสร้างทักษะการเป็นพลเมืองจากกระบวนการศึกษา เพื่อสร้างพลเมืองในแคนาดา และอังกฤษจะเน้นให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม ปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน เพื่อให้เรียนรู้จากสถานการณ์จริง และการแก้ไขปัญหาอย่างมีระบบ สำหรับสหรัฐอเมริกาจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ผ่านงานบริการสังคม อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะแต่ละประเทศจะมีแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน แต่ในท้ายที่สุด การจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ การสร้างพลเมืองที่มีความรู้ในเรื่องหลักการสำคัญของประชาธิปไตย เกิดทัศนคติที่ดีต่อประชาธิปไตย



และมีทักษะในการมีส่วนร่วมทางสังคม รัฐบาลผลิตขอบในสิทธิหน้าที่ รวมทั้งเชื่อมั่นในความเสมอภาคเท่าเทียม

เมื่อเราลองย้อนกลับมาพิจารณาการสร้างพลเมืองในประเทศไทย ปริญญา เทวานฤมิตรกุล ได้ให้ความเห็นว่า ในอดีตประเทศไทยไม่เคยมีการสร้างพลเมือง หรือการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมือง ทั้งในโรงเรียน และในมหาวิทยาลัย ถ้าหากจะเรียนเรื่องประชาธิปไตยต้องเรียนที่มหาวิทยาลัยในคณะรัฐศาสตร์หรือนิติศาสตร์เท่านั้น หรือแม้จะมีการสอนบ้างในองค์กรต่างๆ เช่น สถาบันพระปกเกล้า แต่ก็มีกลุ่มเป้าหมายชัดเจนที่ชนชั้นนำมากกว่าประชาชนทั่วไป ทั้งที่ในประเทศยุโรป หรือในอเมริกา กลับมีการเรียนการสอนตั้งแต่ในโรงเรียน ส่วนประเทศเยอรมนีก็มีสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลให้เคารพสิทธิของกันและกัน เมื่อจบจากโรงเรียน และมีอายุ 18 ปีบริบูรณ์ก็จะมีสิทธิในการเลือกตั้งทุกคน ซึ่งนั่นหมายถึงการเป็นพลเมืองที่พร้อมแล้วที่จะใช้สิทธิอย่างเป็นทางการเป็นพลเมืองคนหนึ่งของประเทศ (ทับจุมพล 2551)

ถึงกระนั้น กระบวนทัศน์ของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในประเทศไทยได้เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงภายหลังการบังคับใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เนื่องจากอิทธิพลจากการปฏิรูปทางการเมืองส่งผลให้กรอบคิดเรื่องการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองมีขอบเขตกว้างขวางขึ้น อาทิ จัดให้มีการศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย 12 ปี การเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการให้การศึกษามากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านองค์ความรู้หรือการบริหารจัดการ พระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 มีเนื้อหาให้การศึกษา เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองที่สัมพันธ์กับแนวคิดทางการปกครอง และระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ มีการระบุในพระราชบัญญัติ ว่ากระบวนกรให้การศึกษามุ่งปลูกฝังให้พลเมืองมีจิตสำนึกเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ถูกต้อง รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ รู้จักเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพียงแต่รูปแบบการศึกษายังคงยืนยันไปที่การผลิตหลักสูตร และตำราเป็นเครื่องมือหลัก (นิรัฐทวี 2548) ดังจะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองของไทยยังเป็นเพียงการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจกับเยาวชน ในเรื่องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย และคุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยเป็นหลัก ดังนั้นสิ่งที่เราควรคาดหวังต่อไปคือ โรงเรียนจะต้องเสริมสร้างทักษะการเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นจริงผ่านการจัดกระบวนกรเรียนรู้ และการกล่อมเกลากองการเมืองเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

#### 2.4. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนกับการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

การจัดการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้สำหรับการสร้างพลเมือง สำหรับบริบทในการวิจัยนี้ เราจะเน้นไปที่เครื่องมือในการสร้างพลเมืองด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียน เพราะมีความทั่วถึงในแทบทุกภาคส่วนของสังคม และมีองค์กรของรัฐที่ทำหน้าที่กำกับดูแลชัดเจนทำให้สามารถควบคุมกระบวนการศึกษาได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือกระทรวงศึกษาธิการจะทำหน้าที่ในการกำหนดสาระหลักสูตร และข้อบังคับของหนังสือเรียนที่อนุญาตให้ใช้สอนในโรงเรียนได้ ตลอดจนการควบคุมสถาบันการศึกษาทั้งหมด

เริ่มต้นพิจารณาจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 ในหมวดที่ 3 มาตรา 15 ได้ระบุใจความสำคัญว่า การศึกษาในระบบ (Formal Education) คือการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ ถ่ายทอดหรือปลูกฝัง เนื้อหา ความรู้ ความเข้าใจที่เหมาะสมเพื่อให้ผู้ได้รับการศึกษาวางตัวได้เหมาะสมในสังคม และมีความสามารถประกอบอาชีพตามความถนัด ความสนใจ หรือตามโอกาสของแต่ละบุคคล เพื่อพัฒนาเด็กในวัยเรียนทุกระดับให้ได้รับการศึกษา เพื่อประโยชน์สำหรับการเตรียมตัวระดับพื้นฐาน และเพื่อมีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพการงานต่อไป และพัฒนาศักยภาพของบุคคลเต็มความสามารถและตอบสนองวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ เน้นพัฒนาคุณภาพของบุคคลเต็มความสามารถและตอบสนองวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ สติปัญญา คุณธรรม ความคิด ความสำนึก ความรับผิดชอบ ฯลฯ ซึ่งตามปกติเป็นหน้าที่ของสถานศึกษา และอาจจัดเสริมเติมในลักษณะฝึกอบรมเฉพาะหรือแทรกในกิจกรรมการเรียนการสอนปกติ (กระทรวงศึกษาธิการ 2542)

จุดเด่นของการศึกษาในระบบ (Formal Education) คือ เป็นการศึกษาที่มีรูปแบบ และระบบแบบแผนชัดเจน มีการกำหนดวัตถุประสงค์ หลักสูตรวิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดผล และการประเมินผลที่แน่นอน ซึ่งการศึกษาในระบบของไทยประกอบไปด้วยการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาในชั้นอุดมศึกษา โดยการศึกษาขั้นพื้นฐาน ถูกแบ่งออกเป็นระดับต่างๆ คือ ระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ยังถูกแบ่งเป็นประเภทสามัญศึกษาและประเภทอาชีวศึกษาอีกด้วย

สำหรับในการศึกษาชั้นอุดมศึกษานั้น แบ่งออกเป็นระดับต่าง ๆ คือ ต่ำกว่าปริญญาตรี ปริญญาตรี ประกาศนียบัตรบัณฑิต ปริญญาโท และปริญญาเอก (ธรรมะวิสิกุล 2558)

ขณะที่ Thai Civic Education ซึ่งเป็นเครือข่ายประชาชนไทยกลุ่มหนึ่งให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองภายใต้เครือข่ายของมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท ได้ให้ค่านิยมการศึกษาในระบบจากบริบทของการสร้างพลเมืองว่าหมายถึง การจัดการศึกษา เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย สำหรับการศึกษาในระบบโรงเรียนตามหลักสูตร และการกำกับดูแลของกระทรวงศึกษาธิการจากส่วนกลาง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตั้งแต่ชั้นอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา ทั้งสายสามัญศึกษา อาชีวศึกษา รวมถึงการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) และโรงเรียนเอกชนด้วย รวมถึงยังได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาในระบบว่า เนื่องจากประเทศไทยในปัจจุบันนี้ เยาวชนเกือบทุกคนต้องเข้ารับการศึกษาระบบ การศึกษาในระบบจึงมีบทบาทโดยตรง และมีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาคนในทุกด้าน ซึ่งรวมการพัฒนาคนสำหรับประชาธิปไตยเอาไว้ด้วย ทั้งนี้ มิได้หมายถึงเฉพาะการจัดการศึกษาในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการจัดการศึกษาในกลุ่มสาระอื่นๆ ตลอดจนกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและกิจกรรมอื่นๆ ของสถานศึกษาด้วย (ThaiCivicEducation 2557)

ในกระบวนการจัดการเรียนการสอนในระบบนั้น เราสามารถแบ่งองค์ประกอบออกเป็น 5 ส่วน ซึ่งแต่ละส่วนล้วนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างพลเมือง (ธรรมะวิสิกุล 2558) ดังนี้

1. หนังสือแบบเรียน คือ วิธีการที่รัฐใช้ในการกล่อมเกล้าพลเมือง (Means of Orientation) ให้มีความคิด ความเชื่อ และค่านิยม ตามที่รัฐต้องการปลูกฝัง นอกจากนี้หนังสือเรียนยังมีหน้าที่สำคัญในฐานะการสื่อสารทางสังคม โดยทำหน้าที่เป็นผู้ยกระดับปรากฏการณ์ขึ้นเป็นมโนทัศน์ ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ อธิบายว่า ประสบการณ์ในชีวิตจริงของคนนั้นอยู่ในชั้นปรากฏการณ์ และน้อยครั้งที่จะรวบรวมปรากฏการณ์เหล่านี้มาทำความเข้าใจ หนังสือเรียนจึงได้กลายเป็นการสื่อสารที่จะย่นมโนทัศน์สำเร็จรูปให้กับนักเรียน รวมทั้งเป็นผู้รวบรวมความคิดจากสังคมมาบรรจุไว้อย่างเป็นระบบ (เอียวศรีวงศ์ 2538)

2. อาจารย์ ครูผู้สอน คือ ผู้ให้การเรียนรู้ที่มีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการอบรมทั้งในด้านเนื้อหา และวิธีการถ่ายทอด เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้ และ

สาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยครูผู้สอนจะมีอิทธิพลอย่างมากในการแปลงเนื้อหาสาระเกี่ยวกับพลเมืองจากหนังสือเรียนไปสู่ผู้เรียน ดังนั้น หากแม้หนังสือเรียนหรือหลักสูตรมีเนื้อหาเกี่ยวกับพลเมืองที่ดีมากเพียงใด แต่ถ้าครูผู้สอนไม่เข้าใจ และไม่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่ผู้เรียนได้อย่างครบถ้วน กระบวนการสร้างพลเมืองก็ย่อมมีปัญหา และไม่ประสบผลสำเร็จตามที่วางเป้าหมายเอาไว้

3. กระบวนการจัดการเรียนรู้ คือ การศึกษาในที่เน้นความสำคัญกับตัวผู้เรียน รูปแบบวิธีการเรียนการสอนจึงย่อมแตกต่างกันไปจากเดิม เนื่องจากมีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การระดมความคิด การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การนำชมนอกสถานที่เรียน การใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบ ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่ดีจะช่วยให้การถ่ายทอดเนื้อหาสาระการสร้างพลเมืองเป็นไปอย่างสมบูรณ์ และเอื้อให้นักเรียนทดลองฝึกฝนความเป็นพลเมืองในเชิงปฏิบัติอีกด้วย

4. สถานศึกษา และบรรยากาศแวดล้อม คือ การจัดการศึกษาในระบบนั้น ชั้นเรียนยังคงเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้น อาคารสถานที่ห้องเรียน และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในทางอ้อมขึ้น

5. ผู้เรียน คือ ผู้ศึกษาที่ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการจัดการศึกษา เพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษา และเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษา ดังนั้น การปรับเปลี่ยนความรู้ และพฤติกรรมของผู้เรียน จึงเป็นปัจจัยบ่งชี้ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการศึกษา ดังนั้น การจัดการศึกษาจึงต้องครอบคลุมขั้นตอนที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้เรียนตั้งแต่การเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนรู้ การให้การศึกษาอบรม การประเมิน และการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ต่อเนื่อง โดยผู้เรียนในที่นี้มีบทบาทอย่างยิ่งในฐานะบุคคลที่จะกลายเป็นพลเมืองในอนาคต ซึ่งจะกลายเป็นพลเมืองดีหรือไม่นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับว่า 4 องค์ประกอบข้างต้นสามารถทำงานได้สมบูรณ์มากน้อยเพียงใด

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต้องพึงระลึกเอาไว้ก็คือ เนื้อหาแบบเรียน และการตีความของผู้สอนจะต้องมีความสอดคล้องกัน พลเมืองจะต้องทำความเข้าใจถึงหลักการประชาธิปไตย โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ประชาธิปไตย ค่านิยม และคุณสมบัติของพลเมืองที่พึงปรารถนา

เราสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาพลเมืองที่พึงปรารถนาโดยรัฐผ่านระบบโรงเรียนมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ การวางรากฐานสังคม โดยเป็นการแสดงให้เห็นว่า การจัดการศึกษาเป็นเครื่องมือ และกลไกสำคัญของรัฐในการพัฒนาความรู้เพื่อกลุ่มเมลา เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และสร้างคุณสมบัติบางประการให้ผู้เรียนโดยเฉพาะในเด็กและเยาวชนของสังคม

## 2.5. แนวคิดที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) มีความสำคัญ และเชื่อมโยงไปสู่การจัดการศึกษา เพื่อการสร้างพลเมืองทั้งในและนอกสถานศึกษา ดังนั้นการนำเสนอในหัวข้อนี้ เราจะมุ่งเน้นไปที่ทำความเข้าใจความหมาย และหลักการสำคัญของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการสร้างพลเมือง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานอธิบายความหมายของคำว่า กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) หมายถึง การดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน หรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่จะช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ โดยกระบวนการเรียนรู้ แตกต่างจากกระบวนการสอน (Instructional Process) ดังนี้ “กระบวนการเรียนรู้ต่างกับกระบวนการสอน กล่าวคือ กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่แต่ละบุคคลใช้เพื่อช่วยให้ตนเองเกิดการเรียนรู้ โดยผลที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้จะตกแก่ผู้เรียน และโดยผู้เรียนเท่านั้น แต่กระบวนการสอนเป็นกระบวนการที่บุคคลช่วยให้ผู้อื่นเกิดการเรียนรู้ โดยผู้สอนมีหน้าที่สร้างสิ่งแวดล้อม เพื่อเร่งเร้า ชี้แนะ และคอยช่วยเหลือเกื้อกูลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2546)

ความแตกต่างของกระบวนการจัดการเรียนรู้และกระบวนการสอน สามารถพิจารณาเพิ่มเติมได้จากคำอธิบายตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ดังนี้

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2433 จะเป็นหลักสูตรที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ในเรื่องวัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่ของคนไทย กล่าวคือในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) บทบาทของครูจะเน้นหนักในเรื่องของการเป็น ผู้สอน มากเป็นพิเศษ ซึ่งจะสังเกตได้จากการจัดประสบการณ์ให้เด็กเกิดการเรียนรู้นั้น ครูจะต้องทำ บันทึกการสอน และ แผนการสอน ซึ่งบ่งชี้ถึงบทบาทของครูว่ามีหน้าที่ในการสอนเป็นหลัก แต่ในหลักสูตร

การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ดังกล่าว คำว่า บันทึกการสอน หรือ แผนการสอน จะหายไป กลายมาเป็น แผนการจัดการเรียนรู้ เข้ามาแทนที่

คำว่า แผนการจัดการเรียนรู้ มีความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงการปฏิรูปใหม่ว่า นับแต่นี้ต่อไป ครูมิได้ทำหน้าที่สอนแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไปแล้ว หากแต่ครูมีบทบาทใหม่ในเรื่องของ การจัดการกระบวนการเรียนรู้ ให้เกิดขึ้นร่วมกับผู้เรียนของตน โดยเปลี่ยนบทบาทจากผู้สอนมาเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งมีมิติที่กว้างใหญ่ไพศาลและมีความสำคัญยิ่งต่อวิถีการเรียนรู้ใหม่ของสังคมไทย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2546)

เราสามารถสรุปได้ว่า การจัดการกระบวนการเรียนรู้ คือ วิธีการที่ผู้สอนทำหน้าที่ในการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ (Learning) ในขณะที่กระบวนการจัดการสอนจะให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้สอนในการสอนให้ผู้เรียนเกิดความรู้ (Knowledge)

ศาสตราจารย์ Herbert A. Simon นักวิทยาศาสตร์รางวัลโนเบล และเป็นผู้ร่วมก่อตั้งสาขา Cognitive Science ให้ความหมายของการเรียนรู้ (Learning) ว่า การเรียนรู้เป็นผลจากการทำหรือ การคิดของนักเรียน การทำและการคิดของนักเรียนนั้น ที่มีผลต่อการเรียนรู้ของเขา ครูสามารถช่วยให้ศิษย์เรียนได้โดยเข้าไปกระตุ้นสิ่งที่นักเรียนทำเพื่อการเรียนรู้ของตนเองเท่านั้น (พานิช 2556)

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า เมื่อเอ่ยถึงคำว่า การเรียนรู้ (Learning) ในหนังสือเล่มนี้ Herbert A. Simon ให้ความหมายว่า คือ กระบวนการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ การเรียนรู้ทำให้มีการเพิ่มสมรรถนะ (Performance) และเพิ่มความสามารถของการเรียนรู้ในอนาคต (พานิช 2556)

กระบวนการเรียนรู้มีความสำคัญต่อการสร้างพลเมือง กล่าวคือ กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการในการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง โดยกลุ่มการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของไทย (Thai Model of Civic Education) ในเครือข่ายความร่วมมือของ มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (Friedrich Ebert Stiftung) สถาบันพระปกเกล้า และหน่วยงานอื่นๆ กำหนดหลักการร่วมด้านการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย (ThaiCivicEducation 2557) ดังนี้

แบบมีส่วนร่วม (Participatory) การจัดการเรียนรู้สำหรับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะต้องจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อให้ผู้เรียนร่วมวางแผนการจัดกิจกรรมและวิธีการ การประเมินผล ตลอดจนการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบุคคล และสื่อต่างๆ เพื่อให้การเรียนรู้มีความหมายและเป็นเจ้าของการเรียนรู้อย่างแท้จริง

แบบลงมือทำ (Learning by doing) การจัดการเรียนรู้สำหรับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะต้องจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนเรียนรู้จากสถานการณ์จริงหรือเสมือนจริง โดยได้มีการวางแผน การปฏิบัติ และแก้ปัญหาจริง ทั้งนี้เพื่อให้การเรียนรู้นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง ได้ผลจริง

เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (Learner centered) การจัดการเรียนรู้สำหรับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะต้องจัดการเรียนรู้โดยเน้นบทบาทของผู้เรียนในการแสวงหาความรู้และสร้างความรู้เป็นของตนเองไม่ใช่การป้อนความรู้จากผู้สอนแต่ฝ่ายเดียว

ไม่ชี้นำความคิดเห็น (Prohibition against imposition of points of view) การจัดการเรียนรู้สำหรับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะต้องจัดการเรียนรู้โดยเคารพและให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน คือต้องไม่ชี้นำความคิดเห็น ไม่ครอบงำไม่โฆษณาชวนเชื่อเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจผิด หรือหลงผิดด้วยวิธีการใด

ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทางการเมือง (Prohibition against political bias) การจัดการเรียนรู้สำหรับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะต้องไม่ใช้อำนาจหน้าที่ในการจัดการเรียนรู้โดยลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทางการเมือง ไม่ว่าจะด้วยการนำเสนอข้อมูลเท็จ บิดเบือน หรือไม่ครบ โดยมีเจตนาให้เป็นประโยชน์หรือเป็นโทษแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทางการเมืองโดยไม่เป็นธรรม

หากเราลองพิจารณาเพิ่มเติมให้กว้างขึ้น ก็พบว่า คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันพระปกเกล้า และมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท ได้เคยจัดสัมมนา บทบาทของการพัฒนาพลเมืองเพื่อประชาธิปไตยที่ยั่งยืน และมีการสรุปลักษณะหลักการ การเรียน การสอนเพื่อการสร้างพลเมือง (ทับจุมพล 2551) ดังนี้

สิ่งแรกที่ต้องพิจารณาคือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอน และผู้เรียนคือ ทั้งสองฝ่ายสามารถสนทนากันได้อย่างเสมอภาค ผู้สอนเปรียบ เสมือนพิธีกรหรือผู้ดำเนินรายการเท่านั้น จากนั้นผู้ดำเนิน

รายการ (ผู้สอน) จะต้องรู้ขีดถึงความต้องการของผู้เข้าร่วมกิจกรรม (ผู้เรียน) ว่าพวกเขาเหล่านั้นมีความสนใจในเรื่องใดบ้าง และจัดประมวลความสนใจ โดยจะต้องสร้างความเข้าใจแก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้ทราบว่า ความสนใจ หรือคำถามบางอย่างจะถูกนำมาสนทนา เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเข้าใจว่า ความหลากหลายทางความคิดของพวกเขาจะถูกนำมาสนทนาด้วย ลำดับต่อมา การสอนจะต้องอ้างอิงตัวอย่างที่หลากหลายเพื่อนำมาวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น ในขณะการสนทนา ผู้สอนจะต้องสร้างความเข้าใจว่า ความขัดแย้งก็เป็นส่วนหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย โดยจะต้องสร้างหัวข้อการสนทนา พร้อมกับเหตุผลที่สนับสนุน และเหตุผลต่อต้าน ในหัวข้อสนทนานั้นๆ และสร้างสถานการณ์ให้ผู้เรียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงออก โดยใช้กลยุทธ์ต่างๆ เช่น การใช้ดนตรี การแสดง ดุริตโธ การวาง แผนกิจกรรม ต่างๆ

นอกจากนี้ ศรัณยู หมั่นทรัพย์ ได้แนะนำข้อเสนอต่อการศึกษเพื่อการสร้างพลเมืองไทย ในหัวข้อเรื่อง แนวทางตามกระบวนการเรียนรู้ (หมั่นทรัพย์ 2551) ในประเด็นหลักๆ คือ

1. ใช้กิจกรรมเพื่ออำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ การเรียนการสอนเพื่อสร้างพลเมืองเกี่ยวข้องกับ การเรียนรู้สิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ประชาธิปไตย อำนาจการปกครอง นโยบาย การเรียนการสอนจึงต้องใช้ กิจกรรมเพื่ออำนวยความสะดวกไปด้วยเสมอ อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้เพื่อสร้างพลเมืองที่เป็นไปอย่างสวนทิศทางกับกระแสวัฒนธรรม ความคิดและสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ พฤติกรรม การไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ไม่ชอบมีส่วนร่วม พวกมาก ลากไป ไม่สนใจชุมชน ใช้การเป็นพวกพ้องมากกว่าความสามารถในการเลือกตั้ง การซื้อ-ขายเสียงในการเลือกตั้งผู้แทนโรงเรียน สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยกระบวนการเรียนการสอนที่ไม่ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกคับข้องใจกับการฝึกปฏิบัติหรือกิจกรรมที่ขัดแย้งกับความเคยชินและวัฒนธรรมความรู้ทางพฤติกรรมศาสตร์ และการปรับพฤติกรรมความนำมาใช้เพื่อป้องกันทัศนคติทางลบต่อวิถีประชาธิปไตย

2. การปรับแก้ (Correct) ความเข้าใจและทัศนคติให้ถูกต้อง ความเข้าใจและทัศนคติที่เรียนรู้ผ่าน ตัวแบบและพฤติกรรมทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้าใจที่บิดเบี้ยวต่อระบอบประชาธิปไตยและอำนาจแห่งพลเมืองจำเป็นต้องแก้ไขในทันทีและเป็นหน้าที่ของครูผู้สอน พฤติกรรมเหล่านั้นจะเป็นบทเรียน กระตุ้น การคิดวิเคราะห์และการใช้ปัญญาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองได้ กระบวนการเรียนการสอนเพื่อการ ปรับแต่งความเข้าใจและทัศนคติที่ถูกต้องคือ การสะท้อนการเรียนรู้ เพื่อจัด



ระเบียบความคิดของผู้รับรู้ จำแนกความเข้าใจต่อความถูกต้อง และเรียนรู้สิ่งที่เป็นรากฐานของคุณธรรม และเพื่อให้ผู้เรียนได้ ปรับปรุงและปรับแต่งความคิดอย่างเป็นขั้นตอน

3. “ชุมชน” พื้นที่แห่งการเรียนรู้ จิตสำนึกสาธารณะและการคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมสามารถ เรียนรู้ได้ผ่านชุมชน ดังนั้นความร่วมมือของชุมชนและการสนับสนุนของท้องถิ่นจึงเป็นหัวใจสำคัญต่อ การเรียนรู้เพื่อสร้างพลเมือง จนอาจกล่าวได้ว่า “การสร้างพลเมืองเป็นเรื่องของท้องถิ่น” ตัวอย่าง ความสำเร็จครบวงจรของการเรียนรู้ของนักเรียนในโรงเรียนบ้านหัวช้าง อ. นาเชือก จ. มหาสารคาม ที่เกิดจากความต้องการของชุมชนพร้อมกับการให้การเกื้อกูล ผลักดัน ร่วมคิด ตัดสินใจ กำหนดวิธีการและ สารระ ตลอดจนร่วมดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์ทั้งทางตรงทางอ้อม ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วม ของชุมชนต่อการสร้างพลเมืองนี้เองก็จะกลับมาเป็นกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย (Democratization) และสร้างการเมืองภาคพลเมืองของทุกคนในชุมชนเช่นกัน

#### 4. ปัจจัยสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนการสอน

4.1 โอกาสการเรียนรู้ในห้องเรียน ต้องมีการจัดสรรบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี ใช้การเรียนรู้ผ่านปัญหาสาธารณะ ให้เหตุการณ์จำลองช่วยกระตุ้นแนวคิดประชาธิปไตย สร้างโอกาส ทำกิจกรรมร่วมกับบุคคลอื่นแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับ “สิ่งที่รัฐทำ” และ “สิ่งที่รัฐควรทำ” เป็นต้น

4.2 การสนับสนุนทางวิชาการและพัฒนาทางสังคมโดยโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง การสนับสนุน กิจกรรมพิเศษนอกหลักสูตร เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและผู้เรียน มีการศึกษาพบว่าเด็กและเยาวชนที่ทำกิจกรรมพิเศษนอกหลักสูตร เช่น การร่วมกิจกรรม ชมรม เป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในอนาคตมากกว่า

4.3 สร้างครอบครัว เพื่อนบ้าน และชุมชนที่กระตือรือร้นและ มีส่วนร่วม ครูและโรงเรียนต้อง เชื่อมโยงสัมพันธ์กับชุมชน สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนกระตุ้นการพูดคุยเรื่อง การเมืองกันในชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้เยาวชนมีความเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นและเข้ามามี ส่วนร่วมในชุมชนและทางการเมืองได้มากกว่า

เมื่อพิจารณาหลักการจัดการเรียนรู้อย่างรอบด้าน เราพบว่า ครูผู้สอน คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการจัดกระบวนการเรียนรู้ จากการศึกษาบันทึกการสัมมนา บทบาทของการพัฒนาพลเมืองเพื่อประชาธิปไตยที่ยั่งยืน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ไทย-เยอรมนี กล่าวถึงข้อตกลง

“Beutelsbacher Konsens” เกี่ยวกับกระบวนการให้การศึกษาทางการเมืองแก่พลเมือง โดยข้อตกลงฉบับนี้ชี้ให้เห็นประเด็นเรื่อง บทบาทของผู้สอน ดังนี้

ข้อตกลง Beutelsbacher Konsens (บอยเท่นส์บัค เป็นเมืองขนาดเล็กเมืองหนึ่งในรัฐบาเดิน-เวอร์ทเทิมแบร์กและเป็นสถานที่จัดการประชุม) ได้ถูกเรียบเรียงขึ้นในการประชุมร่วมกันระหว่างสถาบันและผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาชีพต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษาทางการเมืองแก่พลเมือง ข้อตกลงของสถาบันและผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ เหล่านั้นโดยมีหลักการพื้นฐาน 3 ข้อ (ทับจุมพล 2551) ดังนี้

ก. ห้ามไม่ให้ผู้สอนชักนำ หรือใช้กระบวนการทางด้านจิตวิทยาในการชี้แนะ ให้ผู้เรียนเห็นหรือเข้าใจ กระบวนการของรัฐศาสตร์เพียงด้านหนึ่งด้านใด ว่าถูกต้องที่สุด

ข. ผู้สอนต้องนำเสนอข้อพิพาท ข้อขัดแย้งด้านจุดยืนต่างๆ ทางด้านวิชาการ ทางด้านการเมืองตามสภาพที่เป็น หมายความว่าเมื่อเกิดความขัดแย้งทางวิชาการหรือเกิดหัวข้อทางการเมืองที่เป็นที่ถกเถียงกันก็ไม่อนุญาตให้ผู้สอนชี้นำทางความคิด หรือการหาคำตอบที่ถูกที่สุดเพียงคำตอบเดียว ในกรณีนี้การให้การศึกษาทางการเมืองแก่พลเมือง จึงเปรียบเสมือนผู้รับผิดชอบในการแสดงจุดยืนต่างๆที่แตกต่างกันออกมาให้เห็น

ค. ผู้เรียนจะต้องสามารถวิเคราะห์ความสนใจของตนเองต่อสถานการณ์ทางการเมืองได้นอกจากเพื่อความเข้าใจพื้นฐานแล้วไม่อนุญาตให้องค์กร หรือสถาบันต่างๆ ชี้นำทางความคิดของบุคคลนั้นๆ ความเชื่อความศรัทธาต่อสถาบันหรือองค์กรทางการเมืองใดๆ จะต้องเกิดขึ้นจากวิจรรณญาณของตัวบุคคลนั้นๆ และบทบาทของแต่ละคนด้วย เช่น ในฐานะลูกจ้าง, พลเมือง ฯลฯ

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ วิจารย์ พานิช ผู้ก่อตั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม อธิบายลักษณะครูในกระบวนการจัดการเรียนรู้ไว้ว่า

การศึกษาที่ดีสำหรับคนยุคใหม่นั้น ไม่เหมือนการศึกษาเมื่อสิบหรือยี่สิบปีที่แล้ว การศึกษาที่มีคุณภาพจะต้องเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ของศิษย์ไปอย่างสิ้นเชิง และบทบาทของครูอาจารย์ก็ต้องเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ครูที่รักศิษย์ เอาใจใส่ศิษย์ แต่ยังใช้วิธีสอนแบบเดิมๆ จะไม่ใช่ครูที่ทำประโยชน์แก่ศิษย์อย่างแท้จริง กล่าวคือ ครูมีใจแก่ศิษย์ยังไม่พอ ครูเพื่อศิษย์ต้องเปลี่ยนจุดสนใจหรือจุดเน้นจากการสอน ไปเน้นที่การเรียนรู้ (ทั้งของศิษย์ และของตนเอง) ต้องเรียนรู้และปรับปรุงรูปแบบการเรียนรู้ที่

ตนจัดให้แก่ศิษย์ด้วย ครูเพื่อศิษย์ต้องเปลี่ยนบทบาทตนเองจาก ครูสอน (teacher) ไปเป็น ครูฝึก (coach) หรือ ผู้อำนวยการความสะดวกในการเรียนรู้ (learning facilitator) (พานิช 2555)

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ วิจารย์ พานิช ยังนำเสนอรายละเอียดเพิ่มเติมด้วยการชี้ให้เห็นถึง บทบาทที่สำคัญของครูในการจัดบรรยากาศการเรียนรู้ เช่น ครูต้องหาทางทำให้บรรยากาศในชั้นเรียน เป็นบรรยากาศที่เปิดกว้าง ไม่เน้นถูก-ผิด และให้คุณค่าความคิดเห็นที่อาจไม่สมเหตุสมผล เพื่อใช้เป็น ขั้นตอนของการเรียนรู้ ครูพึงย้ำว่าความเป็นจริงต่างๆ ในโลก ไม่แยกแยะเป็นขาว-ดำ และหลายกรณี มีความไม่ชัดเจน การเรียนรู้ที่แท้จริงไม่ใช่ความพยายามเข้าไปหาจุดเดียว หรือความจริงแท้หนึ่งเดียว แต่เป็นการทำความเข้าใจแง่มุมต่างๆ ที่หลากหลาย และแตกต่างกันตามมุมมอง (พานิช 2556)

เราจึงสามารถสรุปทัศนะของวิจารย์ พานิช ในประเด็นเรื่อง การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ ได้ว่า ครูมีส่วนสำคัญในการจัดบรรยากาศในการเรียนรู้ เช่น ครูควรฝึกให้ผู้เรียนหาคำตอบที่ หลากหลายต่อคำถามใดคำถามหนึ่ง, ครูควรระมัดระวังคำพูดที่ระบุว่าผู้เรียนมีความสามารถต่ำ, ครูไม่ควรบอกให้ผู้เรียนคนใดคนหนึ่งพูดแทนกลุ่ม, ครูต้องระวังในการใช้ท่าที ภาษา พฤติกรรมที่สะท้อน การเปิดกว้าง ยอมรับชนทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียมกัน และ กำหนดและบังคับใช้กติกาให้เกิดปฏิสัมพันธ์ ที่ดี เป็นต้น (พานิช 2556)

นายแพทย์ ประเสริฐ ผลิตผลการพิมพ์ กล่าวถึงบทบาทของครูไว้เช่นกันว่า มูลนิธิฯ เชื่อว่า การปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริงปฏิรูปกระบวนการทัศน์ด้วย จากกระบวนการทัศน์เดิมที่ครูเป็นผู้มอบความรู้ ให้แก่นักเรียนนักศึกษาในสถาบันต่างๆ เปลี่ยนเป็นช่วยกันออกแบบกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างครูกับเด็กและเยาวชนทุกคนในสังคม นั่นคือ กระบวนการเรียนรู้สำคัญกว่าความรู้ และครูมิใช่ ผู้มอบความรู้แต่เป็นผู้ออกแบบกระบวนการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กันกับเด็กและเยาวชน

ด้วยข้อมูลในข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง คือ การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นหลัก โดยครูผู้สอนทำหน้าที่เป็นเพียงผู้อำนวยการความสะดวกในการเรียนรู้ ด้วยการวางแผนการจัดการเรียนรู้ จัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ การคัดเลือก กิจกรรมและสื่อวัสดุที่เหมาะสมมาใช้พัฒนาพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย รวมถึงการตั้งคำถาม เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนมีโอกาสในการคิด วิเคราะห์ ซึ่งการเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมจะเป็น การฝึกให้เด็กเข้ามามีบทบาทในการคิดเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ทำให้เด็กมีเหตุผล มี

ความอดทนอดกลั้นต่อความเห็นที่แตกต่าง เป็นต้น โดยสิ่งสำคัญที่สุด คือ ผู้สอนจะต้องไม่ชี้นำความคิด ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และผู้สอนจะต้องไม่ตัดสินคำตอบถูกผิดเพียงคำตอบเดียว เป็นต้น

## 2.6. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการกล่อมเกลาทางการเมือง

การกล่อมเกลาทางการเมือง (Socialization) มีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง โดย วิชัย ตันศิริ มีทัศนะว่า การสร้างความเป็นพลเมืองต้องมีการวางแผนที่ครบวงจร ตั้งแต่การจัดหลักสูตรการสอนโดยตรงในสถานศึกษาที่เรียกว่า Civic Education และการสอนทางอ้อมที่เรียกว่า Socialization คือ การปลูกฝังค่านิยมโดยการฝึกปฏิบัติผ่านโครงการกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษา และผ่านกรอบการมีชีวิตร่วมกันแบบประชาธิปไตย (ตันศิริ 2551)

ประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าสนใจ คือ การกล่อมเกลาทางการเมืองนั้นมีความสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตยอย่างแนบแน่น เนื่องจากการที่ปัจเจกบุคคลมีความเป็นตัวตนทางการเมือง (Political Self) ประกอบไปด้วย ความรู้ ความเชื่อ ทัศนคติหรือความรู้สึก ค่านิยม รวมทั้งแบบแผนแห่งการปฏิบัติต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับระบบการเมือง กระบวนการทางการเมือง อำนาจทางการเมือง รวมทั้งบทบาทต่างๆ ของบุคคลในระบบการเมือง ที่สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น ความเป็นตัวตนทางการเมืองของปัจเจกบุคคลนี้ดังกล่าวย่อมเกิดขึ้นจากการกล่อมเกลาทางการเมือง (Political Socialization) หรืออาจเรียกได้อีกในรูปแบบหนึ่งว่า การเรียนรู้ทางการเมือง (Political Learning) (โพธิ์หวังประสิทธิ์ 2556) อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้ให้คำนิยามของการกล่อมเกลาทางการเมืองไว้ค่อนข้างหลากหลาย ผู้วิจัยจึงนำมาพิจารณาเพียงบางส่วนเท่านั้น

นักวิชาการรัฐศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญอย่าง ลิขิต อีระเวคิน มีการอธิบายคำนิยามของการกล่อมเกลาทางการเมือง ไว้ว่า

“กระบวนการซึ่งปัจเจกบุคคลรู้ว่าตนเองอยู่ในระบบการเมือง และทำให้เกิดความรับรู้ต่อปรากฏการณ์ทางการเมือง กระบวนการนี้เกิดจากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ตลอดจนจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ของบุคลิกภาพและประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลนั้นอีกด้วย ซึ่งกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองดังกล่าว จะสร้างบุคลิกภาพทางการเมืองขึ้น หากกระทำผ่านการศึกษาใน

ระบบโรงเรียนส่วนใหญ่มีการวางแผนและกระทำอย่างตั้งใจ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ การพยายามกล่อมเกลาเรียนรู้โดยสถาบันการศึกษาและหน่วยงานของรัฐที่มีบทบาทอย่างมาก เพราะเด็กในวัยเรียนจะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียนและรับอิทธิพลจากการสั่งสอนอบรมจากครู จากการอ่านหนังสือและตำรา และจากการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน” (ธีรเวคิน 2529)

ขณะที่งานของ กนลา ชันทปราบ ได้ขยายความลักษณะการกล่อมเกลาทางการเมืองไว้เพิ่มเติมเป็นสองส่วน (ชันทปราบ 2527) ดังนี้

ประการแรก การกล่อมเกลาทางการเมืองทางตรงเกิดจากการที่บุคคลได้สัมผัสโดยตรงกับ ข้าราชการ ค่านิยม และความเชื่อเกี่ยวกับการเมือง อาทิ ได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิชาหน้าที่พลเมืองใน สถาบันการศึกษา เป็นต้น

ประการที่สอง การกล่อมเกลาทางการเมืองทางอ้อมเกิดจากการที่บุคคลในวัยเยาว์ได้รับการ อบรมสั่งสอน และเรียนรู้เกี่ยวกับการเมืองจากผู้ปกครอง อาจารย์ และเพื่อนสนิทเป็นหลัก โดยบุคคล ต่าง ๆ เหล่านี้นับเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาทัศนคติทางการเมืองให้กับเด็ก และเยาวชน ซึ่งจะ ดำรงอยู่เมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น และยังมีบทบาทสูงต่อการพัฒนาทัศนคติที่สอดคล้องกับค่านิยมของ สังคมการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งต่อผู้นำประเทศ และสมาชิกคนอื่น ๆ ของสังคมด้วย ดังนั้น การ กล่อมเกลาทางการเมืองจึงถือเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดแบบแผนความคิด รวมถึงความเชื่อในทาง การเมืองนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหา และพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยในสังคมด้วย กระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง (Political Socialization) เพื่อพัฒนาประชาธิปไตยของสังคม ให้ไปสู่เป้าหมาย และมีทิศทางที่ชัดเจน เนื่องจากการกล่อมเกลาทางการเมือง คือ กระบวนการขัด เกลาทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่มุ่งให้สมาชิกในสังคมมีความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ บุคลิกภาพ บรรทัด ฐาน ค่านิยม และอุดมการณ์ทางการเมือง เป็นไปตามที่รัฐหรือผู้นำทางการเมืองปรารถนา ดังนั้น เราจึงไม่อาจละเลยการให้ความสำคัญกับกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองไปได้ ทั้งในฐานะที่เป็น รูปแบบหนึ่งของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง

การกล่อมเกลາทางการเมืองเพื่อความเป็นพลเมืองในโรงเรียนมีความสำคัญต่อเนื่องจากการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย และความเป็นพลเมือง กล่าวคือในทางทฤษฎี การศึกษาในระบบสามารถสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนวิถีชีวิตทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ในขณะที่เดียวกันการศึกษาในระบบยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีโอกาสฝึกปฏิบัติวิถีประชาธิปไตยผ่านกิจกรรมการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนต่างๆ เช่น ชมรมยุวชนนักประชาธิปไตย ชมรมไต่หาที่ หรือแม้แต่การจัดการเลือกตั้งประธานนักเรียนและคณะกรรมการนักเรียน ทั้งนี้เพื่อหล่อหลอมให้ผู้เรียนได้ซึมซับคุณค่าของประชาธิปไตย ซึ่งจะพัฒนาไปสู่ความเชื่อมั่นและถือปฏิบัติอย่างเป็นแบบแผน จนกลายเป็นผู้มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยหรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองอย่างมั่นคง (สันตะพันธุ์ 2557)

นอกจากนั้น กระบวนการกล่อมเกล่าในโรงเรียนอาจเกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจผ่านวัฒนธรรมโรงเรียน เพราะวัฒนธรรมโรงเรียนคือ กระบวนการหนึ่งของสถานศึกษาที่มีส่วนช่วยในการส่งเสริมให้บุคคลในโรงเรียนความคิด ความรู้สึก ความคาดหวัง แนวปฏิบัติ ทัศนคติที่มีต่อสิ่งต่างๆ

จตุพร คำแก้ว ได้อธิบายวัฒนธรรมโรงเรียนไว้ว่า วัฒนธรรมโรงเรียนเป็นวิถีแห่งการดำเนินงานของโรงเรียนที่มีการถ่ายทอดให้สมาชิก ได้แก่ วัฒนธรรมที่สามารถสัมผัส และสังเกตเห็นได้ ประกอบด้วยวัฒนธรรมด้านวัตถุ คำพูด ระเบียบปฏิบัติ พิธีการ สัญลักษณ์อื่นๆ และวัฒนธรรมที่ไม่สามารถสัมผัสได้ ได้แก่ ค่านิยม ความเชื่อ บรรทัดฐาน และทัศนคติที่มีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้ (คำแก้ว 2547)

อมรรัตน์ โภธิตาปะนะ ได้นำเสนอลักษณะของวัฒนธรรมสถานศึกษาดังนี้ วัฒนธรรมโรงเรียนแบ่งได้เป็นหลายลักษณะ ได้แก่ วัฒนธรรมที่สามารถรับรู้ได้โดยการใช้ประสาทสัมผัส ซึ่งประกอบด้วย คำพูด ระเบียบปฏิบัติ พิธีการ สัญลักษณ์ และอื่นๆ ส่วนวัฒนธรรมที่ไม่สามารถรับรู้ได้โดยใช้ประสาทสัมผัส ได้แก่ ค่านิยม ความเชื่อ และบรรทัดฐาน (โภธิตาปะนะ 2503) เราสามารถกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมสถานศึกษาคือ สภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นภายในโรงเรียนที่ส่งผลต่อการเรียนรู้และการกล่อมเกล่าทางการเมืองของผู้เรียน

กล่าวโดยสรุปคือ การกล่อมเกล่าทางการเมืองในโรงเรียนไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมนักเรียน หรือวัฒนธรรมโรงเรียน การกำหนดค่านิยม กฎระเบียบ ความสัมพันธ์ และการเข้าถึงทรัพยากรใน

โรงเรียน จะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ร่วมในฐานสมาชิกของโรงเรียน เพื่อให้ให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติตนตามวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ได้แก่ การกล่อมเกลารื่องสิทธิเสรีภาพ ในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมในบริบทของโรงเรียน การรักษาสาธารณะสมบัติของโรงเรียน รวมถึงการเคารพกฎ กติกา และระเบียบต่างๆ ที่โรงเรียนกำหนดขึ้น

## 2.7. สรุปกรอบแนวคิด

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการทำความเข้าใจถึงการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นในสถานศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการพุทธศักราช 2551 โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการประชาธิปไตย คุณลักษณะพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย การศึกษาเพื่อการสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมืองในต่างประเทศ และการกล่อมเกลารื่องสิทธิเสรีภาพและการเมืองมาวิเคราะห์และพบว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสถานศึกษาของประเทศไทยตามแนวคิดในอุดมคตินั้น ผู้เรียนจะต้องมีความรู้(Knowledge) และมีทักษะ (Skill) จากการเรียนรู้ ที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติจนกลายเป็นพฤติกรรม ซึ่งการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองสามารถดำเนินการได้ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน แต่การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนมีความเป็นระบบ ระเบียบสามารถควบคุมได้ และเยาวชนทุกคนในประเทศจำเป็นต้องผ่านการเรียนในโรงเรียน ดังนั้นโรงเรียนจึงเป็นเป้าหมายสำคัญในกระบวนการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง กล่าวคือโรงเรียนจะต้องทำหน้าที่ใน 2 ประเด็น คือ

ประเด็นแรก การเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดความรู้และความเข้าใจ (Cognitive domain) ในความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมือง (Civic knowledge) ได้แก่ ความรู้พื้นฐานทางการปกครองระบอบประชาธิปไตย หลักการประชาธิปไตย หลักสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมาย สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญ สิทธิมนุษยชน การเมืองภาคพลเมือง สันติวิธี และคุณลักษณะความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย เช่น การเคารพสิทธิ เสรีภาพของตนเองและผู้อื่น เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกฎหมาย ยอมรับความแตกต่าง มีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับผิดชอบต่อตนเอง และยึดถือประโยชน์ส่วนรวม โดยมุ่งศึกษาจาก เนื้อหาสาระของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน หนังสือเรียน และเอกสารประกอบการเรียน เพื่อพิจารณาถึงการมี

เนื้อหา สาระ ครอบคลุมด้านความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมือง เพื่อให้เยาวชนมีความรู้ในเรื่องของหลักการและแนวทฤษฎีก่อนจะนำไปปฏิบัติ

ประเด็นที่สอง การสร้างเสริมทักษะในการเป็นพลเมือง (Psychomotor domain) คือมุ่งให้ผู้เรียนเกิดทักษะที่สำคัญสำหรับพลเมือง (Civic skill) ความรู้จะต้องได้รับการประยุกต์ใช้ให้เป็นผลต่อชีวิตของพลเมือง ผู้เรียนจะฝึกฝนทักษะจากการเรียนรู้ในสถานศึกษา และนำไปสู่การ ปฏิบัติจนกลายเป็นพฤติกรรม โดยสถานศึกษาสามารถจัดกระบวนการให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ในหลายขั้นตอน ได้แก่ การเรียนการสอนในชั้นเรียน การจัดกิจกรรมนักเรียน และวัฒนธรรมสถานศึกษา ตามรายละเอียด ดังนี้

การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในชั้นเรียนของสถานศึกษาจะต้องสร้างพื้นที่ให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ได้แก่ โรงเรียนจะต้องจัดการเรียนรู้ในรูปแบบที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (Learner centered) เพื่อให้ นักเรียนแสวงหาความรู้และสร้างความรู้เป็นของตนเองไม่ใช่ป้อนความรู้จากครูผู้สอนแต่ฝ่ายเดียว รวมทั้งนักเรียนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วม (Participatory) ในการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนในชั้นเรียนเพื่อให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง รู้จักการประนีประนอม และการใช้เหตุผล อีกทั้งผู้เรียนจะต้องเรียนรู้แบบลงมือทำ (Learning by doing) คือ การเรียนรู้จากสถานการณ์จริงหรือเสมอจริง โดยได้มีการวางแผน การปฏิบัติ และแก้ปัญหา ทั้งนี้เพื่อให้การเรียนรู้นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง โดยประเด็นที่สำคัญที่สุด คือ ครูผู้สอนจะต้องไม่ชี้นำความคิดเห็น (Prohibition against imposition of points of view) กล่าวคือ เมื่อเกิดความขัดแย้งทางวิชาการ หรือเกิดหัวข้อทางการเมืองที่เป็นที่ถกเถียงกันก็ไม่อนุญาตให้ผู้สอนชี้นำทางความคิด หรือการหาคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว

นอกจากนั้น วัฒนธรรมโรงเรียน และการจัดกิจกรรมนักเรียนที่เกิดขึ้นในสถานศึกษาจะต้องจัดกระบวนการให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้และสร้างเสริมทักษะที่สำคัญสำหรับพลเมือง ได้แก่ การส่งเสริมพัฒนาด้านบุคลิกภาพ ความรับผิดชอบ รู้จักเคารพความคิดเห็นของบุคคลอื่น รู้จักเคารพกฎระเบียบ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น และอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เพื่อเป็นการเตรียมเด็กให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมประชาธิปไตย โดยโรงเรียนจะต้องสร้างพื้นที่สาธารณะในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของนักเรียน โรงเรียนจะต้องฝึกฝนให้นักเรียนปฏิบัติตนตามกฎระเบียบของโรงเรียน และ



ฝึกฝนที่จะรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่ของตนเอง นักเรียนจะต้องรู้จักเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาสาธารณสมบัติในโรงเรียน รวมทั้งจะต้องเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นด้วย



### บทที่ 3

#### แบบเรียน และเอกสารประกอบการเรียน

ในการทำความเข้าใจการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในสถานศึกษา เราจะต้องเริ่มต้นพิจารณาจากแบบเรียน และเอกสารประกอบการเรียน เนื่องจากเนื้อหาสาระการเรียนรู้ คือ องค์ประกอบสำคัญในการจัดการเรียนรู้ นอกเหนือจากตัวผู้สอน ผู้เรียน และกระบวนการต่าง ๆ อีกทั้ง บทบาทของแบบเรียน และเอกสารประกอบการเรียน คือ เครื่องมือส่งเสริมสนับสนุนการจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนเข้าถึงข้อมูลความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น บทนี้จึงเน้นไปที่การทำความเข้าใจเนื้อหา สาระของหนังสือเรียน และเอกสารประกอบการเรียนที่ใช้ในสถานศึกษา เพื่อตอบคำถามของวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่หนึ่ง ในเรื่องของเนื้อหา สาระของหนังสือแบบเรียน นอกจากนี้ การวิจัยจะให้ความสำคัญกับ “ความรู้” ที่โรงเรียนได้เตรียมการให้กับนักเรียนได้ศึกษาผ่านสื่อการจัดการเรียนรู้ ซึ่งจะให้ความสำคัญกับเนื้อหาสาระในประเด็นเรื่องความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมือง (Civic knowledge) ตามกรอบแนวคิดของการวิจัยฉบับนี้

การศึกษาวิจัยนี้ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาจากหนังสือแบบเรียน และเอกสารประกอบการเรียนที่ใช้ในโรงเรียนตัวอย่าง เพื่อพิจารณาความรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระบบโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยผู้วิจัยเลือกศึกษาหนังสือเรียนหมวดวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จากทั้งหมด 6 สำนักพิมพ์ ได้แก่ บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด , บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด , สำนักพิมพ์ บริษัท พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) จำกัด , บริษัท- แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด , บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด และสำนักพิมพ์องค์การค้ำของ สกสศ. สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยหลักเกณฑ์พิจารณา คือหนังสือแบบเรียนที่คณะครูหมวดสังคมศึกษา โรงเรียนตัวอย่างเลือกใช้เป็นสื่อในการจัดการเรียนรู้ และเป็นสำนักพิมพ์ที่มียอดขายในลำดับต้น ๆ ของหนังสือเรียนทั้งหมด และผู้วิจัยเลือกสำนักพิมพ์องค์การค้ำของ สกสศ. สังกัดกระทรวงศึกษาธิการร่วมด้วย

### 3.1. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

การวิจัยฉบับนี้ เริ่มต้นจากการอธิบายโครงสร้างหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพื่อแสดงให้เห็นถึง เนื้อหา สาระที่หลักสูตรจัดให้ผู้เรียนได้ศึกษา รวมทั้งเป้าหมาย การจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตร ในฐานะที่ หลักสูตรแกนกลางฯ คือ กรอบและทิศทางในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา

กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพื่อให้สถานศึกษาได้นำไปใช้เป็นเป้าหมายและแนวทางในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา และ จัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีความรู้ และทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคม อีกทั้งหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเปิด พื้นที่ให้สถานศึกษาจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาตามความพร้อม และจุดเน้น โดยหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานจะกำหนดเป้าหมายหลักในการพัฒนาผู้เรียน ด้วยการกำหนดวิสัยทัศน์ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด รวมทั้งการ กำหนดสัดส่วนเวลาในการจัดการเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ในภาพรวมตลอดทั้งปี การศึกษา เพื่อให้สถานศึกษาใช้เป็นทิศทางและเป้าหมายในการจัดการเรียนรู้ จากนั้นสถานศึกษาจะ เข้ามามีบทบาทในกำหนดรายละเอียดอื่นๆ เช่น การวางแผนการจัดตารางสอน การเลือกเนื้อหา รายวิชา การจัดลำดับเนื้อหาที่ต้องการให้ผู้เรียนศึกษา การเลือกครูผู้สอนที่มีความชำนาญในเนื้อหา การจัดการเรียนการสอน และการประเมินผล กล่าวอย่างง่ายคือ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้น พื้นฐาน จะทำหน้าที่ในการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียน รวมถึงการกำหนดเนื้อหา สาระที่ ผู้เรียนจะต้องพึงรู้และปฏิบัติได้ จากนั้นจึงส่งมอบหน้าที่ให้สถานศึกษาในการวางแผนการจัดการ เรียนรู้ จัดลำดับเนื้อหา สาระการเรียนรู้ และจัดกระบวนการเรียนรู้ เป็นต้น

หากพิจารณาเป้าหมายของการจัดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า หลักสูตร ได้กำหนดจุดมุ่งหมายของผู้เรียนเมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ตอนหนึ่งว่า “มีความรักชาติ มี จิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบ ประชาธิปไตย” (กระทรวงศึกษาธิการ 2551) ด้วยเป้าหมายดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมี ความสุข ในฐานะที่เป็นพลเมืองไทยและพลโลก 8 ประการ ได้แก่ รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์, ซื่อสัตย์

สุจริต, มีวินัย, ใฝ่เรียนรู้, อยู่อย่างพอเพียง, มุ่งมั่นในการทำงาน, รักความเป็นไทย และมีจิตสาธารณะ (กระทรวงศึกษาธิการ 2551) กระทรวงศึกษาธิการให้คำนิยามของคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ใน คู่มือแนวทางการพัฒนา การวัดและประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (กระทรวงศึกษาธิการ 2551) ดังนี้

ข้อที่ 1 รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการเป็นพลเมืองดีของชาติ ดำรงไว้ซึ่งความเป็นชาติไทย ศรัทธา ยึดมั่นในศาสนา และเคารพเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

ข้อที่ 2 ซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการยึดมั่นในความถูกต้อง ประพฤติ ตรงตามความเป็นจริงต่อตนเองและผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา ใจ

ข้อที่ 3 มีวินัย หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการยึดมั่นในข้อตกลง กฎเกณฑ์ และระเบียบข้อบังคับของครอบครัว โรงเรียน และสังคม

ข้อที่ 4 ใฝ่เรียนรู้ หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงความตั้งใจ เพียรพยายามในการเรียน แสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน

ข้อที่ 5 อยู่อย่างพอเพียง หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการดำเนินชีวิตอย่าง พอประมาณ มีเหตุผล รอบคอบ มีคุณธรรม มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

ข้อที่ 6 มุ่งมั่นในการทำงาน หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงความตั้งใจและรับผิดชอบ ในการทำหน้าที่การทำงาน ด้วยความเพียรพยายาม อดทน เพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมาย

ข้อที่ 7 รักความเป็นไทย หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่า ร่วมอนุรักษ์ สืบทอดภูมิปัญญาไทย ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรม ใช้ภาษาในการสื่อสาร ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ข้อที่ 8 มีจิตสาธารณะ หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือ สถานการณ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ชุมชนสังคมด้วยความเต็มใจ กระตือรือร้น โดยไม่หวังผล

ทั้งนี้ การกำหนดเป้าหมาย และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ดังกล่าว หมายความว่าโรงเรียน ทุกแห่งในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการจะต้องจัดการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองไทยและ พลโลกตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ดังกล่าว

นอกจากนั้น หลักสูตรแกนกลางฯ ยังได้กำหนดกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ทั้งสิ้น 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ได้แก่ ภาษาไทย, คณิตศาสตร์, วิทยาศาสตร์, สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, สุขศึกษาและพลศึกษา, ศิลปะ, การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ ซึ่งมาตรฐานการเรียนรู้ คือ เป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ตามที่หลักสูตรอธิบายไว้ว่า

“มาตรฐานการเรียนรู้ระบุสิ่งที่ผู้เรียนพึงรู้ ปฏิบัติได้ มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้มาตรฐานการเรียนรู้ยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการศึกษาทั้งระบบ เพราะมาตรฐานการเรียนรู้จะสะท้อนให้ทราบว่าต้องการสอนอะไร จะสอนอย่างไร และประเมินอย่างไร” (กระทรวงศึกษาธิการ 2551)

ในที่นี้เราจะให้ความสำคัญกับการพิจารณาสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ที่กำหนดให้ผู้เรียนศึกษา 5 สาระการเรียนรู้ ได้แก่ สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ และสาระที่ 5 ภูมิศาสตร์

สิ่งที่น่าพิจารณาคือ สาระการเรียนรู้เรื่องหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ที่มีการระบุถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องข้องกับการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ดังนี้

“สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ระบบการเมือง การปกครอง ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญ การเป็นพลเมืองดี ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปลูกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก มาตรฐานสาระ 2.1 เข้าใจ และปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม และธำรงรักษาประเพณี และวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทย และสังคมโลกอย่างสันติสุข มาตรฐานสาระ 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษา

ไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข”  
(กระทรวงศึกษาธิการ 2551)

เมื่อพิจารณาต่อมาถึง ตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้ สาระที่ 2 จะพบว่า ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ได้ระบุคุณลักษณะพลเมืองดีของประเทศชาติ และสังคมโลกไว้อย่างชัดเจนว่า “คุณลักษณะพลเมืองดีของประเทศชาติ และสังคมโลก เช่น เคารพกฎหมายและกติกา สังคม เคารพสิทธิเสรีภาพของตนเองและบุคคลอื่น มีเหตุผล รับผิดชอบต่อความคิดเห็นของผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ชุมชน ประเทศชาติและสังคมโลก เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง” (กระทรวงศึกษาธิการ 2551) อีกทั้ง ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้ ยังกำหนดให้ผู้เรียนศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเนื้อหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย เช่น การปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ หลักสิทธิมนุษยชน หลักการดำรงชีวิตให้มีความสุขด้วยหลักขั้นศีลธรรม หลักเศรษฐกิจพอเพียง และการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ 2551)

ดังจะเห็นได้ว่า หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กำหนดเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลกไว้อย่างชัดเจน เริ่มต้นด้วยการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน จากนั้นจึงกำหนดตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้ โดยมอบหมายให้กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษาฯ ทำหน้าที่รับผิดชอบเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย และคุณลักษณะพลเมืองดีของประเทศชาติอย่างเฉพาะเจาะจง กล่าวคือ เมื่อผู้เรียนจบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 - 6 ผู้เรียนจะต้องพึงรู้ และปฏิบัติตนเป็นพลเมืองของประเทศชาติและพลโลกตามคุณลักษณะที่หลักสูตรกำหนด ซึ่งหากพิจารณาเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดของงานวิจัยจะเห็นได้ว่า เป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนตามตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ระบุคุณลักษณะของผู้เรียนที่มีความสอดคล้องกับเป้าหมายในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยหลายประการ เช่น การเคารพกฎหมาย การเคารพสิทธิเสรีภาพของตนเองและบุคคลอื่น การมีเหตุผล รับผิดชอบต่อความคิดเห็นของผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ชุมชน ประเทศชาติ และสังคมโลก เป็นต้น ดังจะกล่าวได้ว่า หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กำหนดจุดมุ่งหมายในการพัฒนาคุณลักษณะ

ของผู้เรียนในแนวทางเดียวกับการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ หลักสูตรให้ความสำคัญกับการกำหนดตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้ เรื่อง คุณลักษณะพลเมืองดีของประเทศชาติไว้ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยหากพิจารณา จากกรอบแนวคิดจะพบว่า การกำหนดตัวชี้วัด เรื่องความเป็นพลเมืองในขอบเขตของระดับ มัธยมศึกษาตอนปลายอาจจะไม่เพียงพอ กล่าวคือ หากพิจารณาจากกรณีของต่างประเทศ เช่น เยอรมัน ญี่ปุ่น ถึงแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยจะ เห็นได้ว่า โรงเรียนจัดให้นักเรียนพัฒนาการเรียนรู้ตั้งแต่ระดับปฐมวัย รวมทั้งการที่กลุ่ม Thai Civic Education (ThaiCivicEducation 2551) เสนอแนะขอบเขตและพัฒนาการเรียนรู้ของพลเมืองในแต่ละ ช่วงวัยไว้ว่า การพัฒนาการของพลเมืองในระดับปฐมวัยควรจะรู้จักบทบาท สิทธิ หน้าที่ของตนเอง ที่มีต่อครอบครัว โรงเรียน จากนั้นในระดับชั้นมัธยมศึกษาจึงขยายขอบเขตไปไกลกว่าในระดับชุมชน และมีความสนใจในประเด็นที่กว้าง และซับซ้อนมากขึ้น

นอกจากนั้น เมื่อศึกษาเพิ่มเติมถึงแนวทางการจัดการเรียนรู้จะพบว่า หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ไม่ได้กำหนดแนวทางการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษาไว้อย่าง เฉพาะเจาะจงว่าจะต้องเป็นไปในรูปแบบ หรือวิธีการใด ทั้งนี้เพราะหลักสูตรต้องการเปิดพื้นที่ให้ สถานศึกษาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการเรียนรู้ตามความพร้อม และความถนัดของ สถานศึกษา ดังนั้นการจัดกระบวนกรเรียนรู้ของสถานศึกษาแต่ละแห่งจึงมีความแตกต่างกัน ตาม ลักษณะเฉพาะของสถานศึกษานั้นๆ

หากพิจารณาถึงการจัดโครงสร้างเวลาเรียนจะพบว่า หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดการจัดเวลาเรียนขึ้นต่ำสำหรับสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่ม และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ในระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น วันละไม่เกิน 6 ชั่วโมง และระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย วันละไม่น้อยกว่า 6 ชั่วโมง (กระทรวงศึกษาธิการ 2551) ซึ่งสถานศึกษาสามารถวางแผนรายวิชา คาบเรียน และเพิ่มเติม เวลาเรียนได้ตามความพร้อมและจุดเน้นของสถานศึกษา ต่อมา เมื่อพิจารณาถึงสัดส่วนเวลาเรียนของ แต่ละกลุ่มการเรียนรู้ พบว่า หลักสูตรแกนกลางฯ ให้ความสำคัญกับกลุ่มสาระภาษาไทย กลุ่มสาระ คณิตศาสตร์ กลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มสาระ ภาษาต่างประเทศ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในสัดส่วนเวลาที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ หลักสูตร แกนกลางการศึกษาให้ความสำคัญกับโครงสร้างเวลาในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เทียบเคียงได้

เท่ากับเวลาเรียนของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมซึ่งหากพิจารณาจากกรอบแนวคิดพบว่า การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และการจัดการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาฯ ถือได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในสถานศึกษา

### 3.2. หนังสือแบบเรียน

หนังสือแบบเรียน คือ สื่อการเรียนรู้สำคัญที่รัฐกำหนดให้สถานศึกษาทุกแห่งในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการจัดซื้อ ตามนโยบายสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2557) เพื่อใช้เป็นสื่อในการจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนทุกคนในโรงเรียนโดยกระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ครูผู้สอนเป็นผู้พิจารณาคัดเลือกหนังสือเรียนตามเหตุผลเชิงคุณค่าทางวิชาการในรายวิชาที่ตนเองรับผิดชอบ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2557) อย่างไรก็ตาม หนังสือเรียนที่ครูผู้สอนเลือกต้องเป็นแบบเรียนที่ได้รับใบอนุญาตให้ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ในสถานศึกษาเท่านั้น โดยทางกระทรวงศึกษาธิการจะเป็นผู้กำหนดบัญชีสื่อการเรียนรู้ผ่านทางเว็บไซต์ของสำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (<http://academic.obec.go.th>) หนังสือเรียนที่อยู่ในบัญชีรายชื่อการเรียนรู้ คือ หนังสือที่ผ่านการประเมินคุณภาพภายใต้ระเบียบกระทรวงศึกษาว่าด้วยการตรวจประเมินคุณภาพและการอนุญาตให้ใช้สื่อการเรียนรู้ในการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2542 (กระทรวงศึกษาธิการ 2552) นอกจากการควบคุมคุณภาพแบบเรียนด้วยวิธีตรวจประเมินของหน่วยงานสังกัดกระทรวงศึกษาธิการแล้ว เนื้อหาแบบเรียนยังถูกกำหนดขอบเขตเนื้อหาสาระผ่านตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ด้วยข้อกำหนดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ที่สนับสนุนงบประมาณให้สถานศึกษาจัดซื้อ หนังสือเรียน และแบบฝึกหัด เพื่อใช้ในการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2557) กล่าวคือ ทุกสำนักพิมพ์จำเป็นต้องจัดทำหนังสือแบบเรียนให้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อให้โรงเรียนนำไปใช้เป็นสื่อในการเรียนรู้



ดังจะเห็นได้ว่า กระทรวงศึกษาธิการทำหน้าที่ในการควบคุมเนื้อหาสาระของแบบเรียนที่ใช้ในสถานศึกษา ด้วยวิธีการตรวจประเมินคุณภาพแบบเรียน และกำหนดกรอบเนื้อหาสาระที่ปรากฏในแบบเรียน ด้วยวิธีการกำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ ตามหลักสูตรแกนกลางฯ

### 3.2.1. หลักเกณฑ์และวิธีการในการคัดเลือกหนังสือแบบเรียนของโรงเรียนตัวอย่าง

โรงเรียนตัวอย่างได้รับงบประมาณการจัดซื้อหนังสือเรียน แบบเรียน และแบบฝึกหัดตามนโยบายสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษา ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนั้นหมวดวิชาสังคมศึกษาฯ โรงเรียนตัวอย่าง จึงดำเนินการจัดซื้อหนังสือแบบเรียนตามแนวทางการจัดซื้อหนังสือแบบเรียนตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด ซึ่งในปีการศึกษา 2557 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาฯ โรงเรียนตัวอย่างสั่งซื้อหนังสือเรียนจากบริษัทสมใจค้าหนังสือเครื่องเขียน จำกัด รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 452,586.24 บาท โดยมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

เริ่มต้นจากหัวหน้าหมวดสังคมศึกษาเป็นผู้มอบหมายให้ครูผู้สอนคัดเลือกแบบเรียนในรายวิชาที่ตนเองรับผิดชอบเพื่อใช้ประกอบการจัดการเรียนรู้ ซึ่งหนังสือเรียนที่ครูเลือกจะต้องเป็นหนังสือเรียนที่ได้รับใบอนุญาตให้ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้อันใช้ในสถานศึกษาตามข้อบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ ภายหลังจากที่ครูได้รับมอบหมายให้คัดเลือกแบบเรียน สำนักพิมพ์ก็จะนำตัวอย่างหนังสือเรียนเข้ามาเสนอให้คณะครูหมวดสังคมศึกษาฯ พิจารณาคัดเลือกเนื้อหาแบบเรียนที่ครูคิดว่าเหมาะสมกับการจัดการสอนในรายวิชาของตน

การสัมภาษณ์พบว่าหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกแบบเรียนของครูหมวดสังคมศึกษาจะมีความแตกต่างกันตามแนวทางของครูแต่ละท่าน เช่น ครูภักดี อธิบายว่า “ครูจะเลือกหนังสือเรียนที่มีความละเอียด เขียนได้ดี ถูกต้อง ชัดเจน แต่ละวิชาครูผู้สอนก็จะเลือกหนังสือของวิชาตัวเอง”(จรงค์ 2558) ในขณะที่ ครูอุทุมพร ให้สัมภาษณ์ว่าครูคัดเลือกหนังสือแบบเรียนจากภาพลักษณ์ภายนอกของหนังสือเรียนเพื่อดึงดูดให้ผู้เรียนสนใจ เช่น การจัดวางหน้ากระดาษ พิมพ์หน้าสี และมีรูปภาพประกอบ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากการสัมภาษณ์ สรุปได้ว่าหลักเกณฑ์สำคัญในการคัดเลือกแบบเรียนของครูผู้สอน คือ เนื้อหาในหนังสือจะต้องสอดคล้องกับโครงสร้างเนื้อหาในรายวิชาของตนเอง

เมื่อครูคัดเลือกแบบเรียนที่ตนต้องการเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำรายชื่อแบบเรียนส่งให้กับหัวหน้าหมวดสังคมศึกษาฯ ให้หัวหน้าหมวดดำเนินการส่งรายละเอียดต่อไปยังสถานศึกษาให้ดำเนินการจัดซื้อโดยถือปฏิบัติตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการพัสดุ พ.ศ. 2535 และที่แก้ไขเพิ่มเติม

### 3.2.2. โครงสร้างเนื้อหาของหนังสือแบบเรียนหมวดสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

หนังสือแบบเรียนหมวดสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมอยู่ภายใต้กรอบและทิศทางของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้แบบเรียนมีความสอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้ในแต่ละระดับชั้นเรียน และพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดตามหลักสูตรแกนกลางฯ โดยการอธิบายโครงสร้างเนื้อหาแบบเรียนเริ่มจากการทำความเข้าใจรายชื่อหนังสือเรียนทั้งหมดที่โรงเรียนตัวอย่างใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ จากนั้นจึงอธิบายโครงสร้างหนังสือแบบเรียนในส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในการเป็นพลเมืองพลเมือง ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

#### 3.2.2.1. โครงสร้างแบบเรียนสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

หนังสือเรียนสังคมศึกษาฯ ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (มัธยมศึกษาปีที่ 1-3) แบ่งออกเป็น 3 เล่ม (สนใจคำหนังสือเครื่องเขียนจำกัด 2556) ได้แก่ แบบเรียน สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม รวมสาระ(หน้าที่พลเมืองฯ ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์) แบบเรียนประวัติศาสตร์ และแบบเรียนพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยจะแจกแจงเฉพาะโครงสร้างหน่วยการเรียนรู้หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ของหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาฯ ตามกรอบของการวิจัยนี้

**ตารางที่ 3 สรุปเนื้อหาแบบเรียนพื้นฐาน สังคมศึกษาฯ รวมสาระ โดยสังเขป**  
(รัชช ทันโตภาส 2553)

มัธยมศึกษาปีที่ 1	มัธยมศึกษาปีที่ 2	มัธยมศึกษาปีที่ 3
<ul style="list-style-type: none"> <li>- การเป็นพลเมืองดี</li> <li>- บทบาทและหน้าที่ของเยาวชนที่มีต่อสังคมและประเทศชาติ</li> <li>- อำนาจอธิปไตย</li> <li>- รัฐธรรมนูญ และการปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ</li> <li>- กฎหมายคุ้มครองเด็ก กฎหมายการศึกษา กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค กฎหมายลิขสิทธิ์</li> <li>- วัฒนธรรมไทย และ วัฒนธรรมที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีหรือความเข้าใจผิดต่อกัน</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย</li> <li>- การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย</li> <li>- สถาบันทางสังคม</li> <li>- เหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง</li> <li>- การเลือกรับข้อมูลข่าวสาร</li> <li>- กฎหมาย และการตรากฎหมาย</li> <li>- กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ระบอบการปกครอง</li> <li>- การปกครองของไทยและต่างประเทศ</li> <li>- รัฐธรรมนูญ</li> <li>- กฎหมายอาญา</li> <li>- กฎหมายแพ่ง</li> <li>- สิทธิมนุษยชน</li> <li>- วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย</li> <li>- วัฒนธรรมสากล</li> <li>- ความขัดแย้ง ปัญหาสังคม การดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในประเทศและสังคมโลก</li> </ul>

#คัดลอกจาก : หัวข้อในหน้าสารบัญของหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาฯ สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่าเนื้อหาแบบเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นของสำนักพิมพ์วัฒนาพานิช ซึ่งเป็นสำนักพิมพ์ที่โรงเรียนสั่งซื้อเพื่อใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนในชั้นเรียนได้มีการกล่าวถึง หัวข้อเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับ การปกครองระบอบประชาธิปไตย และพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย โดยการอธิบายเรื่อง พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยในแบบเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นจะให้ความสำคัญกับการอธิบายเรื่อง สถานภาพ บทบาท สิทธิและหน้าที่ของพลเมืองดีภายใต้กรอบของกฎหมายรัฐธรรมนูญ เช่น การเคารพกติกาสังคม การเคารพในสิทธิและเสรีภาพของตนเองและผู้อื่นตามหลักกฎหมาย หน้าที่รักษาชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ หน้าที่รับราชการทหาร หน้าที่ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง หน้าที่เสียภาษีอากร และหน้าที่รับการศึกษาอบรม เป็นต้น ในขณะที่การอธิบายเนื้อหาการปกครองระบอบประชาธิปไตยจะให้ความสำคัญกับหลักการ ทฤษฎี ทางการเมืองการปกครอง อีกทั้งการอธิบายเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองของไทยใน

หนังสือเรียนจะให้ความสำคัญกับบทบาททางการเมืองของชนชั้นนำ เช่น การปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย, เหตุการณ์วันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และวิกฤตการณ์ทางการเมือง พฤษภาคม พ.ศ. 2535 ซึ่งแบบเรียนนำเสนอเหตุการณ์การเมืองโดยสังเขปถึงสาเหตุการชุมนุมประท้วงเพื่อขับไล่รัฐบาลหรือนายกรัฐมนตรี จากนั้นจึงอธิบายถึงจุดสิ้นสุดของสถานการณ์โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้คลี่คลายความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้น (ธวัช ทัศน์โสภาส 2553) นอกจากนี้ เนื้อหาสาระเรื่องของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศ ที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนจะเน้นไปที่การอธิบายตัวบทกฎหมายในทางทฤษฎี โดยไม่ได้มีการยกตัวอย่างประกอบกรอธิบาย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจคือ การอธิบายถึงเนื้อหาเรื่องความขัดแย้งและการสร้างความสมานฉันท์ ที่หนังสือแบบเรียนนำเสนอให้นักเรียนรู้จักยอมรับเหตุผลซึ่งกันและกัน และไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา เป็นต้น

### 3.2.2.2. โครงสร้างแบบเรียนสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

หนังสือเรียนสังคมศึกษาฯ ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (มัธยมศึกษาปีที่ 4-6) แบ่งออกเป็น 6 เล่ม (สนใจคำหนังสือเครื่องเขียนจำกัด 2556) ได้แก่ แบบเรียนพระพุทธศาสนา แบบเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม แบบเรียนเศรษฐศาสตร์ แบบเรียนประวัติศาสตร์เล่ม 1 แบบเรียนประวัติศาสตร์สากล และแบบเรียนภูมิศาสตร์

การจัดแบ่งโครงสร้างหนังสือแบบเรียนของตำราเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายมีความชัดเจนมากกว่า เมื่อเทียบกับระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกอธิบายโครงสร้างแบบเรียนอย่างละเอียดเฉพาะแบบเรียนพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม เพื่อให้มีความสอดคล้องกับกรอบการวิเคราะห์ของงานวิจัยนี้

**ตารางที่ 4** สรุปโครงสร้างหน่วยการเรียนรู้  
หนังสือเรียนพื้นฐาน หน้าที่พลเมืองฯ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

อักษรเจริญทัศน์	องค์การค้ำครุสภา	พัฒนาวิชาการ	วัฒนาพานิช	แม็คเอดูเคชั่น	एमพันธ์
สังคมมนุษย์	โครงสร้างทางสังคม	สังคมของเรา	สังคม	เรียนรู้เรื่องสังคม	โครงสร้างทางสังคม
วัฒนธรรมไทย	วัฒนธรรม	วัฒนธรรม	วัฒนธรรม	วัฒนธรรม	วัฒนธรรม
พลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก	พลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก	พลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก	พลเมืองดี	การเป็นพลเมืองดีของสังคม	พลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก
สิทธิมนุษยชน	สิทธิมนุษยชน	สิทธิมนุษยชน	สิทธิมนุษยชน	สิทธิมนุษยชน	สิทธิมนุษยชน
ระบอบการเมืองการปกครอง	การเมืองการปกครอง	การปกครองระบอบประชาธิปไตย	การปกครองระบอบประชาธิปไตย	การเมืองการปกครองไทย	การปกครองระบอบประชาธิปไตย
กฎหมายในชีวิตประจำวัน	กฎหมาย	กฎหมาย	กฎหมาย	กฎหมายที่ควรรู้	กฎหมายเรื้องน่ารู้
-	การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ	การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ	-	-	การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ
รัฐธรรมนูญ	-	-	-	รัฐธรรมนูญ	-
-	-	ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	-	-

#คัดลอกจาก : หน่วยการเรียนรู้ในหน้าสารบัญ ของหนังสือแบบเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

จากตารางดังกล่าว เราสามารถพิจารณาได้ว่า การกำหนดชื่อหน่วยการเรียนรู้ และการจัดโครงสร้างหน่วยการเรียนรู้ในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองฯ ของแต่ละสำนักพิมพ์มีความแตกต่างกัน อีกทั้งเมื่อพิจารณาเนื้อหาในแบบเรียนแต่ละสำนักพิมพ์พบว่า รูปแบบการเรียบเรียง และการกำหนดสัดส่วนความสำคัญของเนื้อหาในแบบเรียนแต่ละสำนักพิมพ์มีความแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม เนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนไม่ได้แตกต่างกันอย่างมีนัยยะสำคัญ ซึ่งเราสามารถสรุปหน่วยการเรียนรู้สำคัญของหนังสือแบบเรียนหน้าที่พลเมืองฯ 6 หน่วยการเรียนรู้ ดังนี้

หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 โครงสร้างทางสังคม ประกอบด้วยเนื้อหาเรื่องโครงสร้างทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม การขัดเกลาทางสังคม ลักษณะสังคมไทย ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหา

หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 วัฒนธรรม ประกอบด้วยความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทย การเปลี่ยนแปลงและอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมสากล การเลือกรับวัฒนธรรมสากล เป็นต้น

หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 พลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก ประกอบด้วยเนื้อหาสาระเรื่องความสำคัญของพลเมืองดี คุณลักษณะพลเมืองดี และการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี เป็นต้น

หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 สิทธิมนุษยชน ประกอบด้วยเนื้อหาเรื่องสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย และองค์การระหว่างประเทศที่มีบทบาทในด้านสิทธิมนุษยชน

หน่วยการเรียนรู้ที่ 5 การปกครองระบอบประชาธิปไตย ประกอบด้วยเนื้อหาพื้นฐานเรื่องรัฐธรรมนูญและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ การตรวจสอบการใช้อำนาจอธิปไตย สถานการณ์และปัญหาการเมืองไทย

หน่วยการเรียนรู้ที่ 6 กฎหมาย ประกอบด้วยความรู้พื้นฐานเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ รวมถึงเนื้อหาเรื่องข้อตกลงระหว่างประเทศ

จากโครงสร้างหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองฯ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เราจะพบว่าหน่วยการเรียนรู้ที่มีเนื้อหาที่น่าสนใจตามกรอบการวิจัยคือ หน่วยการเรียนรู้เรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย และหน่วยการเรียนรู้เรื่องหน้าที่พลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาถึงหัวข้อของเนื้อหาในแต่ละหน่วยการเรียนรู้พบว่า หน่วยการเรียนรู้ การปกครองระบอบประชาธิปไตยจะให้ความสำคัญกับการอธิบายเรื่อง รัฐธรรมนูญและพระราช

อำนาจของพระมหากษัตริย์ โดยแบบเรียนอธิบายอย่างละเอียดไว้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในการปฏิรูปการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ซึ่งพระองค์จะไม่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง แต่พระองค์สามารถให้คำแนะนำ ตักเตือน และให้กำลังแก่รัฐบาลได้ โดยหากประเทศชาติประสบวิกฤติการณ์ร้ายแรงทางการเมืองใดๆ ก็ตาม สถาบันพระมหากษัตริย์จะเป็นกลไกสำคัญในการยับยั้ง และแก้ไขปัญหาด้วยพระบารมีของพระองค์เอง อีกทั้งเนื้อหาในหนังสือเรียนได้อธิบายเรื่อง สถานการณ์และปัญหาทางการเมืองไทยโดยให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ทางการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 6 ตุลาคม และพฤษภาทมิฬ ถูกอธิบายอย่างง่าย ดังนี้

“เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 รวมทั้งเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 ทำให้คนไทยประจักษ์ว่าการได้มาซึ่งระบอบประชาธิปไตยต้องแลกด้วยชีวิต กลุ่มผู้ที่ต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยเป็นกลุ่มที่มีอุดมการณ์แน่วแน่ที่จะขจัดอิทธิพลและอำนาจเผด็จการ นำมาซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (ยุรรัตน์ พันธุ์ยุรธา 2553)

จากนั้นแบบเรียน อธิบายปัญหาการเมืองที่สำคัญในประเทศไทยได้แก่ ปัญหาการยอมรับการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง ปัญหาทุจริตการเลือกตั้ง ปัญหาใช้อำนาจไม่ชอบธรรมของนักการเมือง ซึ่งแบบเรียนนำเสนอแนวทางแก้ไขว่า นักการเมืองจะต้องมีคุณธรรม จริยธรรม หน่วยงานของรัฐจะต้องให้ความรู้กับประชาชนในเรื่องประชาธิปไตย และประชาชนจะต้องตระหนักในความสำคัญของการเลือกตั้ง รวมทั้งตรวจสอบให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการทุจริตของนักการเมือง (ยุรรัตน์ พันธุ์ยุรธา 2553)

อย่างไรก็ดี เนื้อหาในหน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ของหนังสือแบบเรียนที่มีการกล่าวถึงคุณลักษณะพลเมืองของประเทศชาติและสังคมโลก ซึ่งถือได้ว่าเป็นเนื้อหาที่มีความน่าสนใจอย่างยิ่งต่อการศึกษาความรู้เพื่อการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ดังนั้นการศึกษาในหัวข้อต่อไปจะเป็นการศึกษาเนื้อหาของหนังสือแบบเรียนในประเด็นเรื่อง คุณลักษณะพลเมือง และการปกครองระบอบประชาธิปไตย ตามกรอบการวิจัยอย่างละเอียด

### 3.2.3. เนื้อหาสาระของหนังสือแบบเรียน

การศึกษาเนื้อหาสาระของแบบเรียนเพื่อพิจารณาความรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระบบโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ซึ่งผู้วิจัยให้ความสำคัญกับเนื้อหาตำราใน 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ หลักการประชาธิปไตย และคุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ตามกรอบของการวิจัยนี้

#### 3.2.3.1. หลักการประชาธิปไตย

หลักการประชาธิปไตยในเนื้อหาแบบเรียน เริ่มปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในเนื้อหาตำราแบบเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ทั้งนี้เพราะแบบเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ให้ความสำคัญกับความรู้พื้นฐานทางการเมือง การปกครอง สถาบันการเมืองการปกครอง จำแนกรูปแบบการเมืองการปกครองต่างๆ ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน รวมถึงเปรียบเทียบระบอบการปกครองของไทยกับประเทศอื่นๆ เป็นต้น ดังนั้นเราจะให้ความสำคัญกับการศึกษาเนื้อหาสาระในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองฯ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ดังนี้

หนังสือแบบเรียนหน้าที่พลเมืองฯ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย อธิบายความหมายของประชาธิปไตยโดยให้ความสำคัญกับ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง เพราะการปกครองในระบอบประชาธิปไตย คือ การปกครองโดยประชาชน

ในประเด็นต่อมา เนื้อหาแบบเรียนหน้าที่พลเมืองฯ หน่วยการเรียนรู้ ระบบการเมืองการปกครองได้นำเสนอ หลักการพื้นฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย 5 ประการ ดังนี้

- หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน แบบเรียนนำเสนอว่า ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ซึ่งเป็นอำนาจอสูงสุดในการปกครองประเทศ ดังนั้นประชาชนจึงมีอำนาจในการเลือกตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่แทนตนเอง ทั้งในด้านการบริหาร ด้านนิติบัญญัติ และด้านตุลาการ เช่น การเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาเพื่อเข้าไปทำหน้าที่ร่างกฎหมาย และตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล (ทองอยู่รักษ์ 2553) เป็นต้น



- หลักสิทธิและเสรีภาพ แบบเรียนอธิบายหลักสิทธิและเสรีภาพในลักษณะที่ประชาชนทุกคน มีสิทธิและเสรีภาพภายใต้กฎหมายรับรองและคุ้มครอง เพื่อให้ประชาชนมีความมั่นคงและปลอดภัย (ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา 2553)

- หลักความเสมอภาค แบบเรียนอธิบายว่า ระบอบประชาธิปไตยเชื่อว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันในฐานะประชาชนของรัฐ ซึ่งรัฐธรรมนูญของประเทศไทยได้บัญญัติให้บุคคลเสมอภาคกันในทางกฎหมาย ทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ ไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น ฐานันดรศักดิ์สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติและเกื้อกูลกัน (ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา 2553) นอกจากนี้ หนังสือเรียนได้อธิบายความเสมอภาค ในลักษณะของการได้รับการจากรัฐว่า ประชาชนทุกคนมีสิทธิเสมอกันในการที่จะได้รับการทุกชนิดที่รัฐจัดให้แก่ประชาชน (กรมพล ท่องธรรมชาติ 2553)

- หลักการฟังเสียงข้างมาก หากพิจารณาจากเนื้อหาของแบบเรียนจะพบว่า หลักเสียงข้างมากถูกระบุให้เป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยในการตัดสินใจดำเนินงานต่างๆ ในสังคมประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหา การหาข้อยุติ ตลอดจนการตัดสินใจในกิจการต่างๆ ของส่วนรวมโดยสันติวิธี (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2553)

- หลักนิติธรรม การอธิบายหลักนิติธรรมในแบบเรียนเป็นไปในลักษณะที่ว่า หลักนิติธรรมคือการใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครองประเทศ เพราะกฎหมายเป็นหลักเกณฑ์และกติกาในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพื่อคุ้มครองปกป้องบุคคลมิให้ละเมิดสิทธิของกันและกัน โดยกฎหมายจะให้ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันของประชาชน (ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา 2553) กล่าวคือแบบเรียนสรุปว่า กฎหมายเป็นหลักประกันในการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชน (ทองอยู่รักษ์ 2553)

### 3.2.3.2. คุณลักษณะพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ในส่วนนี้จะเป็นการอธิบายให้เห็นถึงคุณลักษณะพลเมืองดีที่รัฐต้องการจะปลูกฝังให้ผู้เรียนศึกษาผ่านสื่อการเรียนการสอนที่รัฐควบคุมให้ใช้ในสถานศึกษา ซึ่งการพิจารณาจะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ประเด็น คือ ประเด็นเรื่องความหมายและความสำคัญของพลเมืองดี และประเด็นที่ว่าด้วยคุณลักษณะพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย

การนำเสนอเนื้อหาให้ผู้เรียนรับรู้ถึงคุณลักษณะพลเมืองดี เริ่มต้นด้วยการอธิบายให้ผู้เรียนเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของสถานภาพ บทบาท สิทธิเสรีภาพ และหน้าที่ ผ่านหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เช่น

“ความเป็นพลเมืองดี หมายถึง ประชาชนที่ประพฤติตนตามระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม มีความรับผิดชอบหน้าที่ของตนเอง รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองและปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม ไม่ละเมิดล่วงล้ำสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น” (ยุรรัตน์ พันธุ์ยุรา 2553)

ในขณะที่แบบเรียนหน้าที่พลเมืองฯ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายนำเสนอคุณลักษณะไว้ในหน่วยการเรียนรู้ พลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก โดยเริ่มต้นอธิบายความหมายของ “พลเมืองดี” ตามทัศนคติของผู้เขียนตำราแต่ละสำนักพิมพ์ ซึ่งการศึกษาพบว่า ผู้เขียนแบบเรียนมักจะอ้างอิงความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หรือ อ้างอิงผ่านแนวคิดของนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ เช่น แนวคิดของ วิชัย ตันศิริ, เบนจามิน อาร์ บาร์เบอร์ (Benjamin R. Barber), เบอร์นาร์ด คริก (Bernard Crick) และ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ เป็นต้น ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างการให้ความหมายของการเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก ของสำนักพิมพ์วัฒนาพานิช ดังนี้

“การเป็นพลเมืองที่ดีนั้นจะต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมและศีลธรรม ต้องมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชน ต้องมีความรู้ในเรื่องการเมือง และจะต้องเป็นคนที่มีอาชีพสุจริต ขยันขันแข็ง ประหยัด รู้จักพอ ซื่อสัตย์ และใช้ปัญญาในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิต” (รัช ทันโตภาส 2553)

ลำดับถัดไป แบบเรียนจะชี้ชวนให้ผู้เรียนเชื่อว่า การพัฒนาพลเมืองมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประเทศชาติ ทั้งนี้เพราะ พลเมือง คือ องค์ประกอบหลักที่จะช่วยในการพัฒนาประเทศชาติอย่างยั่งยืน ยกตัวอย่างเช่น เนื้อหาแบบเรียนสำนักพิมพ์พัฒนาวิชาการ ระบุว่า “ปัจจุบันประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เพื่อให้ทันกับกระแสสังคมโลกและปัจจัยที่สำคัญที่จะผลักดันความก้าวหน้าของประเทศก็คือพลเมืองของประเทศ” (รัช ทันโตภาส 2553) จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า จุดประสงค์ของผู้แต่งตำราต้องการจะให้ความรู้ที่ พลเมืองดีคือทรัพยากรที่สำคัญของประเทศชาติ

จากนั้นแบบเรียนจึงได้อธิบายต่อไปให้เห็นถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพลเมือง เพื่อเน้นให้ผู้เรียนทราบถึงลักษณะเฉพาะของพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก 7 ประการ ตามกรอบของตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้ ตามที่ระบุไว้ในหน้า 56 กล่าวคือ หนังสือแบบเรียนจำเป็นจะต้องยึดเนื้อหาสาระสำคัญตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฯ ดังนั้นแบบเรียนของทุกสำนักพิมพ์จึงระบุคุณลักษณะสำคัญของพลเมืองดีเหมือนกัน 7 ประการ ซึ่งสามารถแจกแจงได้ ดังนี้

- การเคารพกฎหมายและกติกาของสังคม

พลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลกจะต้องเคารพกฎหมายและกติกาของสังคม คือ คุณลักษณะพลเมืองดีข้อแรกที่แบบเรียนสังคมศึกษาทุกสำนักพิมพ์ให้ความสำคัญ

สังเกตได้จาก แบบเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ที่ระบุไว้ว่า การเคารพกติกาสังคม และปฏิบัติตามกฎหมาย คือ หน้าที่ของเยาวชนที่มีต่อสังคมและประเทศชาติ รวมทั้งแบบเรียนสังคมศึกษาทุกเล่มจะนำเสนอเนื้อหาเรื่อง กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ รวมถึงกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบันอย่างละเอียด อีกทั้ง เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาแบบเรียนหน้าที่พลเมืองฯ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจะพบว่า คุณลักษณะพลเมืองข้อนี้ ถูกนำเสนอเป็นคุณลักษณะพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมข้อแรก โดยใจความสำคัญที่แบบเรียนทุกเล่มต้องการนำเสนอก็คือ พลเมืองดีจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อให้สังคมสงบเรียบร้อย

- เคารพสิทธิเสรีภาพของตนเองและบุคคลอื่น

สิทธิ เสรีภาพ คือ เนื้อหาสาระสำคัญที่ถูกบรรจุอยู่ในหนังสือเรียน หากเริ่มพิจารณาจากแบบเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจะพบว่า หลักสิทธิ เสรีภาพ มักถูกอธิบายควบคู่กับเรื่อง บทบาทและหน้าที่ กล่าวคือ พลเมืองไม่ได้มีเพียงแค่สิทธิและเสรีภาพเท่านั้น แต่พลเมืองยังมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตนตามบทบาท และหน้าที่ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญด้วย (กวี วรรกวิณ 2555)

ยังเป็นที่น่าสังเกตอีกว่า แบบเรียนมักจะอธิบายความหมายของสิทธิเสรีภาพ ควบคู่ไปกับการนำเสนอตัวบทกฎหมาย ซึ่งแบบเรียนอธิบายไว้ว่า บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย คือ สาระสำคัญที่ผู้เรียนจะต้องศึกษา

ด้วยแบบเรียนชี้ชวนให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญคือสิ่งที่กำหนดขอบเขตของสิทธิเสรีภาพ กล่าวคือ หนังสือแบบเรียนให้ความหมายของสิทธิเสรีภาพภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายให้การรับรองและความคุ้มครองไว้ เช่น สิทธิการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน สิทธิการรักษาพยาบาลจากรัฐ เสรีภาพในการแสดงออก การนับถือศาสนา และการเลือกถิ่นที่อยู่ (เลี้ยวไฟโรจน์ 2554) เป็นต้น

ภายหลังจากที่ แบบเรียนนำเสนอเนื้อหาให้พลเมืองเรียนรู้ที่จะตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพของตนเอง จากนั้นแบบเรียนจึงเพิ่มเติมคำอธิบายเพื่อให้ผู้เรียนตระหนักถึงการเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น โดยแบบเรียนสังคมศึกษาอธิบายว่า การเคารพสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่นเป็นบรรทัดฐานสำคัญที่ทำให้สังคมประชาธิปไตยดำเนินต่อไปได้อย่างมั่นคง ซึ่งการเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นเป็นคุณสมบัติสำคัญของพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยแบบเรียนยกตัวอย่างแนวทางการปฏิบัติตนในการเคารพสิทธิ เสรีภาพของผู้อื่นอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับความยากง่ายตามลำดับชั้นเรียน เช่น แบบเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นจะยกตัวอย่างเรื่องการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเคารพกฎหมาย การเคารพระเบียบวินัยจราจร การเคารพในสิทธิในร่างกายและทรัพย์สินของผู้อื่น การไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เช่น หยิบของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต การแซงแถวในการซื้อบัตรรถโดยสารหรือการซื้อบัตรเข้าชมการแสดงต่างๆ (ธีระ นุชเปี่ยม 2553) เป็นต้น ในขณะที่หนังสือเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจะเพิ่มเติมการอธิบายเรื่องการเคารพสิทธิเสรีภาพทางการเมือง ดังนี้

“พลเมืองดีของสังคมควรให้การเคารพสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก เช่น การเคารพความคิดเห็น การเขียน การพูด การโฆษณา การพิมพ์ ซึ่งการแสดงออกเหล่านี้อยู่ในรูปแบบของการวิพากษ์วิจารณ์ตามสื่อ สถานที่สาธารณะ ฯลฯ โดยเฉพาะโครงการที่มีผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนและความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ ประชาชนจะมีการแสดงออกอย่างกว้างขวางโดยที่รัฐบาลจะเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นก่อน ลงมือดำเนินการเสมอ เช่น การสร้างท่อแก๊ส การสร้างเขื่อน การสร้างสนามบิน ฯลฯ โดยถือเป็นหลักการว่า รัฐบาลจะไม่ขัดขวางหรือห้ามปรามการแสดงออกของประชาชน” (เลี้ยวไฟโรจน์ 2554)

ในการอธิบายเนื้อหาในหนังสือแบบเรียน เราจะเห็นได้ถึงความเชื่อมโยงระหว่างหลักกฎหมาย และหลักสิทธิ เสรีภาพ กล่าวคือ พลเมืองมีสิทธิเสรีภาพตราบเท่าที่กฎหมายกำหนด และ

ประชาชนจะต้องปฏิบัติบทบาท หน้าที่ ควบคู่ไปกับสิทธิเสรีภาพ รวมถึงประชาชนจะต้องเรียนรู้ที่จะไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายของผู้อื่น

- มีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

หนังสือแบบเรียนหน้าที่พลเมืองฯ นำเสนอหลักการมีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ในฐานะองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยแก้ไขปัญหาและความขัดแย้งในสังคม ทั้งนี้ แบบเรียนได้ยกตัวอย่างกรณีความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศไทยประกอบการอธิบาย ดังนี้

“ปัญหาความคิดเห็นทางการเมืองของคนไทยที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรงได้ในอนาคต คนไทยเริ่มมีความคิดเห็นในทางการเมืองที่แตกต่างกันมาเป็นระยะๆ แต่มีการแสดงออกอย่างชัดเจนตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.2549 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันโดยแนวทางการป้องกันความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นได้ดีที่สุด คือ คนไทยทุกคนต้องสร้างจิตสำนึกในการเคารพความคิดเห็นทางการเมืองซึ่งกันและกัน ช่วยกันคิดแก้ไขปัญหาของประเทศเพื่อสร้างความสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยให้ได้” (กรมพล ทอธรรมนูญ 2553)

โดยสรุปแล้ว แบบเรียนทุกเล่มนำเสนอเนื้อหาในส่วนนี้ไว้ว่า การแสดงออกที่มีเหตุผลและการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของพลเมืองดีที่ควรยึดถือ และนำไปปฏิบัติ เพื่อให้สถานการณ์ความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นสงบลงได้โดยไม่มีความรุนแรง

- มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ชุมชน ประเทศชาติและสังคมโลก

หนังสือแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองฯ อธิบายความหมายของคุณลักษณะพลเมืองเรื่อง ความรับผิดชอบต่อตนเอง ชุมชน ประเทศชาติและสังคมโลก โดยให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อบทบาท หน้าที่ ที่แตกต่างกันไปตามคุณวุฒิและวัยวุฒิ ยกตัวอย่างเช่น

แบบเรียนยกตัวอย่างหลักการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีในโรงเรียน เช่น แบบเรียนนำเสนอแนวทางการปฏิบัติตนต่อกันระหว่างครูกับลูกศิษย์ โดยครูจะต้อง “อบรมสั่งสอนลูกศิษย์ให้เป็นคนเก่งและเป็นคนดี สอนวิชาความรู้ให้เข้าใจ สอนกิริยามารยาทที่ดีงาม” (เลี้ยวโพโรจน์ 2554) ในขณะที่ลูกศิษย์จะต้อง “มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ว่านอนสอนง่าย ไม่อวดดีถือดี ไม่ยโสโอหัง ขยันตั้งใจเรียน ไม่ดูแคลนวิชาความรู้ที่ครูถ่ายทอดให้ว่าไร้สาระหรือไม่มีประโยชน์ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่นบุณคุณครู เคารพยก

ย่องครุ ไม่ติฉินนินทา หรือถูกเหยียดหยาม” (เลี้ยวไฟโรจน์ 2554) เป็นต้น รวมถึงการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีของประเทศ เช่น “ในการชุมนุมต่างๆ พลเมืองดีควรชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ ไม่รวมตัวกันในทางที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือรวมตัวกันเพื่อการผูกขาดตันตอนในทางเศรษฐกิจ รักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไปให้สิทธิเลือกตั้ง และเสียภาษีอากร” (เลี้ยวไฟโรจน์ 2554) เป็นต้น

- เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง

หลักการประชาธิปไตยในแบบเรียนระบุไว้ว่า หัวใจสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งแบบเรียนนำหลักการดังกล่าวมาระบุเป็นคุณสมบัติของพลเมืองดีข้อนี้ จากการศึกษาเนื้อหาแบบเรียนพบว่า เราสามารถจำแนกระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของพลเมือง ดังนี้

แบบเรียนเริ่มต้นด้วยการอธิบายหลักการมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านการใช้สิทธิเลือกตั้งในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับชุมชน หมู่บ้าน ตำบล ไปจนถึงระดับประเทศ และอธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า พลเมืองจะต้องให้การสนับสนุนการเลือกตั้ง และให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ทุกระดับ ทุกฝ่ายอย่างเต็มที่ จากนั้นแบบเรียนอธิบายต่อไปถึงหลักการมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยวิธีการลงสมัครเข้ารับการเลือกตั้ง ลำดับต่อมาแบบเรียนชี้ให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยวิธีการตรวจสอบการทำงานของสถาบันการเมืองการปกครอง และในท้ายที่สุด แบบเรียนนำเสนอให้เห็นถึงแนวทางการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองการปกครองของพลเมืองอื่นๆ เช่น การไปออกเสียงประชามติ (Public Hearing) และการลงประชามติ (Referendum) (เลี้ยวไฟโรจน์ 2554) อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าแบบเรียนจะนำเสนอหลักการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่หลากหลาย แต่อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่แบบเรียนให้ความสำคัญที่สุด คือ การเลือกตั้ง ดังปรากฏในเนื้อหาแบบเรียนตอนหนึ่งว่า

“การเลือกตั้งทั้งในระดับชั้นและระดับท้องถิ่น จึงเป็นรูปแบบการเข้าร่วมทางการเมืองการปกครองของประชาชนที่ชัดเจนที่สุด ซึ่งประชาชนมีสิทธิเสรีภาพที่จะกระทำได้โดยอิสระตามที่กฎหมายรัฐธรรมนูญกำหนดไว้เพื่อเลือกสรรคนดีเป็นผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่

ทางการเมืองการปกครอง และการไปใช้สิทธิเลือกตั้งนับเป็นคุณลักษณะพลเมืองที่ดีด้านการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง” (เลี้ยวโพโรจน์ 2554)

จากที่ยกมาแสดง จะเห็นได้ถึงลักษณะของความพยายามของแบบเรียน ในการอธิบายให้ผู้เรียนเห็นถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบของการเมืองในระบบรัฐสภาเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้ง การลงสมัครเข้ารับการเลือกตั้ง และการตรวจสอบการทำงานของสถาบันการเมืองการปกครอง เป็นต้น

- มีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไข ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และสิ่งแวดล้อม

แบบเรียนสังคมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นอธิบายหลักการการมีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไขปัญหาต่างๆ ไว้ในหัวข้อเรื่อง “จิตสาธารณะ” กล่าวคือแบบเรียนอธิบายว่า เยาวชนที่ดีจะต้องมีความสำนึกต่อส่วนรวม พร้อมทั้งจะแสดงออกถึงความรับผิดชอบ และเสียสละเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งคำอธิบายนี้เป็นไปในแนวทางเดียวกับเนื้อหาแบบเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

แต่กระนั้น แบบเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายมีการเพิ่มเติมตัวอย่าง การแก้ไขปัญหาของประเทศไทยด้วยการนำเสนอปัญหาสังคมต่างๆ เช่น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, การต่อต้านสารเสพติด, การต่อต้านการสูบบุหรี่ และการรณรงค์เพื่อการป้องกันโรคเอดส์ เป็นต้น ประเด็นถัดมาหนังสือเรียนอธิบายบทบาทของพลเมืองในการเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาของประเทศไทยด้วยวิธีการที่ไม่เฉพาะเจาะจง เช่น การปฏิบัติตามกฎหมาย การมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อกิจกรรมทางสังคม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การรักษาสาธารณะประโยชน์ เป็นต้น โดยอาจจะกล่าวได้ว่าแบบเรียนละเอียดที่จะอธิบายถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองในรูปแบบอื่นๆ ยกตัวอย่างเช่น ขบวนการประชาสังคม หรือความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง เป็นต้น

- มีคุณธรรม จริยธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต

หนังสือแบบเรียนหน้าที่พลเมืองฯ นำเสนอคุณลักษณะพลเมืองดีข้อสุดท้าย คือ พลเมืองดีต้องมีคุณธรรม จริยธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต โดยแบบเรียนนำเสนอหลักคุณธรรมและจริยธรรมที่ประชาชนควรนำไปปฏิบัติ ได้แก่ ความมีน้ำใจ ความน่าเคารพ ความอ่อนน้อมถ่อมตน

ความรู้จักกาลเทศะ การเป็นผู้รับฟังที่ดี การยอมรับผิดและการให้อภัย การให้เกียรติผู้อื่น ความกตัญญู เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีความรับผิดชอบหน้าที่ตนเอง ซื่อสัตย์สุจริต และมีความสามัคคี (เลี้ยวไฟโรจน์ 2554) เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปคือ การอธิบายคุณธรรมและจริยธรรมของพลเมืองในหนังสือแบบเรียนคือ การอธิบายความเป็น “คนดี” ในรูปแบบที่สังคมไทยให้คุณค่า ซึ่งสิ่งสำคัญคือ แบบเรียนไม่ได้ให้คำจำกัดความ ความหมาย และแนวทางในการปฏิบัติตนตามคุณธรรมและจริยธรรมดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน

### 3.2.4. กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ในหนังสือแบบเรียน

การกำหนดแนวทางให้นักเรียนได้ฝึกฝนการปฏิบัติจากเหตุการณ์จริง หรือเหตุการณ์สมมติ หลังจากการศึกษาเนื้อหาสาระในแบบเรียนมีความสำคัญต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้นการศึกษาในประเด็นนี้จะให้ความสำคัญกับการพิจารณากิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ และแบบฝึกหัดในหนังสือแบบเรียน

หนังสือแบบเรียนมีการกำหนดกิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนไว้ในตอนสุดท้ายของหน่วยการเรียนรู้ หรือในประเด็นที่มีความสำคัญ แต่การกำหนดกิจกรรมในแบบเรียนเป็นไปในลักษณะคำสั่งการสั้นๆ ที่ไม่ได้ระบุถึงแนวทางในการปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ในหนังสือเรียน สังคมศึกษา ฯ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่ระบุไว้ว่า “สำรวจสาธารณสมบัติที่มีในท้องถิ่นเพื่อตรวจสอบว่ามีสิ่งใดบ้างที่ต้องได้รับการพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น จากนั้นร่วมกันหาวิธีการในการพัฒนาหรือปรับปรุงสาธารณสมบัตินั้นๆ และนำวิธีการนั้นไปปฏิบัติ หรือชักชวนให้คนในท้องถิ่นร่วมกันปฏิบัติ” (ธวัช ทันทภิบาล 2553) และ “จัดทำแผนที่ความคิด โครงสร้างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 พร้อมทั้งตกแต่งให้สวยงาม” (ธวัช ทันทภิบาล 2553) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาถึงแบบฝึกหัดในตอนสุดท้ายของหน่วยการเรียนรู้จะพบว่า หนังสือเรียนได้นำเสนอกิจกรรมในแต่ละบท เช่น “กิจกรรมเสนอแนะ เชิญวิทยากรที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญในเรื่องของอำนาจอธิปไตยมาบรรยายเกี่ยวกับการถ่วงดุลอำนาจอธิปไตยหรือเรื่องอื่นๆ ตามความสมัครใจ โดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการซักถาม แล้วนำความรู้ที่ได้สรุปเป็นรายงาน” (ธวัช ทันทภิบาล 2553)



จากที่ยกตัวอย่างจะเห็นได้ว่า แบบเรียนกำหนดคำสั่งกิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ไว้อย่างกว้างๆ ไม่มีการกำหนดแนวทางการปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งกิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ที่แบบเรียนนำเสนอไว้ไม่สอดคล้องกับขอบเขตความรู้ของนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 กล่าวคือ การกำหนดให้นักเรียนจัดทำแผนความคิด โครงสร้างรัฐธรรมนูญอาจจะเป็นประเด็นที่เข้าใจได้ยาก นอกจากนั้น การจัดกิจกรรมเสนอแนะก็มีข้อจำกัด เช่น การเชิญวิทยากรภายนอกมาบรรยายให้กับนักเรียน จึงสรุปได้ว่า กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ และแบบฝึกหัดที่แบบเรียนนำเสนอไว้ไม่สามารถนำมาปรับใช้กับการเรียนรู้ในห้องเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

### 3.2.5. ความคิดเห็นของครูที่มีต่อหนังสือแบบเรียน

หัวใจสำคัญของการศึกษาในประเด็นนี้ คือ การทำความเข้าใจทัศนคติของครูหมวดสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ที่มีต่อแบบเรียนสังคมศาสตร์ตามมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะที่แบบเรียนคือ สื่อการเรียนการสอน และครูผู้สอนคือ ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาแบบเรียน

#### 3.2.5.1. ความคิดเห็นของครูโรงเรียนตัวอย่างที่มีต่อหนังสือแบบเรียนสังคมศาสตร์

การสังเกตการณ์พบว่า หมวดสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนตัวอย่างได้สั่งซื้อหนังสือเรียนตามข้อบังคับและนโยบายสนับสนุนค่าใช้จ่ายของกระทรวงศึกษาธิการ และส่งมอบหนังสือเรียนให้กับนักเรียนทุกคนในโรงเรียน อย่างไรก็ตาม ครูผู้สอนหมวดสังคมศึกษาฯ เกือบทั้งหมดไม่ได้ใช้แบบเรียนที่สั่งซื้อเป็นสื่อการเรียนการสอนหลักในชั้นเรียน เพราะครูจัดทำเอกสารประกอบการเรียนการสอนในการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียน ในขณะที่แบบเรียนจะถูกใช้เป็นสื่อการเรียนรู้อ่านประกอบนอกเวลาเรียน ครูกล่าวว่า “ส่วนใหญ่ครูที่นี่จะไม่ค่อยสอนตามหนังสือเป็นเหมือนหนังสืออ่านประกอบมากกว่า เช่น เวลาสอบให้เด็กอ่านเพิ่มเติมในหนังสือ” (ใจดี 2557)

จากการสัมภาษณ์นักเรียนเพิ่มเติม พบว่า ภายหลังจากที่นักเรียนได้รับหนังสือเรียน นักเรียนจะนำหนังสือเรียนกลับบ้าน โดยนักเรียนบางคนจะนำหนังสือเรียนมาอ่านทบทวนในช่วงเวลาที่ครูจัดสอบวัดผล ในขณะที่นักเรียนบางคนกล่าวอ้างว่า ตนเองทำหนังสือเรียนหายเพราะครูไม่เคยให้นำหนังสือเรียนมาใช้ในโรงเรียน ดังนั้นนักเรียนจึงนำหนังสือเรียนเก็บไว้ที่บ้านและไม่ได้นำมาศึกษาอีก

สาเหตุที่ครูผู้สอนในหมวดสังคมศึกษาฯ ไม่ได้ใช้แบบเรียนเป็นสื่อการเรียนรู้อ่านประกอบ แต่จะให้นักเรียนใช้เป็นหนังสืออ่านประกอบ เนื่องจากทัศนคติที่ครูผู้สอนมีต่อหนังสือแบบเรียน ดังนี้

ทัศนคติประการแรก ครูผู้สอน เชื่อว่าการจัดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมศาสตร์ไม่สามารถใช้หนังสือแบบเรียนเพียงเล่มหนึ่งเล่มเดียว โดยให้เหตุผลว่า เนื้อหาหนังสือเรียนของแต่ละสำนักพิมพ์ มีความแตกต่างกัน ดังนั้นหากครูใช้หนังสือเรียนเพียงสำนักพิมพ์เดียวเป็นสื่อการเรียนรู้ ก็จะทำให้ผู้เรียนไม่ได้ศึกษาแนวคิดและทัศนคติที่หลากหลาย โดยการทำความเข้าใจประเด็นนี้ จะต้องพิจารณาประกอบกับหลักการสั่งซื้อหนังสือเรียนที่ว่า ครูผู้สอนแต่ละคนจะได้รับสิทธิให้สั่งซื้อหนังสือเรียนแบบเรียนสำหรับใช้ในรายวิชาของตนเอง กล่าวคือ รายวิชาหนึ่งจะสามารถสั่งซื้อหนังสือเรียนเพียงเล่มเดียวจากสำนักพิมพ์ใดสำนักพิมพ์หนึ่งตามที่ครูผู้สอนเลือกเท่านั้น เช่น วิชาประวัติศาสตร์ใช้หนังสือของสำนักพิมพ์วัฒนาพานิช และวิชาเศรษฐศาสตร์ใช้หนังสือของสำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยสรุปเรื่องความแตกต่างของแบบเรียนไว้ในหัวข้อเรื่อง โครงสร้างหนังสือแบบเรียน ซึ่งจะพบว่า เนื้อหาแบบเรียนมีความแตกต่างกันในรายละเอียดการเรียบเรียง และการกำหนดสัดส่วนเนื้อหาตามที่แต่ละสำนักพิมพ์ให้ความสำคัญจริง แต่เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาสาระของแบบเรียน จะพบว่า แบบเรียนไม่ได้แตกต่างอย่างมีนัยยะสำคัญ เพราะแบบเรียนกำหนดขอบเขตเนื้อหาสาระภายใต้กรอบของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551

ทัศนคติประการที่สอง ครูผู้สอนชี้แจงให้เห็นว่า เนื้อหาสาระของแบบเรียนไม่ครอบคลุมกับแผนการสอนที่ครูจัดทำขึ้นตามหลักสูตรสถานศึกษา โดยก่อนจะอธิบายต่อไปในประเด็นนี้ ผู้วิจัยจะทบทวนที่มาของหลักสูตรสถานศึกษา ก่อน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันคือ ตามที่ผู้วิจัยได้อธิบายไว้ว่า หลักสูตรแกนกลางฯ จะกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียน ด้วยการกำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ จากนั้นหลักสูตรสถานศึกษาจะทำหน้าที่ในการกำหนดรายละเอียดอื่นๆ เช่น การเลือกเนื้อหารายวิชา การจัดลำดับเนื้อหาที่ต้องการให้ผู้เรียนศึกษา การเลือกครูผู้สอนที่มีความชำนาญในเนื้อหา การจัดการเรียนการสอน และการประเมินผลตามความพร้อมและจุดเน้นของสถานศึกษา

ในกรณีของหลักสูตรโรงเรียนตัวอย่าง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม พบว่า สาระสังคมศึกษาฯ มีความจำเป็นต้องยุบวิชาพระพุทธศาสนา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ด้วยเหตุผลด้านอัตราค่าจ้าง กล่าวคือ ครูผู้สอนไม่เพียงพอต่อการจัดการสอน ดังนั้นครูจึงนำตัวชี้วัดของวิชาพระพุทธศาสนา รวมกับวิชาสังคมศึกษา โดยหัวหน้าหมวดสังคมอธิบายว่า “ครูมี

จำนวนน้อยลงทำให้ต้องยุบวิชาศาสนา เพราะไม่มีคนสอน จากเดิมครูประมาณ 27 คน ลดลงเหลือ 18 คน โดยมีครูอัตราจ้างร่วมด้วย” (ใจดี 2557) และอธิบายเพิ่มเติมไว้อีกว่า

“ยุบวิชาศาสนา แต่ยังต้องใช้ตัวชีวัดที่กระทรวงศึกษากำหนดให้ ต้องสอนให้ครบตามตัวชีวัด ทางโรงเรียนจึงปรับวิชาศาสนา ให้เข้ากับการสอนวิชาสังคมศึกษา เช่น การสอนสันติวิธีในการเมือง เป็นต้น ซึ่งส่วนนี้ทางครูผู้สอนสังคมของโรงเรียนตัวอย่าง เป็นผู้ปรับปรุงด้วยตนเอง” (ใจดี 2557)

ครูณรงค์อธิบายว่า การเรียนรู้เรื่องการเมืองการปกครองไทย จำเป็นจะต้องอธิบายประกอบกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากครูเห็นว่า สถานการณ์ความขัดแย้งในประเทศไทยในปัจจุบันจะใช้วิธีการแก้ไขปัญหาด้วยการใช้ความรุนแรง ดังนั้นการนำหลักสันติวิธี ที่ครูเชื่อว่าเป็นหลักธรรมทางศาสนา นำมาใช้ประกอบการอธิบายจะช่วยให้ผู้เรียนทำความเข้าใจสถานการณ์การเมืองไทยได้อย่างมีมิติมากขึ้น โดยประเด็นเรื่อง วิธีการสอนเรื่อง สันติวิธีในการเมืองจะถูกอธิบายในบทถัดไป

ทัศนคติของครูผู้สอนที่มีต่อแบบเรียนประการสุดท้าย ครูมีทัศนคติต่อเนื้อหาในแบบเรียน โดยรวมว่า เนื้อหาแบบเรียนมีความเย็นเยื่อทำให้ครูจัดการสอนได้ล่าช้า ครูอธิบายว่า “แบบเรียนน้ำท่วมทุ่ง ประเด็นที่พูดมันก็วกว้าง ดังนั้นครูไม่ชอบตอนสอนจะต้องมาบอกให้เด็กเปิดหน้านั้นหน้านี้” (ณัฐนันท์ 2557)

ด้วยข้อมูลที่ได้รับจากครูในข้างต้น เราอาจสามารถสรุปได้ว่า ครูหมวดสังคมศึกษาฯ เชื่อว่าแบบเรียนมีข้อจำกัด และไม่สามารถตอบสนองความต้องการในการจัดการสอนของครูผู้สอนได้ ยกตัวอย่างเช่น แบบเรียนไม่สอดคล้องกับหลักสูตรสถานศึกษา หรือแบบเรียนมีเนื้อหาสาระที่เย็นเยื่อ เป็นต้น ดังนั้นครูจึงจัดทำเอกสารประกอบการสอนเพิ่มเติมเพื่อเป็นสื่อในการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียน

### 3.3. เอกสารประกอบการสอนของครูผู้สอน

นิยามของ เอกสารประกอบการสอน คือ สื่อการเรียนรู้ที่ครูผู้สอนจัดทำขึ้นเป็นรูปเล่มแบบเดียวกับหนังสือแบบเรียน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการเรียนรู้ ดังนั้นการศึกษาเนื้อหาของเอกสารประกอบการสอนจึงมีความน่าสนใจในฐานะสื่อการจัดการเรียนรู้ที่ทำหน้าที่เดียวกันกับหนังสือ

แบบเรียน โดยผู้วิจัยจะให้ความสำคัญกับการศึกษาเนื้อหาสาระ ในเรื่องของประชาธิปไตย คุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย รวมถึงเนื้อหาความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ตามกรอบของการวิจัยนี้

### 3.3.1. หลักการจัดทำเอกสารประกอบการเรียนการสอน

เอกสารประกอบการสอน คือ เอกสารที่ครูผู้สอนจัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการเรียนรู้ในรายวิชาที่ตนเองรับผิดชอบ โดยครูผู้สอนเรียกเอกสารประกอบการเรียนการสอนว่า “ใบงาน ใบความรู้”

จากการสัมภาษณ์ครูผู้สอนพบว่า ครูผลิตสื่อการเรียนการสอนด้วยวิธีการประมวลเนื้อหาในตำราเรียนหลายๆ เล่ม บทความทางวิชาการ และหนังสือต่างๆ ที่ครูคิดว่าจะมีความน่าสนใจและมีความเหมาะสม เพื่อนำมาเรียบเรียงเป็นเอกสารประกอบการสอนภายใต้กรอบตัวชี้วัดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฯ กระทรวงศึกษาธิการ โดยครูอธิบายว่า ตนเองจะได้รับหนังสือเรียนตัวอย่างจากหลายๆ สำนักพิมพ์ ดังนั้นครูก็จะอ่านหนังสือเรียนทุกเล่มแล้วนำมาประมวลเนื้อหาสาระว่า หนังสือเรียนเล่มไหนมีเนื้อหาตรงไหนที่ “ตรงใจ” ของครู จากนั้นครูก็จะนำข้อมูลมาเรียบเรียงเป็นใบความรู้ และในกรณีของการคัดเลือกหนังสือทางวิชาการอื่นๆ ขึ้นอยู่กับความสนใจของครูผู้สอน ยกตัวอย่างเช่น ครูอรรถชัยผู้รับผิดชอบวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 เคยจัดทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในหัวข้อเรื่องเกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตย ดังนั้นครูก็จะนำหนังสือ บทความที่ครูเคยได้อ่านระหว่างทำวิทยานิพนธ์มาอ้างอิง และจัดทำเป็นใบความรู้ให้กับนักเรียน

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาดูเอกสารประกอบการสอนพบว่า หนังสืออ้างอิงที่ครูใช้มากที่สุด คือ หนังสือแบบเรียนจากสำนักพิมพ์ต่างๆ ได้แก่ สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ สำนักพิมพ์เอมพันธ์ และสำนักพิมพ์พัฒนาวิชาการ

### 3.3.2. โครงสร้างของเอกสารประกอบการเรียนการสอนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

หากพิจารณาถึงเนื้อหาสาระที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมือง ได้แก่ เนื้อหาสาระที่สอดแทรกความรู้เรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย และคุณลักษณะพลเมืองดี โดยการวิจัยพบว่า ครูหมวดสังคมศึกษารวบรวมเนื้อหาดังกล่าวไว้ในวิชาสังคมศึกษา

ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 เนื่องจาก ครูอธิบายว่ามัธยมศึกษาปีที่ 4 คือ การเริ่มต้นการเรียนรู้ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ดังนั้นนักเรียนจึงจำเป็นต้องเรียนรู้เรื่องราวทางสังคมศาสตร์และเหตุการณ์ต่างๆ รอบตัวก่อน ยกตัวอย่างเช่น ความรู้เรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย คุณลักษณะพลเมืองดีของสังคมและประเทศชาติ ความรู้เรื่องรัฐธรรมนูญ และหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัว และประเทศชาติ เป็นต้น จากนั้นครูผู้สอนจึงกำหนดให้ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่อง ภูมิศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ และในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ครูผู้สอนจะให้ความสำคัญกับการติวสอบเข้ามหาวิทยาลัย ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับการอธิบายโครงสร้างเอกสารประกอบการเรียนการสอนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ตามตารางดังต่อไปนี้

**ตารางที่ 5** โครงสร้างเอกสารประกอบการสอน วิชาสังคมศึกษา  
ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

เทอมการศึกษาที่ 1	เทอมการศึกษาที่ 2
<ul style="list-style-type: none"> <li>- ความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องธำรงรักษาการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข</li> <li>- ลักษณะประชาธิปไตย</li> <li>- ปัญหาการเมืองในประเทศ</li> <li>- ความร่วมมือทางการเมืองระหว่างประเทศ</li> <li>- การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ</li> <li>- สิทธิมนุษยชน</li> <li>- กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัว ชุมชนประเทศชาติ และสังคมโลก</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- โครงสร้างทางสังคม</li> <li>- การขัดเกลาทางสังคม</li> <li>- การเป็นพลเมืองดีของประเทศและสังคมโลก</li> <li>- วัฒนธรรม</li> <li>- ประวัติศาสตร์ของศาสนาต่างๆ</li> <li>- กิจกรรมทางศาสนา</li> <li>- แนวคิดของศาสนาที่ตนนับถือ</li> <li>- คุณค่าและความสำคัญของค่านิยมคตินิยม และจริยธรรม หลักธรรม เพื่อขจัดความขัดแย้ง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข</li> </ul>

#คัดลอกจาก : หัวข้อที่ปรากฏในเอกสารประกอบการเรียนการสอน วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

### 3.3.3. เนื้อหาของเอกสารประกอบการเรียนการสอน

การนำเสนอในประเด็นนี้ ให้ความสำคัญกับการอธิบายเนื้อหา สารระที่มี ความแตกต่าง และเพิ่มเติมจากหนังสือแบบเรียน เพื่อเป็นการนำเสนอให้เห็นถึงความรู้ทั้งหมดที่นักเรียนได้รับจากการศึกษาสื่อการเรียนรู้ในโรงเรียน ทั้งหนังสือแบบเรียน และเอกสารประกอบการสอน ซึ่งจะอธิบาย

เนื้อหาของสาระของเอกสารประกอบการสอนจะให้ความสำคัญกับ 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย และพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก ตามกรอบของการวิจัยนี้

### 3.3.3.1. การปกครองระบอบประชาธิปไตย

เอกสารประกอบการสอนอธิบายความหมายของประชาธิปไตยในลักษณะเดียวกันกับที่หนังสือแบบเรียนนำเสนอ คือ ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง และการปกครองจะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนทุกคนภายในรัฐ เช่นเดียวกับ การอธิบายหลักการประชาธิปไตยที่ทั้งหนังสือเรียน และเอกสารประกอบการสอน นำเสนอถึงหลักการสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค หลักนิติธรรม หลักเหตุผล และหลักเสียงข้างมากแต่ไม่ละเมิดเสียงข้างน้อย เป็นต้น

อย่างไรก็ดี เนื้อหาที่น่าสนใจในเอกสารประกอบการสอนคือ การนำเสนอเนื้อหาเรื่องลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา ซึ่งประเด็นนี้ไม่เคยถูกบรรจุไว้ในตำราเรียนตามมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนั้นครูผู้สอนจึงเรียบเรียงเนื้อหาส่วนนี้จากการประมวลความรู้พื้นฐานของครูผู้สอน และการอ้างอิงเนื้อหาจากหนังสือ พระพุทธศาสนา ของ จรัส พยัคฆราชศักดิ์ และ กวี อิศริวรรณ (จรัส พยัคฆราชศักดิ์ 2547) โดยใ้บทความนี้อธิบายลักษณะของประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนาว่า

“การมีอิสรภาพ การยอมรับความเสมอภาค การเคารพในสิทธิของผู้อื่น การทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ การยึดหลักความถูกต้องและความเป็นเอกฉันท์ การสนับสนุนให้มีการประชุมและเคารพกฎของการประชุมเหล่านี้เป็นลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา ถ้าพิจารณากันอย่างละเอียดโดยเอาหลักการและอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนาเข้ามาวิเคราะห์และเปรียบเทียบแล้วก็จะเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วพระพุทธศาสนามีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยมาช้านานแล้ว อาจกล่าวได้ว่ามีมาก่อนประเทศกรีกที่ถือว่าเป็นต้นกำเนิดของประชาธิปไตย” (อรทัย 2557)

นอกจากนั้น เอกสารประกอบการสอนที่ครูจัดทำขึ้นยังมีการนำเสนอบทความเรื่อง ธรรมะกับการเมือง จากหนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์ (2548) และมีการอธิบายเพิ่มเติมเรื่อง พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาการเมืองและสันติภาพเอาไว้ด้วย ซึ่งครูอธิบายเหตุการณ์ความขัดแย้งและความ

รุนแรง วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2546 และ เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ในฐานะตัวอย่างเหตุการณ์ของ ความขัดแย้ง และความรุนแรงในอดีตที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ครู มองว่า เหตุการณ์ยุติลงได้ด้วยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ พิจารณาได้จากความเห็นที่ว่า “พระองค์ทรงพยายามแก้ไขสถานการณ์เพื่อให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุขและยุติการนองเลือด โดย ทรงขอให้ทุกคนหันหน้าเข้าหากัน เพื่อการวิธีการยุติความขัดแย้งและความรุนแรง” และครูยัง ยกตัวอย่างพระราชดำรัสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่องความขัดแย้งทางการเมือง และสรุปไว้ว่า

“จากพระราชดำรัสข้างต้น อาจสรุปได้ว่า ความขัดแย้งและความรุนแรงที่เป็นผลมา จากปัญหาทางการเมืองและปัญหาอื่นๆ นั้น สามารถแก้ไขได้โดยหลักการแห่งสันติภาพซึ่ง หลักการแห่งสันติภาพโดยทั่วๆ ไปนั้นประกอบด้วยหลักความมีเมตตา ความไม่เบียดเบียนกัน ความไม่จองเวรกัน และความอดทนที่จะต่อรองในการแก้ไขปัญหา หลักการและวิธีการ เหล่านี้เราจะพบว่ามีอยู่แล้วในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น”

ครูผู้สอนให้สัมภาษณ์ถึงสาเหตุที่ครูเลือกจัดทำเอกสารประกอบการสอนในหัวข้อนี้ว่า ครู จัดทำเอกสารประกอบการสอนเพื่อให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ทางการเมืองของประเทศไทย ที่กำลังเกิดความขัดแย้งขึ้นอยู่ในขณะนี้ ดังนั้นการสร้างความรู้ให้กับนักเรียนในเรื่องของสันติวิธีจึงเป็น สิ่งสำคัญ

นอกจากนั้น เอกสารประกอบการสอนอธิบายเนื้อหาเรื่อง สถานการณ์การเมืองการปกครอง ของไทย และปัญหาทางการเมือง ซึ่งในส่วนี้พบว่ามีเนื้อหาที่กล่าวถึงวิธีการแก้ไขปัญหาทางการเมือง ด้วยการพัฒนาประชาสังคม ดังบทความตอนหนึ่งว่า

“การพัฒนาประชาสังคม (Civic Society) นอกจากให้การศึกษาเรื่องประชาธิปไตย และคุณธรรมแก่ประชาชนแล้ว ควรให้ความสำคัญต่อการสร้างประชาสังคมหรือการเมือง ภาคประชาชน เพราะการมีประชาสังคมที่เข้มแข็งจะช่วยค้ำจุนระบบประชาธิปไตยให้มั่นคง ได้ ซึ่งรัฐควรให้การสนับสนุนการจัดตั้งประชาสังคมและเครือข่ายต่างๆ ของประชาสังคมให้ เข้มแข็ง และเป็นอิสระจากอำนาจรัฐ” (อรทัย 2557)

เราสามารถสรุปได้ว่า เอกสารประกอบการสอนนำเสนอเนื้อหาสาระเพิ่มเติมจากหนังสือ แบบเรียน ยกตัวอย่างเช่น การอธิบายหลักการประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนาที่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะ

ความเฉพาะของหลักสูตรสถานศึกษาที่ครูผู้สอนอธิบายไว้ในตอนต้นว่า ครูผนวกรวมตัวชี้วัดสาระพระพุทธศาสนาเข้ากับวิชาสังคมศึกษา ครูจึงจำเป็นจะต้องจัดทำเอกสารประกอบเพิ่มเติมเพื่อความสะดวกในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าเนื้อหาในส่วนนี้ไม่เคยถูกบรรจุไว้ในหนังสือตำราที่ผ่านการตรวจสอบจากกระทรวงศึกษาธิการ

### 3.3.3.2. คุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

เอกสารประกอบการสอนกล่าวถึงความหมายของพลเมืองดี และคุณลักษณะพลเมืองในแนวทางเดียวกันกับหนังสือแบบเรียน ได้แก่ พลเมืองดีจะต้องเห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วม รับฟังความคิดเห็นของกันและกันและเคารพในมติของเสียงส่วนมาก และปฏิบัติตามหลักกฎหมาย

ประเด็นที่น่าสนใจคือ เอกสารประกอบการสอนนำเสนอเนื้อหาเรื่อง วิธีชีวิตประชาธิปไตย ซึ่งเอกสารส่วนนี้ครูผู้สอนคัดเลือกเนื้อหาจาก เอกสารพัฒนาหลักสูตร และวารสารระฆัง โดยเนื้อความตอนหนึ่งของบทความอธิบายไว้ว่า

“การเสริมสร้างประชาธิปไตยในโรงเรียนก็เช่นกัน คงมิใช่เพียงแค่สอนให้นักเรียนรู้ว่าประชาธิปไตยคืออะไร แต่ควรปลูกฝังให้เกิดในวิถีชีวิตของนักเรียนด้วยการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน โดยใช้หลักประชาธิปไตยทั้งหลักสิทธิเสรีภาพ หลักเหตุผล หลักความเสมอภาค หลักการยึดถือเสียงข้างมาก และหลักภราดรภาพ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิตทุกขณะจิตอย่างเป็นธรรมชาติ จึงจะสามารถหลอมหลอมกลมกล่อมกลาให้นักเรียนมีจิตวิญญาณของความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง” (2536)

โดยเอกสารประกอบการสอนมีการสรุปเรื่อง วิธีประชาธิปไตยในโรงเรียนตัวอย่าง ไว้ว่า “วิถีประชาธิปไตย หมายถึง การนำเอาหลักประชาธิปไตยมาใช้ในชีวิตประจำวัน การยึดมั่นในกฎระเบียบของสังคม เช่น วัฒนธรรมประเพณี ปฏิบัติตามกฎหมาย จนเป็นนิสัยในชีวิต” (อรทัย 2557) โดยเอกสารประกอบการสอนอธิบายพฤติกรรมที่แสดงถึงการมีวิถีประชาธิปไตย 3 ด้าน (อรทัย 2557) ดังนี้

1. ด้านการยอมรับ มีพฤติกรรมที่แสดงออก ดังนี้ เคารพในสถาบันพระมหากษัตริย์ เคารพซึ่งกันและกันทางกาย เคารพกันทางวาจา เคารพสิทธิของผู้อื่น เคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น เคารพใน



กฎระเบียบของสังคม และมีเสรีภาพและใช้เสรีภาพในขอบเขตของกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณี

2. ด้านสามัคคีธรรม มีพฤติกรรมที่แสดงออก ดังนี้ การรู้จักประสานประโยชน์ ถือประโยชน์ของส่วนรวมหรือประโยชน์ของชาติเป็นที่ตั้ง การร่วมมือกันในการทำงาน รับผิดชอบต่อหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายจากส่วนรวมและหน้าที่ต่อสังคม และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในกลุ่ม ในหน่วยงานและสังคม

3. ด้านปัญญาธรรม มีพฤติกรรมที่แสดงออก ดังนี้ การไม่ถือตนเป็นใหญ่ รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เน้นการใช้ปัญญา ใช้เหตุผลและความถูกต้อง ในการตัดสินใจปัญหาทั้งปวง ไม่ใช่เสียข้างมากในการตัดสินใจเสมอไป ในกรณีที่มีปัญหาโต้แย้งกันในหมู่คณะ จะต้องพยายามอภิปรายจนกระทั่งสามารถชักจูงให้ทุกคนเห็นคล้อยตาม เมื่อเกิดกรณีที่ต่างก็มีเหตุผลที่ดีด้วยกัน และไม่อาจชักจูงให้กลุ่มหันไปทางใดทางหนึ่งเท่านั้น จึงจะใช้วิธีการออกเสียง

จากการสัมภาษณ์พบว่า หลักการวิถีประชาธิปไตยนี้ ครูผู้สอนนำมาบรรจุไว้ในเอกสารประกอบการสอน เพราะครูเคยศึกษาเอกสารจากกระทรวงศึกษาธิการเกี่ยวกับแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย ระดับมัธยมศึกษา พ.ศ. 2537 และเอกสารจากกรมสามัญศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งเนื้อหาเรื่องวิถีประชาธิปไตยในโรงเรียนตัวอย่าง ครูได้คัดเลือกจากหลักทฤษฎีของคำนึ่ง ชัยสุวรรณ์รักษ์ จากหนังสือประชาธิปไตยในวิถีชีวิตไทย เพื่อใช้เป็นเนื้อหาเอกสารประกอบการสอนสำหรับให้ผู้เรียนศึกษา โดยสาเหตุที่ครูเพิ่มเติมเนื้อหาดังกล่าว เกิดขึ้นจากความสนใจส่วนบุคคลของครูที่ได้ศึกษาเรื่องนี้ในขณะที่ครูกำลังศึกษาระดับปริญญาโท สาขารัฐศาสตรมหาวิทาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งในประเด็นภูมิหลังของครูที่ส่งผลต่อการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองจะถูกอภิปรายในบทถัดไป

เราจะเห็นได้ว่า เนื้อหาสาระบางส่วนของเอกสารประกอบการสอนที่ครูผู้สอนจัดทำขึ้นมีความแตกต่างจากเนื้อหาแบบเรียนอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งการเรียบเรียงใบความรู้เกิดจากการนำเนื้อหาจากหนังสือเรียนหลายๆ เล่ม ผสมรวมกับทัศนคติและความรู้พื้นฐานของครูมาปรับใช้เป็นการเรียนรู้

### 3.4. หนังสืออ่านนอกเวลา และห้องสื่อการสอนของกลุ่มสาระสังคมศึกษา

การพิจารณาหนังสืออ่านนอกเวลาเพื่อเสริมทักษะการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนพบว่า กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนตัวอย่างไม่ได้กำหนดให้นักเรียนอ่านหนังสือนอกเวลาเพิ่มเติมแม้แต่เล่มเดียว อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาเพิ่มเติมถึงประกาศของกระทรวงศึกษาธิการจะเห็นได้ว่า กระทรวงกำหนดให้นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาสามารถเลือกอ่านหนังสืออ่านนอกเวลา ภาคเรียนละไม่น้อยกว่า 2 เล่ม โดยกระทรวงได้ประกาศรายชื่อหนังสืออ่านนอกเวลาของวิชาประวัติศาสตร์ไทยและหน้าที่พลเมืองไว้ 4 กลุ่ม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2557) ได้แก่

1. กลุ่มสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ คนและเหตุการณ์ของไทยที่ยูเนสโกยกย่อง, ในหลวงของเรา, สมเด็จพระนวมินทราชดิราช และอัครศิลปินแห่งแผ่นดินสยาม
2. กลุ่มประวัติศาสตร์ไทย ได้แก่ กว่าไทยจะคงดินแดนรูปขวาน ภาคดอกสร้อย รอยตำนาน, พัฒนาการของธงชาติไทย, วิฤติการณ์ รศ. 112 ป้อมพระจุลจอมเกล้ากับการรักษาเอกราชของชาติ, สงครามความมือวันญี่ปุ่นบุกไทย และศึก 9 ท้าว อารังรัฐ พิพัฒน์สยาม
3. กลุ่มวัฒนธรรมและภูมิปัญญา เช่น 100 เรื่องเมืองใต้, หนังสือชุดแผนที่ความรู้เมืองไทย, อีสานบ้านเฮา, เรือยาว, และเหล็กชุดของชาวใต้ เป็นต้น
4. กลุ่มหน้าที่พลเมือง ได้แก่ ความสุขผลิบในทุกเช้า, จะเล่าให้คุณฟัง, ชุด กินตามน้ำ เรื่องเธอคือความหวังของแผ่นดิน, ชีวิตงามตามคำสอนของพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 1-3, วันอังคารแห่งความทรงจำกับครุฑอรุณี, อาม่าบนคอนโด และแอนิมอล ฟาร์ม

จากรายชื่อหนังสือที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า หนังสืออ่านนอกเวลาตามข้อกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการ ไม่มีหนังสือที่นำเสนอเรื่องราวของประวัติศาสตร์การเมืองภาคพลเมือง การต่อสู้เพื่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประชาชน และบทบาทของพลเมืองที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง ซึ่งนับได้ว่าเป็นประเด็นที่นักเรียนควรจะต้องศึกษา รวมทั้งเมื่อศึกษาถึงรายละเอียดของหนังสือแต่ละเล่มพบว่า หนังสือกลุ่มประวัติศาสตร์ไทยเป็นหนังสือที่นำเสนอพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ในการทำศึกสงคราม รวมทั้งมีเนื้อหาที่ให้ความสำคัญกับความป็นชาติ และหนังสือกลุ่มหน้าที่พลเมืองจะเป็นหนังสือเสริมกำลังใจ เช่น ความสุขผลิบในทุกเช้า จะเล่าให้คุณฟัง และวันอังคารแห่งความทรงจำของครุฑอรุณี, หนังสือแนะนำแนวทางการปฏิบัติตนตามคำสอนของพระ

เจ้าอยู่หัว, หนังสือสอนใจในเรื่องของการใช้โลกออนไลน์อย่างเกินพอดี เรื่อง อาม่าบนคอนโด และ หนังสือล้อเลียนสังคมเผด็จการ เรื่อง แอนิมอล ฟาร์ม

ในท้ายที่สุด เมื่อพิจารณาถึงห้องสื่อการเรียนรู้ของกลุ่มสาระสังคมศึกษาฯ จะพบว่า กลุ่มสาระสังคมศึกษาฯ มีห้องสื่อการเรียนรู้ใกล้เคียงกับห้องพัสดุ แต่ห้องสื่อการเรียนรู้ก็ไม่ได้เปิดให้นักเรียนเข้าไปใช้งาน เพราะถูกล็อกกุญแจไว้ เพื่อใช้สำหรับเก็บผลงานของนักเรียนไว้สำหรับจัดแสดงผลงานในงานปฐมนิเทศ หรืองานเทศกาลต่างๆ ของโรงเรียน อีกทั้ง เมื่อพิจารณาถึงห้องสื่อการสอนที่นักเรียนเข้าไปใช้งานได้จริง พบว่า เป็นเพียงห้องเรียนทั่วไป ที่เพิ่มเติมการจัดวางตู้โชว์ผลงานของนักเรียนไว้บนผนังห้องด้านหนึ่งเท่านั้น

### 3.5. สรุป

ผลการศึกษา และข้อค้นพบที่ได้จากบทนี้ช่วยให้เราสามารถมองเห็นเนื้อหาสาระของ “ความรู้” ที่สำคัญสำหรับพลเมืองที่โรงเรียนได้เตรียมให้กับนักเรียน ผ่านหนังสือแบบเรียน และเอกสารประกอบการเรียนการสอนที่ใช้ในโรงเรียน ซึ่งทั้งหนังสือเรียน และเอกสารประกอบการเรียน นับได้ว่ามีเนื้อหาสาระที่มีความสอดคล้องกับกรอบการวิจัย ตามรายละเอียดดังนี้

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดเป้าหมาย คุณลักษณะอันพึงประสงค์ รวมทั้งตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้ ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และทักษะการเป็นพลเมืองที่มีความสอดคล้องกับกรอบการวิจัยหลายประการ ได้แก่ การเคารพกฎหมาย การเคารพสิทธิเสรีภาพของตนเองและบุคคลอื่น การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น หลักการมีเหตุผล หลักสิทธิมนุษยชน หลักการดำรงชีวิตให้มีความสุขด้วยหลักขั้นศีลธรรม หลักการมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ชุมชน ประเทศชาติและสังคมโลก เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่า หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับที่ก้าวหน้า อย่างไรก็ตาม การกำหนดตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้การพัฒนาทักษะการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยไว้ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 อาจจะล่าช้าเกินควร กล่าวคือ หากเปรียบเทียบกับต่างประเทศจะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองได้เริ่มต้นอย่างจริงจังตั้งแต่ระดับปฐมวัย

การศึกษาเนื้อหาสาระของหนังสือแบบเรียน ในฐานะสื่อการเรียนรู้ที่รัฐกำหนดให้สถานศึกษา จัดซื้อตามนโยบายสนับสนุนค่าใช้จ่าย และเป็นสื่อการเรียนรู้ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของ กระทรวงศึกษาธิการ สรุปได้ว่า เนื้อหาของตำราเรียนอธิบายเรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยให้ความสำคัญกับแนวคิด ทฤษฎี และความรู้พื้นฐานทางการเมืองการปกครอง ความหมายและ หลักการของระบอบประชาธิปไตย สถาบันการเมืองการปกครอง กระบวนการทางการเมือง สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญ รวมถึงฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ โดยแบบเรียน นำเสนอหลักการสำคัญของประชาธิปไตย ได้แก่ หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน หลักสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย หลักการฟังเสียงข้างมาก และหลักนิติธรรม จากนั้นแบบเรียนนำเสนอเนื้อหาเรื่อง พลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย โดยให้ความสำคัญกับ คุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ การเคารพกฎหมายและกติกาของสังคม, เคารพ สิทธิเสรีภาพของตนเองและบุคคลอื่น, มีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น, มีความรับผิดชอบต่อ ตนเอง ชุมชน ประเทศชาติและสังคมโลก, เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง, มีส่วนร่วมใน การป้องกัน แก้ไข ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อม และมีคุณธรรม จริยธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ แบบเรียนได้อธิบายถึงเนื้อหาเรื่องความขัดแย้งและ การสร้างความสมานฉันท์ โดยแบบเรียนนำเสนอให้นักเรียนรู้จักการใช้เหตุผล และไม่ใช้ความรุนแรง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเนื้อหาสาระอย่างละเอียดพบว่า คุณลักษณะพลเมืองดีที่ แบบเรียนให้ความสำคัญมากที่สุด คือ หลักนิติธรรม หรือพลเมืองดีจะต้องปฏิบัติตามกฎหมาย โดย หนังสือเรียนพยายามเน้นให้เห็นความสำคัญของหลักกฎหมาย ด้วยการอธิบายหลักกฎหมายเชื่อมโยง กับหลักการเรื่องสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค กล่าวคือหนังสือเรียนอธิบายว่า รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย คือกฎเกณฑ์ที่ทำหน้าที่ในการกำหนดขอบเขตของสิทธิเสรีภาพของประชาชน และเป็นหลักประกันความเสมอภาคของประชาชนทุกคนภายใต้กฎหมายเดียวกัน โดยประเด็นที่น่าสนใจ ก็คือ แบบเรียนละเอียดที่จะให้ความสำคัญกับการนำเสนอเนื้อหาเรื่องการเมืองภาคพลเมือง และ ประวัติศาสตร์การเมืองในการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตยของประชาชน แต่เน้นไปที่การนำเสนอ บทบาทของพระมหากษัตริย์ในประวัติศาสตร์การเมืองไทย เช่น การพระราชทานรัฐธรรมนูญ การ แก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง 14 ตุลา และ พฤษภาทมิฬ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า แบบเรียนจะนำเสนอเนื้อหาสาระในเรื่องทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับความรู้พื้นฐานทางการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย และคุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยอย่างครบถ้วน ยกเว้นเนื้อหาในเรื่อง การเมืองภาคพลเมืองเท่านั้น

ลำดับต่อมาคือ การศึกษาเอกสารประกอบการเรียน ในฐานะสื่อการเรียนรู้ที่ครูจัดทำขึ้นเป็นรูปเล่มเช่นเดียวกับหนังสือเรียน โดยการศึกษาเนื้อหาของเอกสารประกอบการเรียนการสอนพบว่า เอกสารได้เพิ่มเติมการอธิบายเรื่อง ลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา รวมทั้งเนื้อหาเรื่องพระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาการเมืองและสันติภาพ โดยเอกสารได้นำเสนอเหตุการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรง วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2546 และ เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ในฐานะตัวอย่างสถานการณ์ความขัดแย้ง ซึ่งสาเหตุที่ครูเลือกจัดทำเอกสารประกอบการเรียนในหัวข้อนี้ เพราะต้องการให้นักเรียนศึกษาแนวคิดสันติวิธี เพื่อใช้ประกอบการทำความเข้าใจถึงสถานการณ์ทางการเมืองของประเทศไทยในปัจจุบัน อีกทั้งเอกสารประกอบการเรียนได้มีการอธิบายถึง การพัฒนาประชาสังคมในฐานะองค์ประกอบสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย รวมทั้งได้เพิ่มเติมเนื้อหาเรื่อง วิถีชีวิตประชาธิปไตย ที่ให้ความสำคัญกับวิถีการปฏิบัติตนของนักเรียนในเรื่อง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักเหตุผล หลักความเสมอภาค หลักการยึดถือเสียงข้างมาก และหลักภราดรภาพ ดังเห็นได้ว่า เอกสารประกอบการเรียนที่ครูผู้สอนจัดทำขึ้น มีเนื้อหาสาระที่เพิ่มเติมในประเด็นที่เนื้อหาของหนังสือแบบเรียนขาดหาย และสามารถสร้างความรู้เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ผู้วิจัยจะนำเสนอให้เห็นถึงภาพรวมของเนื้อหา สาระ ของหนังสือแบบเรียน และเอกสารประกอบการเรียน เพื่อเปรียบเทียบกับความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมือง (Civic knowledge) ตามกรอบของการวิจัย ดังนี้

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบเนื้อหาสาระในแบบเรียนและเอกสารประกอบการเรียนการสอน  
กับความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมือง (Civic knowledge) ตามกรอบของการวิจัย

ความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมือง (Civic knowledge)	หนังสือเรียน และเอกสารประกอบการเรียนการสอน
<ul style="list-style-type: none"> <li>- ความรู้พื้นฐานทางการเมืองการปกครอง</li> <li>- หลักการประชาธิปไตย</li> <li>- คุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ การเคารพสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค เคารพกฎหมาย ยอมรับความแตกต่าง มีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับผิดชอบต่อตนเอง และยึดถือประโยชน์ส่วนรวม</li> <li>- วิธีประชาธิปไตย</li> <li>- ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย</li> <li>- สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญ</li> <li>- ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย</li> <li>- การเมืองภาคพลเมือง</li> <li>- การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของประชาชน</li> <li>- สันติวิธี</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ความรู้พื้นฐานทางการเมืองการปกครอง</li> <li>- หลักการประชาธิปไตย</li> <li>- คุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ การเคารพสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค เคารพกฎหมาย มีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ชุมชน ประเทศชาติ และสังคมโลก เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง</li> <li>- วิธีประชาธิปไตย</li> <li>- ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย</li> <li>- สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญ</li> <li>- ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย</li> <li>- ประชาสังคม</li> <li>- พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาการเมืองและสันติภาพ</li> <li>- กลไก สถาบัน และกระบวนการทางการเมืองการปกครองของไทยในปัจจุบัน</li> </ul>

เราสามารถสรุปได้ว่า หนังสือแบบเรียน และเอกสารประกอบการเรียนการสอน ประกอบด้วยเนื้อหา สาระ ความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมืองตามกรอบของการวิจัยได้อย่างพอเพียงในระดับชั้นมัธยมศึกษา และแม้ว่าเนื้อหาของหนังสือเรียนในบางประเด็น เช่น ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองจะให้ความสำคัญกับบทบาทของพระมหากษัตริย์ แต่ก็นับได้ว่าเอกสารประกอบการ

เรียนได้เพิ่มเติมเนื้อหา ประวัติศาสตร์การเมืองภาคพลเมืองควบคู่ไปกับการอธิบายเรื่อง สันติวิธีทาง  
การเมือง รวมทั้งเอกสารได้นำเสนอเนื้อหาเรื่อง ประชาสังคม เพิ่มเติมจากหนังสือเรียนด้วย



## บทที่ 4

### การจัดการเรียนการสอน

ในบทนี้ เราจะแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นสองประเด็นคือ การจัดการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นจริงในห้องเรียนในปัจจุบันของโรงเรียนตัวอย่าง และทัศนคติของครูที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยการศึกษาทัศนคติของครูจะให้ความสำคัญกับการนำเสนอกรณีตัวอย่างของครูผู้สอนที่ให้ความสนใจกับการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมือง โดยการอธิบายทั้งสองส่วนจะให้ความสำคัญกับการนำเสนอกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมทักษะในการเป็นพลเมือง (Psychomotor domain) ตามระบอบประชาธิปไตยในโรงเรียน ซึ่งการศึกษาในบทนี้จะเป็นการตอบคำถามวัตถุประสงค์การวิจัยว่าด้วย การศึกษาการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในห้องเรียน และการศึกษาทัศนคติของครูที่มีต่อการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ครูผู้สอน และการสังเกตการณ์การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมและการสังเกตการณ์การจัดการเรียนรู้ชั้นเรียนอื่นๆ ตามตารางสอนของห้องเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4/5 แผนการเรียนพิเศษวิทยาศาสตร์-คณิตศาสตร์ และห้องเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4/12 แผนการเรียนศิลปภาษา ทั้งนี้เพราะการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนของกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ ก็ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนเช่นเดียวกัน

#### 4.1. การออกแบบการจัดการเรียนรู้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน อธิบายหลักการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ไว้ว่า การจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษามีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความเข้าใจ และคุณลักษณะต่างๆ ครบถ้วนตามมาตรฐานการเรียนรู้ และตัวชี้วัด สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ ทั้งนี้กระทรวงศึกษาธิการมิได้กำหนดกฎเกณฑ์ในการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษาไว้อย่างชัดเจน เพราะกระทรวงต้องการเปิดพื้นที่ให้สถานศึกษาออกแบบการจัดการเรียนรู้ได้ตามความพร้อม และจุดเน้น



กล่าวคือ ตามที่ได้อธิบายไว้ในหัวข้อหลักสูตรแกนกลางฯ ของการวิจัยว่า หลักสูตรกำหนดให้โรงเรียนพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน 8 ประการ รวมถึงมอบหมายให้กลุ่มการเรียนรู้ สังคมศึกษาฯ ทำหน้าที่ในเสริมสร้างคุณลักษณะของพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก เช่น เคารพกฎหมายและกติกา สังคม เคารพสิทธิเสรีภาพของตนเองและบุคคลอื่น มีเหตุผล รับผิดชอบต่อความคิดเห็นของผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ชุมชน ประเทศชาติและสังคมโลก เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง (กระทรวงศึกษาธิการ 2551) ดังนั้นโรงเรียนจึงจำเป็นต้องจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะและคุณลักษณะพลเมืองครบถ้วนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน

#### 4.1.1. แผนการจัดการเรียนรู้

กระทรวงศึกษาธิการควบคุมกระบวนการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนด้วยวิธีการมอบหมายให้ครูผู้สอนจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ โดยแผนการจัดการเรียนรู้ประกอบด้วย การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ การกำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ในการจัดกิจกรรม และเครื่องมือในการประเมินผลผู้เรียน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551) อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากระทรวงจะมอบหมายให้ครูจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ แต่กระทรวงก็ไม่ได้ทำหน้าที่ในการตรวจประเมินแผนการจัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยกระทรวงมอบหมายหน้าที่ให้กับโรงเรียนทำหน้าที่ในการตรวจประเมินแทน ยกเว้นในกรณีที่ครูผู้สอนมีความต้องการที่จะเข้ารับการประเมินเพื่อให้มีวิทยฐานะหรือเลื่อนวิทยฐานะ ครูจึงจะต้องส่งรายงานการจัดการเรียนรู้ ได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้ ผลงานของนักเรียน ระยะเวลาปฏิบัติงาน และสื่อการเรียนรู้ต่างๆ ที่ครูใช้ในการจัดการเรียนรู้ ให้กับสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ก.ค.ศ) สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจประเมิน

ในกรณีของโรงเรียนตัวอย่าง ได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการจัดทำแผนการเรียนรู้ไว้ว่า ครูผู้สอนทุกคนจะต้องจัดทำแผนการเรียนรู้ตามขั้นตอนที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดอย่างเคร่งครัด เพื่อให้มั่นใจว่าแนวทางการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียนของครูเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแผนการจัดการเรียนรู้ที่ครูผู้สอนจัดทำขึ้นจะต้องได้รับการตรวจประเมินจากกลุ่มบริหารงานวิชาการและกรรมการของโรงเรียนเพื่ออนุญาตให้ใช้เป็นแผนการจัดการเรียนรู้ อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ คณะครูผู้สอนหมวดสังคมศึกษาพบว่า ครูผู้สอนเกือบทั้งหมดไม่ได้จัดกระบวนการเรียนรู้ตามแผนการ

เรียนรู้ในทุกขั้นตอน เพราะครูให้เหตุผลว่า แผนการจัดการเรียนรู้มีข้อจำกัดที่ไม่สามารถนำไปปรับใช้ได้จริงกับนักเรียนทุกห้องเรียนเพราะพฤติกรรมของเด็กแตกต่างกัน ดังนั้นการศึกษาการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียนจะต้องทำความเข้าใจแผนการจัดการเรียนรู้ประกอบกับการสังเกตการณ์การเรียนการสอนในห้องเรียนด้วย โดยจะกล่าวถึงอย่างละเอียดในหัวข้อต่อไป

#### 4.2. การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน

การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน คือ กระบวนการที่ครูผู้สอนเลือกใช้เทคนิค วิธีการสอน โดยให้ความสำคัญกับการจัดให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนมีความรู้ และทักษะในด้านต่างๆ โดยการจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีส่วนในการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ และสร้างทักษะความเป็นพลเมืองได้เป็นอย่างดี ยกตัวอย่างเช่น การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การใช้เหตุผล และการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี เป็นต้น

##### 4.2.1. การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนของกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษาฯ

หากพิจารณาจากตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้จะพบว่า หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ความสำคัญกับกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาฯ ในฐานะตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ดังนั้นการศึกษาในส่วนนี้จึงมุ่งเน้นไปที่การอธิบายกระบวนการจัดการเรียนรู้ของกลุ่มสาระสังคมศึกษาฯ

เริ่มต้นพิจารณาจากการจัดการเรียนรู้ ในชั้นเรียนเฉพาะคาบเรียนที่นำเสนอเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่อง หลักการของประชาธิปไตย และคุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ตามกรอบการวิจัย โดยจากการสัมภาษณ์ ครูอรรถัย ผู้รับผิดชอบจัดการสอนในเนื้อหาสังคมวิทยาพบว่า ในแต่ละปีการศึกษา ครูจะจัดการเรียนรู้เนื้อหาดังกล่าว ประมาณ 6 คาบเรียน คาบเรียนละ 50 นาที ประกอบด้วย

คาบที่ 1 เนื้อหาเรื่องสถานภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย

คาบที่ 2 กระบวนการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

คาบที่ 3 ค่านิยมและวิถีประชาธิปไตย

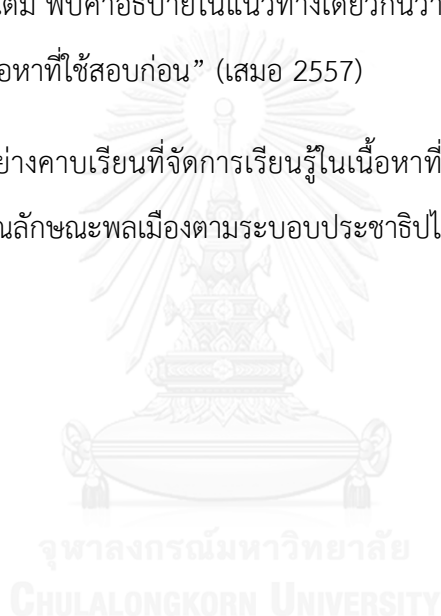
คาบที่ 4 บทบาทหน้าที่ของประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองไทย

คาบที่ 5 คุณลักษณะพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยการเมือง

คาบที่ 6 พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาทางการเมือง

ครูผู้สอนอธิบายหลักการสอนเนื้อหาเรื่อง หน้าที่พลเมืองฯ ไว้ว่า “การสอนเนื้อหาหน้าที่พลเมืองเทอมนี้มีแค่ 1-2 คาบเรียน เพราะการสอนจะต้องเน้นเรื่องที่สำคัญสำหรับการสอบเข้ามหาวิทยาลัยก่อน เรื่องนี้มีในข้อสอบ Admission ประมาณ 1-2 ข้อ ก็ไม่ค่อยเน้นมากนัก จะสอนรวมอยู่ในเทอมที่แล้วพร้อมกับการสอนเรื่อง การเมืองการปกครองไทย” (อรทัย 2557) และจากการสัมภาษณ์ครูฝึกสอนเพิ่มเติม พบคำอธิบายในแนวทางเดียวกันว่า “การสอนวิชาพลเมือง ถ้าสอนไม่ทันจะไม่สอน ต้องสอนเนื้อหาที่ใช้สอบก่อน” (เสมอ 2557)

ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างคาบเรียนที่จัดการเรียนรู้ในเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่อง หลักการของประชาธิปไตย และคุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ดังต่อไปนี้



**รูปภาพที่ 1 คาบเรียน วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มัธยมศึกษาปีที่ 4**  
**เรื่อง พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาทางการเมือง**

**วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4**

**คาบเรียน เรื่อง พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาทางการเมือง**

**สาระสำคัญ** – พระพุทธศาสนามีคำสอนที่มุ่งสร้างสันติภาพให้บังเกิดแก่สังคม โดยหลักธรรมความเมตตา กรุณา และความอดทนจะช่วยปลูกฝังความสงบร่มเย็นจากจิตใจของมนุษย์ ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนเพื่อสันติภาพของพระพุทธศาสนาจะช่วยให้ประชาชนติดต่อสมาคมโดยยึดจิตใจที่ปรารถนาดีและการลดปัญหาความขัดแย้งอย่างมีเหตุผล

**ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง**

ด้านความรู้ – อธิบายความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างสันติภาพแก่สังคม ยกตัวอย่างเหตุการณ์ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากปัญหาการเมืองได้ และวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขสถานการณ์ความขัดแย้งโดยอาศัยหลักการแห่งสันติภาพของพระพุทธศาสนา

**กิจกรรมการเรียนรู้** เวลา 50 นาที นักเรียนในชั้นเรียน 56 คน

(1) ชี้นำ 5 นาที – ครูแสดงภาพข่าวนักการเมืองทะเลาะวิวาทกันในสภา และถามนักเรียน “นักเรียนคิดว่าพระพุทธศาสนาจะช่วยแก้ไขเหตุการณ์นี้ได้อย่างไร” และนักเรียนไม่ตอบคำถาม

(2) ชี้นำ 30 นาที – ครูถามนักเรียนว่า “นักเรียนคิดว่าปัญหาความขัดแย้งในปัจจุบันเกิดจากสาเหตุใด?” และ “นักเรียนคิดว่าพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการเมืองได้หรือไม่?” จากนั้นเด็กก็จะตอบรับว่าได้ค่ะ/ครับ แต่เมื่อครูถามว่า “เพราะอะไร?” นักเรียนก็เงียบ ลำดับต่อไปครูแสดงภาพเหตุการณ์ 14 ตุลาคม และอ้างพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่อง ความขัดแย้ง จากนั้นครูถามนักเรียนว่า “พระราชดำรัสนี้มีความหมายว่าอะไร?” นักเรียนตอบว่า ความสามัคคี จากนั้นครูจึงอธิบายถึงแนวคิดทฤษฎีเรื่องปัญหาความขัดแย้ง

(3) ชี้นำกิจกรรม 15 นาที - ครูผู้สอนให้นักเรียนจัดกลุ่ม กลุ่มละ 10-11 คน จำนวน 5 กลุ่ม และครูแจกข้อมูลเกี่ยวกับความขัดแย้งทางการเมือง เช่น 14 ตุลา 2516 , 6 ตุลา 2519, พฤษภาทมิฬ, การชุมนุมแยกราชประสงค์ และการชุมนุมเสื้อเหลือง-แดง จากนั้นให้ครูมอบหมายให้นักเรียนจัดทำแผนผังความคิด (My Mapping) เพื่อให้นักเรียนแต่ละกลุ่มวิเคราะห์แนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน และนำเสนอในสัปดาห์ถัดไป

**สื่อและอุปกรณ์การเรียนรู้** – Power Point, เอกสารประกอบการเรียนการสอน และใบงานข้อมูลความขัดแย้ง

**รูปภาพที่ 2 คาบเรียน วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มัธยมศึกษาปีที่ 4**  
**เรื่อง พลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตย**

**วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4**

**คาบเรียน เรื่อง พลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตย**

**สาระสำคัญ** – พลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตย คือ บุคคลผู้ที่ยึดมั่นในศีลธรรม จรรยาและมีหลักการประชาธิปไตยในการดำเนินชีวิต หลักการประชาธิปไตยที่สำคัญ ได้แก่ หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน หลักความเสมอภาค หลักนิติธรรม หลักเหตุผล หลักการถือเสียงข้างมากและหลักประนีประนอม

**ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง**

ด้านความรู้ – อธิบายความหมายและลักษณะสำคัญของการเป็นพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตยได้ ระบุและอธิบายหลักการทางประชาธิปไตยได้ อธิบายสภาพและบทบาทของบุคคลในวิถีประชาธิปไตยได้

**กิจกรรมการเรียนรู้** เวลา 50 นาที นักเรียนในชั้นเรียน 56 คน

(1) ชี้นำ 10 นาที – ครูแสดงภาพการชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มต่อต้านรัฐบาลที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย จากนั้นครูให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นต่อการชุมนุม ครูตั้งคำถามว่า “การชุมนุมที่เกิดขึ้นถูกต้องตามหลักการประชาธิปไตยหรือไม่” และ “ควรทำอย่างไรทำให้รอยแยกทางการเมืองเบาบางลง” ซึ่งนักเรียนไม่ให้ความร่วมมือในการตอบคำถาม

(2) ชี้นสอน 35 นาที – ครูบรรยายประกอบการซักถามโดยใช้สื่อ Power point เริ่มจากการตั้งคำถามเรื่อง “พลเมืองหมายความว่าอะไร” นักเรียนตอบว่า “คนดี” จากนั้นครูถามว่า “คนดีต้องมีลักษณะอย่างไร” มีนักเรียนตอบว่า “รวย” ครูจึงบอกว่าไม่ถูกต้อง และอธิบายคุณลักษณะพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย เช่น “จะต้องยึดมติเสียงส่วนใหญ่แต่ไม่ละเลยเสียงส่วนน้อย ยึดมั่นศีลธรรมจรรยา มีหลักประชาธิปไตยในการดำรงชีวิต ปฏิบัติตามกฎหมายและดำรงตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม” จากนั้นครูบรรยายเรื่องหลักการทางประชาธิปไตย ซึ่งครูเน้นให้นักเรียนเข้าใจว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน เพราะเนื้อหานี้เคยถูกนำไปออกข้อสอบเข้ามหาวิทยาลัย

(3) ชี้นสรุป 5 นาที – ครูสรุปถึงคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตยให้นักเรียน

**สื่อและอุปกรณ์การเรียนรู้** – Power Point, เอกสารประกอบการเรียนการสอน และภาพการชุมนุมต่อต้านรัฐบาลที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และภาพการชุมนุมที่สนามรัชมิ่งคลากีฬาสถาน

**การวัดและประเมินผล** – การสังเกตพฤติกรรมการตอบคำถาม และการแสดงความคิดเห็นในชั้นเรียน ครูให้คะแนนเพิ่ม 1 คะแนนสำหรับนักเรียนที่ตอบคำถาม

เนื่องจากข้อจำกัดของระยะเวลาในการศึกษาวิจัย ทำให้ผู้วิจัยสามารถสังเกตการณ์ชั้นเรียน ในเนื้อหาดังกล่าวได้เพียง 2 คาบเรียนเท่านั้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงจะสังเกตการณ์คาบเรียนวิชาอื่นๆ ของกลุ่มสาระสังคมศึกษาฯ เพิ่มเติม โดยรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่สามารถพบเห็นได้บ่อยที่สุด คือ การจัดการเรียนรู้แบบบรรยายประกอบการซักถามโดยใช้สื่อพาวเวอร์พอยท์ ซึ่งจากการสังเกตการณ์จะพบความแตกต่างกันในเรื่องของเทคนิคหรือวิธีการจัดการบรรยายของครูผู้สอน โดยผู้วิจัยจะยกตัวอย่างชั้นเรียนที่จัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการบรรยาย เช่น

ชั้นเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ครูผู้สอนถ่ายทอดเนื้อหาแบบเรียนสอนด้วยวิธีการอ่านหนังสือแบบเรียนให้ผู้เรียนรับฟังในชั้นเรียน เริ่มต้นการสอนด้วย ครูผู้สอนสั่งให้ผู้เรียนเปิดหนังสือแบบเรียนหน้าที 31 บทที่ 2 จากนั้นครูผู้สอนจะบรรยายตามเนื้อหาในหนังสือ โดยไม่มีการใช้เทคนิคการสอนใดๆ ทั้งสิ้น เป็นเพียงการบรรยายถ้อยคำตามหนังสือแบบเรียนเท่านั้น และในท้ายคาบเรียน ครูผู้สอนจะมอบหมายให้ผู้เรียนตอบคำถามในใบความรู้ที่ครูแจกให้และส่งภายในสัปดาห์หน้า

ชั้นเรียนวิชาอาเซียนศึกษา ครูผู้สอนบรรยายโดยใช้คลิปวิดีโอรายการมองโลกแบบวิกรม โดยวิกรม กรมดิษฐ์ ที่นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศอาเซียน ซึ่งผู้สอนจะทำหน้าที่ในการเกริ่นนำเนื้อหาและสรุปเนื้อหาท้ายคาบเรียน การจัดการบรรยายมีการเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แต่ก็ไม่ได้เป็นไปอย่างจริงจัง เพราะการตั้งคำถามของครูเป็นเพียงการสอบถามว่าผู้เรียนได้รับความรู้อะไรบ้างจากการศึกษาสื่อการเรียนรู้อันนี้

ชั้นเรียนวิชากฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ครูผู้สอนจะจัดการบรรยายโดยใช้พาวเวอร์พอยท์ประกอบการอธิบาย การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนเน้นไปที่การอธิบายทฤษฎีเรื่อง มาตรากฎหมายต่างๆ และให้ผู้เรียนบันทึกเนื้อหาการบรรยายลงในใบงานที่ครูผู้สอนจัดทำขึ้น ครูผู้สอนจะมีการยกตัวอย่างเพิ่มเติมประกอบการอธิบาย เช่น กรณีศึกษาสถานการณ์ที่ครูผู้สอนสมมติขึ้นโดยให้มีความสอดคล้องกับมาตรากฎหมายที่กำลังสอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ อย่างไรก็ตาม ชั้นเรียนนี้ไม่มีการเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นต่อสถานการณ์ที่ครูยกตัวอย่าง

นอกจากนี้ หากพิจารณาเพิ่มเติมถึงชั้นเรียนกลุ่มสาระสังคมศึกษาฯ ที่มีการจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการใช้กิจกรรมการเรียนรู้รูปแบบอื่นๆ ที่นอกเหนือจากการบรรยาย จากการสังเกตการณ์จะพบว่า

มีการจัดการเรียนรู้โดยใช้การอภิปรายกลุ่มย่อย (Small Group Discussion) และการจัดการเรียนรู้แบบอื่นๆ โดยชั้นเรียนที่ใช้วิธีการการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบนี้ ได้แก่

ชั้นเรียนวิชาสังคมศึกษา ครูจัดการเรียนรู้โดยใช้การอภิปรายกลุ่มย่อย (Small Group Discussion) เริ่มต้นด้วยครูผู้สอนมอบหมายให้นักเรียนจัดกลุ่ม 5 กลุ่ม กลุ่มละกี่คนก็ได้ โดยกำหนดให้นักเรียนจัดเก้าอี้และนั่งเป็นวงกลม หลังจากนั้นครูเปิดสื่อการสอน Clip Video รายการเรื่องเด่นเย็นนี้ เรื่อง ผลกระทบที่เกิดขึ้นเมื่อน้ำแข็งขั้วโลกละลาย ให้กับนักเรียนจัดอภิปรายกลุ่มย่อยวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อตอบคำถามลงในใบงาน ประมาณ 15-20 นาที ช่วงท้ายคาบเรียนครูให้นักเรียนเลือกตัวแทนกลุ่มเพื่อนำเสนอข้อสรุปจากการอภิปราย ต่อมาครูผู้สอนทำหน้าที่สรุปประมวลความคิดรวบยอดให้กับนักเรียน

ชั้นเรียนวิชาสังคมศึกษา ครูผู้สอนมอบหมายให้นักเรียนทุกคนศึกษาข่าวเกี่ยวกับประเทศอาเซียน พร้อมทั้งวิเคราะห์ความเชื่อมโยงและผลกระทบต่อสถานการณ์ต่างๆ ในประเทศไทย แล้วให้นักเรียนนำเสนอหน้าชั้นเรียนทุกคาบเรียน คาบเรียนละประมาณ 2-3 คน คนละ 5 นาที ตามลำดับจากการจับฉลากของครูผู้สอน ซึ่งภายหลังจากจบการนำเสนอข่าวของนักเรียน ครูผู้สอนก็จะจัดการเรียนรู้แบบบรรยายประกอบ Power Point จนจบคาบเรียน

#### 4.2.2. กระบวนการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนของกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ

การศึกษาในหัวข้อนี้จะให้ความสำคัญกับการอธิบายเรื่อง กระบวนการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนของกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ ในฐานะที่เป็นการจัดการเรียนรู้ที่อาจจะส่งเสริมทักษะ และพฤติกรรมอันพึงประสงค์ของนักเรียน เช่นเดียวกับการเรียนรู้ของกลุ่มสาระสังคมศึกษา

การสังเกตการณ์พบว่า การจัดการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ เป็นไปในลักษณะเดียวกับการจัดการเรียนรู้ของกลุ่มสาระสังคมศึกษา กล่าวคือจัดการเรียนรู้ในรูปแบบการบรรยาย (Lecture Method) เช่นกัน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงชั้นเรียนที่มีการจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการใช้กิจกรรมในรูปแบบอื่นๆ จะพบว่ามีจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) และการจัดการเรียนรู้โดยใช้เกม (Game) โดยผู้วิจัยจะยกตัวอย่างชั้นเรียน ดังต่อไปนี้

ชั้นเรียนวิชาวิทยาศาสตร์ ครูผู้สอนจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการบรรยายตามเนื้อหาในหนังสือเรียนอย่างละเอียด หากมีนักเรียนถามคำถามที่เกี่ยวกับบทเรียนครูก็จะหลีกเลี่ยงที่จะตอบ

คำถามในชั้นเรียน แต่จะอนุญาตให้นักเรียนสอบถามคำถามภายหลังจากจบคาบเรียนเท่านั้น โดยครูให้เหตุผลว่า การสอบถามหลังจบคาบเป็นการกระทำเพื่อให้ไม่รบกวนเวลาในการเรียนของนักเรียนคนอื่น ๆ

ชั้นเรียนวิชาภาษาไทย จัดการเรียนรู้โดยใช้เกม (Game) เริ่มต้นด้วยการอธิบายเนื้อหาทฤษฎีเรื่อง การเขียนเชิงกิจธุระประมาณ 15-20 นาที ต่อมาครูผู้สอนให้นักเรียนทุกคนในห้องเรียนจับฉลากใบงานที่ครูจัดทำขึ้น ซึ่งใบงานคือ ใบประกาศในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ประกาศของหาย ประกาศรับสมัครพนักงาน ประการเสนอขายสินค้า เป็นต้น โดยให้นักเรียนหาข้อบกพร่องของใบประกาศนั้นๆ และแลกเปลี่ยนเพื่อศึกษาทำความเข้าใจ ตรวจสอบความถูกต้องกับเพื่อนนักเรียนที่นั่งใกล้ๆ ใช้เวลาประมาณ 20-25 นาที โดยในขณะที่นักเรียนทำกิจกรรม ครูผู้สอนก็จะนำเสนอวิธีการเขียนใบประกาศที่ถูกต้องให้กับผู้เรียน

ชั้นเรียนภาษาอังกฤษ จัดการเรียนรู้แบบแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) เริ่มต้นจากครูผู้สอนรวบรวมคำศัพท์ที่มีความเกี่ยวข้องกับบทเรียน และกำหนดให้นักเรียนจับฉลากเพื่อให้นักเรียนจัดกลุ่มทำกิจกรรมบทบาทสมมติ โดยนักเรียนจะต้องร่วมกันระดมความคิดออกแบบสถานการณ์บทบาทสมมติที่ประกอบด้วยคำศัพท์ตามที่นักเรียนจับฉลากได้ อย่างไรก็ตามการจัดกระบวนการกิจกรรมนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในชั้นเรียน แต่เป็นงานที่ครูมอบหมายให้ผู้เรียนจัดทำเป็นการบ้านเพื่อนำมานำเสนอในชั้นเรียนภายหลัง

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ครูผู้สอนเพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลว่า ชั้นเรียนเกือบทั้งหมดของโรงเรียนตัวอย่าง ใช้รูปแบบการเรียนรู้ด้วยวิธีการบรรยาย โดยครูอธิบายไว้ว่า การบรรยายเป็นวิธีการที่สะดวก และรวดเร็วที่สุดในการส่งมอบความรู้ให้กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเตรียมพร้อมสำหรับการสอบวัดและประเมินผลของกระทรวงศึกษาธิการ ยกตัวอย่างเช่น ครูอธิบายว่า “การสอนส่วนใหญ่เป็นการบรรยายล้วนๆ เพราะสอนไม่ทัน สอนไม่ละเอียด ต้องสอนให้ทันสำหรับสอบวัดความรู้” (จันทร์ 2557)

จากนั้นผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักเรียน เพื่อเป็นการยืนยันถึงรูปแบบการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนตัวอย่างด้วย ซึ่งนักเรียนอธิบายตรงกันว่า ครูผู้สอนเกือบทั้งหมดจัดการเรียนรู้แบบบรรยาย ประกอบการใช้โปรแกรม Power Point โดยนักเรียนกล่าวว่า “การสอนแล้วแต่คาบ แต่ส่วนใหญ่จะ



อ่านให้ฟัง มาถึงก็เปิดสไลด์ แล้วก็อ่านๆ ถ้าครูบางคนสอนไม่รู้เรื่องก็จะคุยเล่นกับเพื่อน อย่างตอนนี้ รู้สึกว่างานค้างเยอะก็จะเอาขึ้นมาทำ” (นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่4 2557)

เราสามารถสรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนเกือบทั้งหมดจะให้ความสำคัญกับการบรรยายเนื้อหาสาระต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่เพียงพอสำหรับการวัดและประเมินที่กระทรวงศึกษาธิการจัดขึ้น ทั้งนี้เพราะการจัดการเรียนรู้แบบบรรยายจะช่วยให้ผู้เรียนได้รับความรู้ได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากครูทำหน้าที่ในการสื่อสารทางเดียว (One-way Communication) โดยการป้อนความรู้ในกับนักเรียน อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนรู้แบบบรรยายทำให้นักเรียนไม่ได้รับโอกาสในการฝึกฝนทักษะในการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในห้องเรียน เช่น การสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน เพื่อให้นักเรียนสร้างทักษะและพฤติกรรมการณ์มีเหตุมีผล และการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เป็นต้น

#### 4.3. บรรยากาศการจัดการเรียนรู้

การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ บรรยากาศทางกายภาพ (Physical Atmosphere) หมายถึง การจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียนที่เอื้อต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และบรรยากาศทางจิตวิทยา (Psychological Atmosphere) หมายถึง บรรยากาศที่เปิดกว้างให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น มีความเป็นกันเอง ตลอดจนมีอิสระในความกล้าแสดงออก ซึ่งบรรยากาศการเรียนรู้ในลักษณะนี้ นับได้ว่าเป็นบรรยากาศที่ช่วยส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองให้สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้น การอธิบายในส่วนนี้จะเป็นการทำความเข้าใจถึงการจัดบรรยากาศการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ตามกรอบของการวิจัยนี้

เมื่อพิจารณาถึงบรรยากาศในชั้นเรียนของโรงเรียนตัวอย่าง พบว่า นักเรียนทุกคนในโรงเรียนจะต้องเดินเปลี่ยนห้องเรียนในทุกคาบเรียนตามระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน เมื่อนักเรียนเข้าห้องเรียน หัวหน้าชั้นเรียนจะสั่งให้เพื่อนนักเรียนทำความเคารพครูผู้สอนเพื่อเป็นการทักทาย จากนั้นครูจะเริ่มต้นคาบเรียนด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไป เช่น ครูบางท่านจะเช็คชื่อนักเรียนในชั้นเรียนด้วยการเรียกเลขที่ และให้นักเรียนขานรับว่า “มาค่ะ/ครับ” ครูบางท่านจะตักเตือนนักเรียนที่เดินมาเรียนในคาบเรียนนั้นๆ ล่าช้า และครูบางท่านอาจจะทักทายพูดคุยเรื่องทั่วๆ ไปกับนักเรียนก่อน อย่างไรก็ตาม

ตามจากการสังเกตการณ์ พฤติกรรมที่พบเห็นมากที่สุด คือ การเริ่มชั้นเรียนด้วยการตักเตือนเรื่องนักเรียนเดินมาเรียนในคาบเรียนสาย และทวงถามการบ้านที่นักเรียนบางคนยังไม่ได้ส่ง หลังจากนั้นครูผู้สอนจะนำเข้าสู่บทเรียน โดยครูผู้สอนจะยืนอยู่หน้าชั้นเรียน เพราะโต๊ะครูผู้สอนถูกจัดวางไว้หน้าชั้นเรียนที่มุมซ้ายหรือมุมขวาตามแต่ชั้นเรียนด้วยข้อจำกัดของเครื่องขยายเสียงที่ครูผู้สอนใช้ การจัดโต๊ะเรียนทุกห้องเรียนเป็นรูปแบบจัดเรียงแถวหน้ากระดาน ไล่ระดับ และเว้นช่องว่างตรงกลางสำหรับทางเดิน ในกรณีที่มีกิจกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนอาจจะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดโต๊ะเรียนตามคำสั่งของครูผู้สอน เช่น รูปครึ่งวงกลม หรือเข้ากลุ่มเป็นวงกลม เป็นต้น และระหว่างการจัดการเรียนรู้หากนักเรียนต้องการสอบถามข้อสงสัยจะต้องยกมือขึ้นเพื่อขออนุญาตจากครูผู้สอนก่อน และเมื่อจบคาบเรียนหัวหน้าห้องจะสั่งทำความเคารพคุณครู เพื่อแสดงความขอบคุณ จากนั้นนักเรียนจึงแยกย้ายกันเดินเปลี่ยนห้องเรียนในคาบเรียนต่อไป

เราจะเห็นได้ว่า การจัดบรรยากาศการเรียนรู้ในห้องเรียนไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ เนื่องจากข้อจำกัดของการจัดโต๊ะเรียนและเก้าอี้ของนักเรียน กล่าวคือ โรงเรียนจัดให้ครูดำเนินการสอนที่หน้าห้องเรียนด้วยข้อจำกัดของเครื่องขยายเสียง ดังนั้นการสร้างปฏิสัมพันธ์กับนักเรียนทุกคนในห้องเรียนจำนวนประมาณ 55 คนจึงเกิดขึ้นได้ยาก โดยเฉพาะนักเรียนที่นั่งหลังห้องเรียน อีกทั้งการปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียนภายหลังจากจบคาบเรียนไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากหลังจากจบคาบเรียนนักเรียนทุกคนจำเป็นต้องรีบย้ายไปเรียนในห้องเรียนต่อไป

#### 4.4. การวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้

คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ จัดทำเอกสารแนวปฏิบัติการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยกำหนดให้การวัดและการประเมินผลของสถานศึกษาจะต้องสอดคล้องและครอบคลุมมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่กำหนดในหลักสูตรสถานศึกษา และจัดให้มีการประเมินการอ่าน คิดวิเคราะห์ และเขียน ประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551)

ดังนั้นการศึกษาในหัวข้อนี้จึงจะให้ความสำคัญกับการพิจารณาวิธีการวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้ 2 รูปแบบ ได้แก่ การประเมินตามตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้ ของกลุ่มสาระสังคม

ศึกษา และการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน เพื่อทำความเข้าใจแนวทางการประเมินผล ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

#### 4.4.1. การประเมินผลตามตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้

การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์พบว่า การประเมินผลตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาฯ โรงเรียนตัวอย่าง ขึ้นอยู่กับมาตรฐานของครูผู้รับผิดชอบจัดการเรียนรู้ในรายวิชานั้นๆ โดยครูผู้สอนจะกำหนดวิธีการประเมินผลการเรียนรู้ 2 วิธี ได้แก่ การประเมินผลการเรียนรู้จากการปฏิบัติงาน เช่น การทำแบบฝึกหัด ใบงาน ชิ้นงาน โครงงาน แฟ้มสะสมผลงาน และการประเมินผลการเรียนรู้จากการสอบวัดผล ซึ่งการวางแผนสัดส่วนคะแนนก็ขึ้นอยู่กับครูผู้สอนแต่ละท่านด้วย ยกตัวอย่างเกณฑ์การให้คะแนนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 คือ คะแนนรวม 100 คะแนน อัตราส่วนคะแนน ระหว่างภาค 70 : ปลายภาค 30 ประกอบด้วย

1. การทำแบบฝึกหัด ใบงาน ชิ้นงาน	30 คะแนน
2. การสอบวัดผลการเรียนรู้กลางภาค	20 คะแนน
3. การสอบวัดผลการเรียนรู้ปลายภาค	30 คะแนน
4. คุณลักษณะอันพึงประสงค์	10 คะแนน
5. อ่าน เขียน คิด วิเคราะห์	10 คะแนน

การวิจัยพบว่า การกำหนดข้อสอบวัดผลจะใช้วิธีการประเมินแบบปรนัย ได้แก่ การตอบคำถามแบบถูก-ผิด (True-False) การตอบแบบเติมคำ (Completion) และแบบเลือกตอบ (Multiple Choice) ซึ่งการตั้งคำถามแบบเลือกตอบจะเป็นรูปแบบการประเมินผลที่โรงเรียนตัวอย่างใช้ทุกครั้งที่มีการจัดสอบวัดผลการเรียนรู้ทั้งกลางภาคและปลายภาค เพราะการสอบวัดผลในรูปแบบนี้เหมือนกับ การสอบวัดและประเมินผลของกระทรวงศึกษาธิการ เช่น ข้อสอบ O-NET A-NET และ SAT เป็นต้น ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างข้อสอบวิชาสังคมศึกษาฯ และวัฒนธรรม ดังนี้

1. ข้อใดจัดเป็นแนวทางการทำงานร่วมกันในกระบวนการทางประชาธิปไตย
  - ก. มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ เสียสละ อดทน เชื่อผู้นำ
  - ข. มีเหตุผล เชื่อฟังผู้นำ ตัดสินใจด้วยเสียงข้างมาก
  - ค. มีน้ำใจ ถือระบบอาวุโส ผู้นำเป็นผู้ชี้แนะแนวทางการทำงาน
  - ง. มีเหตุผล เคารพซึ่งกันและกัน รู้จักประนีประนอม รับผิดชอบ
2. ข้อใดเป็นวิถีประชาธิปไตย
  - ก. ใช้เสรีภาพโดยคำนึงถึงสิทธิผู้อื่น
  - ข. มีการประชุมปรึกษาหารือก่อนกระทำการใดๆ
  - ค. สนใจกิจการบ้านเมืองเห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วม
  - ง. ตัดสินกรณีพิพาทด้วยเสียงข้างมาก
3. ข้อใดเป็นการแก้ปัญหาโดยใช้เหตุผลเหมาะสมที่สุด
  - ก. เมื่อเพื่อนนักเรียนมีปัญหาทะเลาะวิวาทชกต่อยกันรีบแจ้งครู
  - ข. นักเรียนเข้าไปห้ามเพื่อที่เป็นพวกเดียวกันเพื่อยุติความรุนแรง
  - ค. ให้ยุติการทะเลาะวิวาทไว้ก่อนแล้วเรียกผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดมาคุยกัน
  - ง. ปลอบให้กันไปตามปกติจนกว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะแพ้หรือหยุดไปเอง

(เฉลย 1. ง 2. ก 3. ค)

หากพิจารณาถึงการวัดผลจากการทำแบบฝึกหัด ใบงาน ชิ้นงาน พบว่า การมอบหมายงานส่วนใหญ่จะเป็นงานกลุ่ม โดยครูจะกำหนดหัวข้ออย่างกว้าง และให้นักเรียนดำเนินการวางแผนงานร่วมกับเพื่อนนักเรียนในกลุ่ม ซึ่งการสังเกตการณ์จะเห็นได้ว่า การประเมินผลชิ้นงานทำให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำงานร่วมกัน ทำให้นักเรียนฝึกทักษะในการคิด วิเคราะห์ รวมทั้งการถกเถียงเพื่อหาข้อสรุปในการทำชิ้นงานร่วมการ การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และส่งเสริมให้นักเรียนมีความรับผิดชอบในการทำงานกลุ่ม ดังนั้น การประเมินผลในรูปแบบของการวัดชิ้นงานจึงมีความน่าสนใจในฐานะการประเมินผลที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ อย่งไรก็ดี ครูควรพึงระวังไม่ให้ภาระงานของนักเรียนมากเกินไป เพราะอาจจะส่งผลกระทบต่อระยะเวลาในการทำงานแต่ละชิ้น และทำให้การทำผลงานไม่สามารถสร้างทักษะของนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประเด็นสำคัญของการประเมินผลคือ เมื่อสอบถามครูผู้สอนถึงการประเมินผลของโรงเรียนพบว่า เนื่องจากนโยบายของโรงเรียน และทัศนคติของสังคมที่ว่า การที่ครูสอนให้นักเรียนตกซ้ำชั้น แสดงว่าครูไม่มีความสามารถในการจัดการสอน ดังนั้นครูจึงเชื่อว่า ตนเองไม่สามารถประเมินผลให้นักเรียนซ้ำชั้นได้ ส่งผลให้นักเรียนขาดแรงจูงใจในการเรียน และขาดความรับผิดชอบในการทำงาน

เมื่อศึกษาเพิ่มเติมถึงทัศนคติของผู้เรียนต่อการประเมินผลการเรียนรู้พบว่า มาตรฐานในการประเมินผลของครูมีความแตกต่างกันอย่างมาก เช่น ครูส่วนใหญ่เชื่อว่าการลอกการบ้านเป็นเรื่องปกติ เพราะครูเข้าใจว่านักเรียนมีภาระงานที่ต้องรับผิดชอบมาก ดังนั้นครูจึงให้คะแนนตามเกณฑ์มาตรฐานสำหรับนักเรียนทุกคนที่ส่งงานตรงตามเวลาที่กำหนด เพราะครูถือว่านักเรียนมีความรับผิดชอบ อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ผู้เรียนพบว่า มีครูจำนวน 2-3 คนให้ความสำคัญกับการตรวจการบ้านอย่างละเอียด โดยนักเรียนจะชื่นชมการประเมินผลของครูที่เข้มงวดกับการตรวจชิ้นงาน เพราะนักเรียนรู้สึกว่าการตรวจประเมินอย่างละเอียดทำให้เกิดแรงจูงใจในการทำผลงานที่ดีขึ้น

#### 4.4.2. การประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน

ประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์คือ การประเมินคุณลักษณะที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน 8 คุณลักษณะ ได้แก่ มีจิตสาธารณะ รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทย ในการประเมินคุณลักษณะนี้ กระทรวงกำหนดให้ใช้เป็นข้อมูลเพื่อประเมินการเลื่อนชั้นและจบการศึกษาระดับต่างๆ ของนักเรียน

อย่างไรก็ดี ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา อธิบายว่า การประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามแนวทางการประเมินการเรียนรู้ของกระทรวงศึกษาธิการเป็นการประเมินที่ไม่สามารถนำมาปรับใช้ได้จริงด้วย 3 สาเหตุ ได้แก่

สาเหตุประการแรก คือ ครูไม่สามารถประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้นักเรียนตกได้ เพราะการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์จะถูกใช้เป็นเกณฑ์ในการเลื่อนชั้น ครูกล่าวว่า “หักคะแนนคุณลักษณะก็เป็นภาระ ท้ายที่สุดก็ต้องให้ผ่าน เข้าห้องเช้า ขาดวินัย ประเมินไม่ได้ สุดท้ายก็ต้องมาแก้คะแนน เด็กได้เกรดสามแล้วตกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ก็ไม่ได้ ออกแบบมาแล้วก็ใช้จริงไม่ได้ โรงเรียนรายงานก็ไม่ยอมรายงานให้ตัวเองเสีย คนที่ให้ความจริงก็โดนอีก มาตรฐานต่ำ” (จันทร์ 2557)

สาเหตุประการต่อมา คือ คุณลักษณะอันพึงประสงค์บางข้อไม่สามารถวัดประเมินในชั้นเรียนได้ เช่น รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ อยู่อย่างพอเพียง รักความเป็นไทย โดยครูอธิบายว่าคุณลักษณะที่ครูสามารถประเมินเป็นสิ่งที่สามารถสังเกตได้ เช่น ชื่อสัตย์สุจริตคือ ห้ามลอกการบ้าน มีวินัยคือ เข้าเรียนตรงเวลา ส่งงานตรงเวลา ใฝ่เรียนรู้คือ ตั้งใจเรียน มุ่งมั่นในการทำงานก็จะพิจารณาจากผลงานชิ้นงานที่นักเรียนจัดทำขึ้น เป็นต้น การอธิบายในประเด็นนี้มีเหตุผลสนับสนุนคือ เมื่อศึกษาจากคู่มือแนวการวัดและประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพบว่า คู่มือได้กำหนดพฤติกรรมบ่งชี้และเกณฑ์ในการให้คะแนนของคุณลักษณะแต่ละข้อไว้อย่างละเอียด เช่น รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ นักเรียนจะต้องยืนตรงเคารพธงชาติ ร้องเพลงชาติ อธิบายความหมายของเพลงชาติได้ถูกต้อง หวงแหน ปกป้อง ยกย่องความเป็นไทย เป็นแบบอย่างที่ดีของศาสนิกชน แสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ และ แสดงออกซึ่งความจงรักภักดีของพระมหากษัตริย์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2557) เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่า พฤติกรรมบ่งชี้ดังกล่าวอาจจะวัดและประเมินผลได้ยากตามที่ครูผู้สอนให้สัมภาษณ์ แต่หากพิจารณาถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ข้ออื่นๆ ก็นับได้ว่ามีความน่าสนใจ เช่น ชื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ มุ่งมั่นในการทำงาน และมีจิตสาธารณะ เป็นต้น

สาเหตุประการสุดท้าย คือ ครูอธิบายว่า สิ่งสำคัญที่สุดในการประเมิน คือ ครูจะต้องจำหน้าชื่อของนักเรียนให้ได้ทุกคนซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก เพราะเมื่อศึกษาเพิ่มเติมถึงจำนวนนักเรียนที่ครูจะต้องรับผิดชอบในการประเมินสามารถสรุปได้ว่า สัดส่วนครูต่อนักเรียนคือ ครู 1 คนต่อนักเรียน 500 คน เช่น กรณีของครูอรรถัย ผู้รับผิดชอบวิชาสังคมศึกษาฯ สัปดาห์ละ 2 คาบเรียน โดยรับผิดชอบการจัดการเรียนรู้ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ได้แก่ ม.4/2 ม.4/7 ม.6/2 ม.6/3 ม.6/5 ม.6/7 ม.6/9 ม.6/11 โดยครูจะต้องประเมินนักเรียนทุกห้องเรียนในทุกรายวิชาที่ครูจัดการเรียนรู้ จึงอาจจะเรียกได้ว่า นักเรียนที่ครูต้องประเมินมีจำนวนมากจนเกินไป เมื่อเปรียบเทียบกับรายละเอียดของพฤติกรรมบ่งชี้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาฯ อย่างไรก็ตาม ครูอธิบายว่า ครูจะจดจำเฉพาะนักเรียนที่มีจุดเด่น เช่น นักเรียนที่ปฏิบัติพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์บ่อยครั้ง ครูจึงจดจำและนำไปหักคะแนนคุณลักษณะอันพึงประสงค์ แต่ถ้าเป็นนักเรียนทั่วไปครูก็จะไม่ได้ให้ความสนใจ

#### 4.5. ข้อสังเกตในการจัดการเรียนรู้

การศึกษาในประเด็นนี้ให้ความสำคัญกับการพิจารณาประเด็นที่น่าสนใจจากการสังเกตการณ์เรียนรู้ที่เกิดขึ้นในห้องเรียน โดยผู้วิจัยจะให้ความสำคัญกับการอภิปรายในประเด็นที่อาจจะเป็นปัญหาและข้อจำกัดที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

##### 4.5.1. ข้อสังเกตในเรื่องของจำนวนนักเรียน และระยะเวลาในคาบเรียน

โรงเรียนตัวอย่างกำหนดให้นักเรียน เรียนวิชาสังคมศึกษาฯ สัปดาห์ละ 2 คาบเรียน กำหนดระยะเวลาคาบเรียนละ 50 นาที นักเรียนในห้องเรียนทั้งหมดประมาณ 55 คน โดยครูให้สัมภาษณ์ถึงข้อจำกัดในประเด็นนี้ว่า

“จำนวนเด็กต่อห้องเรียนก็มีผลต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ให้เด็กทุกคนมีบทบาทแบ่งกลุ่ม วิเคราะห์ อภิปรายทำไมไหว อู้แอ่กับเวลาที่จำกัด ครูก็แก้ปัญหาให้เด็กไม่ต้องเข้ามายุ่ง ครูสอนเองจะง่ายกว่า ตอนนี้อ่านแค่คำถามเดียวก็หมดเวลา ต้องถามสองสามคนแล้วผ่าน ไม่ได้วิเคราะห์ ต้องเลือกตัวแทนมานำเสนอ” (ภักดี 2557)

หากพิจารณาถึงการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียนของต่างประเทศเช่น ญี่ปุ่น อังกฤษและสหรัฐอเมริกา พบว่า นักเรียนในห้องเรียนจะมีจำนวนประมาณ 20-25 คนเท่านั้น ดังนั้นการที่โรงเรียนในประเทศไทยมีจำนวนนักเรียนต่อห้องเรียนที่มากจนเกินไปอาจจะส่งผลกระทบต่อจัดการเรียนรู้

##### 4.5.2. ข้อสังเกตในเรื่องของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฯ และการประเมินผล

การศึกษาพบว่า ตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาธิการจะถูกกำหนดไว้อย่างกว้าง เนื่องจากหลักสูตรต้องการเปิดพื้นที่ให้สถานศึกษาเข้ามามีบทบาทในการวางแผนการจัดการเรียนรู้ ตามที่ระบุไว้ในประเด็นเรื่อง หลักสูตรสถานศึกษา อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากการสัมภาษณ์ทัศนะของครูกลับพบความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันคือ ครูเชื่อว่าตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตรแกนกลางฯ มีความ “กำกวม” ตามที่ครูอธิบายไว้ว่า

“ตัวชี้วัดบางทีก็เห็นไม่ชัดเจนอย่างวิธีปฏิบัติตนในการเคารพสิทธิของผู้อื่นคืออะไร จะสอนยังไงก็ต้องออกแบบการเรียนรู้ เค้าน่าจะสอนก็ต้องนึกความหมายของสิทธิเสรีภาพ มัน

ขึ้นอยู่กับความสามารถ ของครู กับประสบการณ์ของครู ที่จะยกสถานการณ์มาสอนอยู่ที่ การออกแบบการจัดการเรียนการสอนของครู ดังนั้นมันไม่ได้ประเมิณผลจริงๆ มันเป็นไปได้” (ใจดี 2557)

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้นจะเห็นถึง ปัญหาความสับสนระหว่างครูและหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานฯ อย่างไรก็ดี ในกรณีนี้ครูอธิบายถึงแนวทางการปฏิบัติไว้ว่า ครูวางแผนการจัดการเรียนรู้เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาตามตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้ทั้งหมด รวมทั้งครูจะ พิจารณาข้อสอบส่วนกลางของกระทรวงศึกษาธิการ เช่น O-NET A-NET ว่า ข้อสอบบรรจุเนื้อหาใน แนวทางใดโดยพิจารณาจากคำตอบของข้อสอบ และข้อสอบให้ความสำคัญกับเนื้อหาเรื่องอะไรโดย พิจารณาจากจำนวนข้อสอบในหัวข้อนั้นๆ จากนั้นครูผู้สอนก็จะนำข้อมูลที่ได้มาปรับใช้เป็นแนว ทางการจัดการเรียนรู้ เช่น การจัดลำดับความสำคัญของเนื้อหาหน้าที่พลเมืองฯ ตามที่อธิบายไว้ ข้างต้น

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาจากการวัดและประเมินผลของกระทรวงศึกษาธิการใน ระดับประเทศ เช่น ข้อสอบ O-NET A-NET และ SAT พบว่า ข้อสอบทั้งหมดคือ ข้อสอบแบบปรนัย และเนื้อหาของข้อสอบให้ความสำคัญกับการวัดความรู้ทางทฤษฎี ประเด็นนี้ชี้ให้เห็นถึงความสับสน ระหว่างหลักสูตรแกนกลางฯ ที่กำหนดเป้าหมายโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะและ คุณลักษณะของผู้เรียน ในขณะที่กระทรวงศึกษากำหนดรูปแบบการวัดและประเมินผลโดยใช้ข้อสอบ ปรนัยแบบเดียวกันทั้งประเทศเพื่อวัดความรู้ทางทฤษฎีของผู้เรียน ประเด็นสำคัญคือ กระทรวงศึกษาธิการใช้ผลสอบของนักเรียนในการวัดมาตรฐานการจัดการศึกษาของประเทศไทย และ ใช้เป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกนักเรียนเข้ามหาวิทยาลัย ดังนั้น หากพิจารณาจากรูปแบบการประเมินผล ของกระทรวงศึกษาธิการจะเห็นได้ว่า กระทรวงให้ความสำคัญกับการประเมินผลความรู้ทางทฤษฎี ของนักเรียน มากกว่าการประเมินคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

จากที่กล่าวไว้ในข้างต้น เราจะเห็นถึงสาเหตุของการกำหนดเป้าหมายในการจัดการเรียนรู้ ของครูที่ต้องการให้นักเรียนเรียนหนังสือเพื่อตอบสนองการวัดและประเมินผลของ กระทรวงศึกษาธิการ และทำให้นักเรียนสามารถสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงได้ การวิจัยเพิ่มเติม พบว่า เป้าหมายนี้ก็มีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครอง และนักเรียนด้วย



#### 4.5.3. ข้อสังเกตในเรื่องภาระหน้าที่ของครูผู้สอน

เราอาจจะกล่าวได้ว่า ครูมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการเตรียมการจัดการเรียนรู้ การจัดทำเอกสารประกอบการสอน และการจัดกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้นการพิจารณาถึงภาระหน้าที่ของครูผู้สอนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

การศึกษาพบว่า นอกจากภาระหน้าที่ในการจัดการเรียนรู้แล้ว ครูยังมีหน้าที่ในการรับผิดชอบการบริหารงานของโรงเรียน เช่น งานบริหารกิจการนักเรียน งานสหกรณ์ร้านค้า งานสารบรรณ และงานสำนักงานต่างๆ เป็นต้น กล่าวคือ ครูต้องทำหน้าที่ในการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียน ก่อน จากนั้นเวลาที่เหลือครูจะต้องทำหน้าที่ในการบริหารงานของโรงเรียน โดยจากการสังเกตการณ์พบว่า ครูผู้สอนจะรับผิดชอบการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนประมาณ 4-5 คาบต่อวัน หากเปรียบเทียบเป็นเวลาคือ ในเวลาราชการตั้งแต่ 7:00 – 15:00 ครูจะใช้เวลากับการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียนประมาณ 4 ชั่วโมง และใช้เวลาประมาณ 2-3 ชั่วโมงในการบริหารงานของโรงเรียน จากนั้นครูผู้สอนจะนำผลงานและการบ้านของนักเรียนกลับบ้าน เพื่อตรวจประเมินผล

หากพิจารณาจากตารางเวลาของครูอาจจะกล่าวได้ว่า ครูไม่มีเวลาเพียงพอในการจัดเตรียมแผนการเรียนรู้ในโรงเรียน เช่น การติดตามข่าวสารเพื่อจัดทำเป็นเอกสารประกอบการสอน และการวางแผนการจัดการเรียนรู้ อีกทั้งเวลาของครูอาจไม่เพียงพอต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์กับนักเรียน เช่น การพูดคุย การให้คำปรึกษา ไม่ว่าจะเป็นการจัดทำรายงาน หรือการให้คำแนะนำแก่นักเรียนในการทำกิจกรรมเสริมหลักสูตรในฐานะที่ปรึกษา เราอาจจะกล่าวได้ว่า การที่ครูมีภาระหน้าที่หลายอย่าง อาจจะเป็นข้อจำกัดในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม การคาดหวังให้ครูผู้สอนจัดเตรียมแผนการเรียนรู้ที่บ้านไม่ใช่การแก้ไขปัญหาระยะยาว เพราะครูก็มีภาระหน้าที่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับตนเอง และครอบครัว

#### 4.6. ความคิดเห็นของครูต่อการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

การศึกษาในส่วนนี้จะให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความคิดเห็นของครูต่อการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย รวมทั้งจะเป็นการศึกษาถึงความคิดเห็นของครูในการกำหนดบทบาทและภาระหน้าที่ของตนเองในกระบวนการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในโรงเรียนด้วย

ครูส่วนใหญ่ของโรงเรียนตัวอย่างมีความเห็นในแนวทางเดียวกัน ดังนี้ ครูเชื่อว่าพลเมืองเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย และเป็นบุคลากรที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ อีกทั้งครูเข้าใจว่า การสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยคือ การจัดการศึกษาเพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เช่น รู้จักการเคารพสิทธิ เสรีภาพ หน้าที่ของผู้อื่น รู้จักที่จะคิดวิเคราะห์อย่างเป็นเหตุเป็นผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ใช่ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ครูอธิบายว่าตนเองมีหน้าที่ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งมอบความรู้ให้กับเด็กนักเรียน เนื่องจากเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาในโรงเรียนไม่ใช่การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากครูเชื่อว่า นักเรียน ผู้ปกครอง และกระทรวงศึกษาธิการต้องการให้โรงเรียนจัดการศึกษาเพื่อให้นักเรียนสามารถสอบประเมินผลของกระทรวง และสามารถสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงได้ โดยครูกล่าวว่า “อาจจะเพราะว่าเรามุ่งเรื่องของการสอบวัดเนื้อหาวិชาการ ทุกคนส่งลูกมาเรียน ตามความคิดเป้าหมายของผู้ปกครองคือให้มิวิชาการศึกษาที่หนาแน่น ไม่ได้คิดว่าจะให้เข้ามาสร้างความเป็นพลเมืองดี มีพ่อแม่ก็เปอร์เซ็นต์ที่มีเป้าหมายแบบนั้นเพราะทุกคนอยู่ด้วยการแข่งขัน ให้ได้มาซึ่งที่นั่งในมหาวิทยาลัยดีๆ อยากมีชีวิตที่ดีขึ้น แต่ไม่มีใครพูดว่าอยากให้ลูกเป็นพลเมือง” (ใจดี 2557) ดังนั้น ครูจึงต้องตอบสนองต่อความคาดหวังที่ต้องการสอนให้นักเรียนมีความรู้เพียงพอที่จะสอบวัดผลได้ มากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมือง

#### 4.7. กรณีตัวอย่างของครูผู้ออกแบบการจัดการเรียนรู้

การวิจัยพบว่าในโรงเรียนตัวอย่างยังมีบุคลากรครูที่ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย จำนวน 2 คน โดยจะอธิบายเป็นกรณีตัวอย่าง ดังนี้ กรณีตัวอย่างที่หนึ่งคือ ครูอรทัย ผู้รับผิดชอบจัดการเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ได้แก่ ม.4/2 ม.4/7 ม.6/2 ม.6/3 ม.6/5 ม.6/7 ม.6/9 ม.6/11 จำนวนนักเรียนทั้งสิ้นประมาณ 500 คน และเป็นผู้จัดทำเอกสารประกอบการสอนวิชาสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่อธิบายเรื่อง การสอนสันติวิธีในการเมือง และวิถีชีวิตประชาธิปไตย เป็นต้น โดยครูเชื่อว่า การจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองเป็นสิ่งสำคัญ เพราะประชาธิปไตยไม่อาจจะอยู่รอดได้หากไม่มีพลเมือง

การสัมภาษณ์ครูอรทัยพบว่า จุดเริ่มต้นที่ครูให้ความสนใจการจัดการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมือง เริ่มจากการศึกษาต่อปริญญาโท ภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในปี พ.ศ.

2550 ที่ครูจัดทำภาคนิพนธ์เรื่อง ความคิดเห็นต่อประชาธิปไตยของนักเรียนโรงเรียนตัวอย่าง ซึ่งการทำวิจัยฉบับนี้ ทำให้ครูเกิดแรงบันดาลใจในการทำวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องต่อไป เพราะครูอธิบายว่าแม้ว่านักเรียนจะมีความรู้ ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย แต่ครูก็ตั้งคำถามถึงแนวปฏิบัติของนักเรียนตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียน ดังนั้นในปี พ.ศ. 2551 ครูจึงศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเรื่อง การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในระบอบประชาธิปไตยของนักเรียนโรงเรียนตัวอย่าง เพื่อศึกษาแนวทางการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในระบอบประชาธิปไตยของนักเรียน ซึ่งการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ นักเรียนโรงเรียนตัวอย่าง จำนวน 399 คน โดยผลการวิจัยพบว่ารูปแบบและวิธีการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในระบอบประชาธิปไตยของโรงเรียนตัวอย่างในภาพรวมจะใช้วิธีปฏิบัติ เช่น การทำใบงาน ใบความรู้ และการให้นักเรียนท่องจำ มีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมากเป็นอันดับ 1 รองลงมาคือ การบรรยายโดยครู-อาจารย์ หรือวิทยากร จากการศึกษาวิจัยดังกล่าว ทำให้ครูตั้งคำถามต่อมาถึงแนวปฏิบัติในการปลูกฝังความคิด และความรู้ของนักเรียน ดังนั้นในปีต่อมา พ.ศ. 2552 ครูอรรถัยจึงศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในเรื่อง การสอนโดยใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมคุณลักษณะนิสัยการมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนตัวอย่าง โดยครูอธิบายถึงสาเหตุของการจัดทำวิจัยฉบับนี้ว่า ครูต้องการพัฒนารูปแบบของการจัดการเรียนการสอน แบบบรรยายที่ใช้อยู่ในปัจจุบันให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะนิสัยการมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นกับนักเรียน เพราะครูรับผิดชอบการจัดการสอนเนื้อหาสังคมศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ครูจึงคาดหวังว่าวิชานี้จะต้องส่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้ และมีทักษะการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยด้วย

การศึกษาวิจัยพบว่า ครูอรรถัย ทดลองการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมคุณลักษณะนิสัยการมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย กับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ตั้งแต่ประมาณเดือนพฤษภาคม ถึงกันยายน พ.ศ. 2552 ด้วยวิธีการดังนี้

เริ่มต้นจากครูจัดทำแบบเรียนสำเร็จรูป เรื่องพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าเพื่อเป็นการเรียนรู้พื้นฐานการอยู่ร่วมกันของระบอบประชาธิปไตย โดยแบบเรียนสำเร็จรูปประกอบด้วยเนื้อหาสาระในเรื่อง พลเมืองดีในวิถีแบบประชาธิปไตย หลักการทางประชาธิปไตย และพฤติกรรมตามวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย เป็นต้น จากนั้นครูจะทำหน้าที่ดำเนินกิจกรรมในห้องเรียนโดยให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด ด้วยวิธีการต่างๆ ดังนี้ การจัดกลุ่ม

อภิปราย การจัดการสนทนาระหว่างครูกับนักเรียนถึงข้อขัดแย้งทางความคิดในการเสนอขอแก้ไขรัฐธรรมนูญ 2550 ของสมาชิกรัฐสภา และการจำลองขั้นตอนการเลือกตั้งด้วยการมอบหมายให้นักเรียนเตรียมข้อมูลนำมาสร้างสถานการณ์จำลองด้วยตนเอง นอกจากนี้ ครูอธิบายว่า การสอนเพื่อสร้างพลเมืองจะให้นักเรียนรู้จักคิดวิเคราะห์ รู้จักรับผิดชอบงานของตน ดังนั้นครูจึงมอบหมายชิ้นงานต่างๆ ให้นักเรียนปฏิบัติ เช่น ให้นักเรียนคิดวิธีการปฏิบัติตนตามวิถีประชาธิปไตยในโรงเรียนตัวอย่าง วิถีประชาธิปไตยในครอบครัว และวิถีประชาธิปไตยตามวิถีพุทธ แล้วให้นักเรียนเลือกปฏิบัติตนตามวิถีประชาธิปไตยนั้นๆ ถ่ายรูปเก็บข้อมูล พร้อมทั้งเขียนบรรยายความรู้สึกหลังจากปฏิบัติกิจกรรมส่งให้ครูผู้สอน เช่น การทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ที่โรงเรียนสอนคนตาบอดกรุงเทพ เพื่อแสดงออกถึงการเป็นพลเมืองดีที่ต้องสร้างประโยชน์ให้กับสังคมและประเทศชาติ เป็นต้น จากนั้นในช่วงการจัดการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานคร ครูผู้สอนได้เชิญวิทยากร คือ คณะกรรมการการเลือกตั้ง เข้ามาร่วมพูดคุยกับนักเรียน โดยครูจะมอบหมายให้นักเรียนจัดทำโครงการกลุ่มที่เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยในรูปแบบต่างๆ เช่น การร่วมเดินขบวนรณรงค์การเลือกตั้ง การจัดทำบอร์ดรณรงค์ จดหมายเชิญชวนผู้ปกครองไปเลือกตั้ง และการแสดงละครเชิญชวนไปใช้สิทธิเลือกตั้ง เป็นต้น โดยผู้วิจัยจะยกตัวอย่างคาบเรียนที่ครูเคยได้ทดลองปฏิบัติการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในชั้นเรียน ซึ่งจะอ้างอิงจากการสัมภาษณ์ครู และการศึกษาเอกสารงานวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมคุณลักษณะนิสัยการมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย กับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่ครูจัดทำขึ้น ดังนี้

**รูปภาพที่ 3 การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมฯ วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม  
มัธยมศึกษาปีที่ 4  
เรื่อง ข้อดี ข้อเสียของการปกครองระบอบประชาธิปไตย**

**การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม**

**ในการสร้างเสริมคุณลักษณะนิสัยการมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย**

วิชาสังคมศึกษาฯ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

**ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง** นักเรียนสามารถวิเคราะห์ข้อดี ข้อเสียของการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้

**กิจกรรมการเรียนรู้** เวลา 50 นาที นักเรียนในชั้นเรียน 44 คน

- (1) ขั้นนำ 5 นาที – ครูสนทนากับนักเรียนถึงการขัดแย้งทางความคิดและการแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มการเมืองต่างๆ โดยใช้สัญลักษณ์เป็นสีเสื้อต่างๆ ในสังคมประชาธิปไตยของไทย จากนั้นแจ้งจุดประสงค์การเรียนรู้ว่า เมื่อนักเรียนจบคาบนี้แล้ว จะสามารถวิเคราะห์ข้อดี ข้อเสียของการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้
- (2) ขั้นกิจกรรม 45 นาที – แบ่งนักเรียนในห้องออกเป็นกลุ่มเลขคู่กับกลุ่มเลขคี่แล้วจับฉลากเลือกฝ่ายนำเสนอข้อดี กับฝ่ายนำเสนอข้อเสียของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่หน้าชั้นเรียนแล้วเขียนขึ้นกระดาน
- (3) ขั้นมอบหมายงานในคาบเรียนต่อไป – นักเรียนหาข่าวนำเสนอข่าวที่แสดงถึงบทบาทของกลุ่มผลประโยชน์และบทบาทของพรรคการเมือง เพื่อนำเสนอในคาบเรียนต่อไป และครูแจกแบบสอบถามเรื่องลักษณะนิสัยการมีส่วนร่วมในวิถีประชาธิปไตย ให้นักเรียนนำกลับไปให้ผู้ปกครองร่วมกันทำและนำมาส่งในคาบต่อไป

**สื่อและอุปกรณ์การเรียนรู้** – เอกสารประกอบการเรียนการสอน และรูปภาพข่าวเหตุการณ์การขัดแย้งทางความคิดและการแสดงออกของกลุ่มการเมืองต่างๆ

**การวัดและประเมินผล** – การสังเกตพฤติกรรมพฤติกรรมการทำงานกลุ่ม และสังเกตการนำเสนอผลงานกลุ่ม

**รูปภาพที่ 4 การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมฯ วิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม  
มัธยมศึกษาปีที่ 4  
เรื่อง บทบาทหน้าที่ของประชาชนในการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเมืองการปกครอง  
ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข**

**การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (2)**

**ในการสร้างเสริมคุณลักษณะนิสัยการมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย**

**วิชาสังคมศึกษาฯ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4**

**ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง** นักเรียนสามารถวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของประชาชนในการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในฐานะพลเมืองดี

**กิจกรรมการเรียนรู้** เวลา 50 นาที นักเรียนในชั้นเรียน 44 คน

- (1) ขั้นนำ 5 นาที – ครูจับฉลากเลือกให้นักเรียนมานำเสนอข่าว ที่แสดงถึงบทบาทของกลุ่มผลประโยชน์และบทบาทของพรรคการเมืองหน้าชั้นเรียน ตามที่ครูได้ส่งไว้ จากนั้นครูแจ้งจุดประสงค์ในการเรียนคาบนี้
- (2) ขั้นกิจกรรม 45 นาที – ครูให้นักเรียนดูภาพข่าวเกี่ยวกับบทบาทพรรคการเมือง กลุ่มการเมือง กลุ่มอาชีพ กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ องค์กรอิสระ และประชาชนโดยทั่วไป แล้วให้นักเรียนแบ่งกลุ่ม 5 กลุ่ม เพื่ออภิปรายบทบาทหน้าที่ของประชาชนในการมีส่วนร่วมส่งเสริมการเมืองการปกครอง ประกอบภาพข่าว ดังนี้ กลุ่มที่หนึ่ง อภิปรายบทบาทของกลุ่มผลประโยชน์, กลุ่มที่สอง อภิปรายบทบาทของกลุ่มอิทธิพล, กลุ่มที่สาม อภิปรายบทบาทของพรรคการเมือง, กลุ่มที่สี่ อภิปรายบทบาทของประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมือง และกลุ่มที่ห้า อภิปรายการใช้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองของประชาชน
- (3) ขั้นสรุป – นักเรียนส่งตัวแทนกลุ่มออกมารายงานหน้าชั้น ครูสอบถามคำถามและอธิบายเพิ่มเติมพร้อมให้นักเรียนในชั้นร่วมแสดงความคิดเห็น

**สื่อและอุปกรณ์การเรียนรู้** – เอกสารประกอบการเรียนการสอน และภาพข่าวเกี่ยวกับบทบาทพรรคการเมือง กลุ่มการเมือง กลุ่มอาชีพ กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ องค์กรอิสระ และประชาชนโดยทั่วไป

**การวัดและประเมินผล** – การสังเกตพฤติกรรมพฤติกรรมการทำงานกลุ่ม และสังเกตการนำเสนอผลงานกลุ่ม

ผลการวิจัยของครูพบว่า นักเรียนให้ความร่วมมือในการจัดการเรียนรู้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยในระดับมาก และนักเรียนมีคุณลักษณะนิสัยการมีส่วนร่วมในวิถีประชาธิปไตยในระดับมาก โดยครูประเมินจากการใช้แบบทดสอบคุณลักษณะนิสัยที่ครูสร้างขึ้น เพื่อให้นักเรียนทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน อย่างไรก็ตาม การจัดการสอนในรูปแบบการมีส่วนร่วมนี้ ถูกนำมาปรับใช้อย่างจริงจังกับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ตั้งแต่ประมาณเดือน พฤษภาคม ถึงกันยายน พ.ศ. 2552 เท่านั้น เพราะครูให้เหตุผลไว้ว่า “ไม่มีใครส่งเสริมหรือให้ความสำคัญ เด็ก และผู้ปกครองไม่ให้การตอบรับ ผู้ปกครองอยากให้สอนเนื้อหาสำหรับสอบมากกว่า” (อรทัย 2557) อีกทั้งเมื่อครูส่งรายงานการจัดการเรียนรู้เป็นผลงานวิชาการสำหรับตรวจประเมินเพื่อขอเลื่อนวิทยฐานะตามข้อกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการ ก็พบว่าผลงานไม่ผ่านการตรวจประเมิน โดยศึกษานิเทศก์ให้เหตุผลว่า การเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไม่สามารถทำให้เกิดผลได้จริง นอกจากนี้ ในปัจจุบันเด็กนักเรียนมีจำนวนเพิ่มขึ้นจากเดิมห้องเรียนละประมาณ 40-45 คน ปรับเป็นห้องละ 55 ดังนั้น ครูจึงจำเป็นต้องจัดการสอนรูปแบบเดิมคือ การจัดการบรรยาย เพื่อให้ความรู้ทางทฤษฎีกับนักเรียน ครูอรรถยกย่องว่า แม้ว่าปัจจุบันครูจะไม่สามารถจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในชั้นเรียนได้ แต่ครูก็พยายามแนะนำให้เด็กเข้าร่วมกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้น เนื่องจากครูเชื่อว่ากิจกรรมนักเรียนคือ อีกทางเลือกหนึ่งในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

#### จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรณีตัวอย่างลำดับต่อมาคือ ครูณรงค์ ผู้รับผิดชอบงานส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนสังกัดคณะกรรมการฝ่ายกิจการนักเรียน และผู้รับผิดชอบการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ห้อง 5/1, 5/2, 5/3, 5/5, 5/7, 5/9, 5/11 และ 5/12 จากการสัมภาษณ์พบว่า ครูเห็นถึงความสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เพราะครูเชื่อว่า เยาวชนควรจะต้องเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตามระบอบประชาธิปไตยเพื่อจะเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพในอนาคต

ครูเริ่มให้ความสนใจในประเด็นนี้เนื่องจาก อิทธิพลของการศึกษาระดับปริญญาโท ภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2548 โดยครูอธิบายว่า ตนเองได้รับแรงบันดาลใจจากประสบการณ์ และความรู้ที่เคยศึกษาในคณะรัฐศาสตร์ ดังนั้นจึงได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้เพื่อนำมาปรับใช้ในโรงเรียน ครูกล่าวว่า “ครูสนใจทำเรื่องนี้เพราะจบรัฐศาสตร์ ถ้าเปลี่ยนเป็นครูที่ไม่ได้จบรัฐศาสตร์ก็จะอีกแบบหนึ่ง” (ณรงค์ 2557) อย่างไรก็ตาม ขอบเขต

การจัดการเรียนรู้ของครูณรงค์จะให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมนักเรียน ได้แก่ กิจกรรมสภานักเรียน และกิจกรรมคณะกรรมการนักเรียน เป็นต้น ซึ่งแนวทางการจัดกิจกรรมนักเรียนของครูจะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของนักเรียนโดยมีครูเป็นเพียงที่ปรึกษา และมอบหมายให้นักเรียนรุ่นพี่ทำหน้าที่ในการดูแลและให้คำแนะนำกับรุ่นน้องอย่างใกล้ชิด ซึ่งรายละเอียดกิจกรรมจะถูกอธิบายอย่างละเอียดในบทต่อไป

จุดร่วมสำคัญของกรณีตัวอย่าง คือ ครูเริ่มต้นให้ความสนใจกับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยภายหลังจากที่ครูจบการศึกษาจากคณะรัฐศาสตร์ โดยในประเด็นเรื่อง ประวัติการศึกษาที่ส่งผลต่อความเข้าใจในการจัดการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมืองนี้ สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมจากงานวิทยานิพนธ์ของครูณรงค์ เรื่อง บทบาทของครูสังคมศึกษาที่มีต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย ในโรงเรียนมัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร การวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล กลุ่มตัวอย่างคือ ครูสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร จำนวน 334 คน ผลการวิจัยพบว่า

“วุฒิการศึกษาและสาขาวิชาที่จบ มีผลต่อบทบาทของครูสังคมศึกษาในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย ส่วนเพศ อายุ ระยะเวลาการทำงาน การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม การรับรู้ข่าวสารทางการเมืองการปกครอง ขนาดของโรงเรียน และความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยไม่มีผลต่อบทบาทของครู” (ทองอยู่ 2548)

การทำความเข้าใจเรื่อง ประวัติการศึกษาของครูที่มีผลต่อการจัดการเรียนการสอน สามารถพิจารณาเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์ครูฝึกสอนจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่สรุปได้ว่า อาจารย์บางท่านในคณะครุศาสตร์ค่อนข้างจะเอนเอียงในทางการเมืองและอนุรักษ์นิยมมาก แต่เมื่อตนศึกษาวิชาเลือกของคณะรัฐศาสตร์จำนวน 4 วิชา ส่งผลทำให้สามารถปรับทัศนคติต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น เช่น การทำความเข้าใจว่าเหตุการณ์ทุกอย่างมีทั้งข้อดีและข้อเสีย เป็นต้น ดังนั้นตนจึงคิดว่าการเรียนคณะครุศาสตร์ควรจะต้องเรียนร่วมกับคณะอื่น เพื่อช่วยในการปรับทัศนคติพื้นฐานต่างๆ (เสมอ 2557)



#### 4.8. สรุป

การศึกษาบทนี้ให้ความสำคัญกับการพิจารณากระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างทักษะที่สำคัญสำหรับพลเมือง (Civic skill) ในสองประเด็น คือ การจัดการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นจริงในห้องเรียนในปัจจุบันของโรงเรียนตัวอย่าง และทัศนคติของครูที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งการนำเสนอให้ความสำคัญกับกรณีตัวอย่างของครูที่ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

เริ่มจากการทำความเข้าใจการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน โดยการสังเกตการณ์พบว่าการจัดการเรียนการสอนของทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ในโรงเรียนตัวอย่าง ให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนแบบบรรยาย (Lecture Method) ประกอบการซักถาม โดยห้องเรียนเกือบทุกห้องจัดการสอนด้วยวิธีการให้ครูผู้สอนเป็นศูนย์กลาง (Teacher – Centered Method) คือ ผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการสอนทั้งหมดด้วยวิธีการจัดการบรรยาย อีกทั้งเมื่อพิจารณาถึง บรรยากาศในการจัดการเรียนรู้พบว่า การจัดโต๊ะและเก้าอี้ของนักเรียนไม่เอื้ออำนวยในการจัดการเรียนรู้เท่าที่ควร กล่าวคือ เมื่อโรงเรียนจัดให้ครูดำเนินการสอนที่หน้าห้องด้วยข้อจำกัดของเครื่องขยายเสียง ดังนั้นการสร้างปฏิสัมพันธ์กับนักเรียนทุกคนในห้องเรียนจำนวนประมาณ 55 คนไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ เราอาจตีความได้ว่า การจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนของโรงเรียนไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นการจัดการเรียนรู้ เพราะการเรียนในห้องเรียนไม่สามารถสร้างพื้นที่ให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างจริงจัง แต่เป็นเพียงการป้อนความรู้จากครูผู้สอนฝ่ายเดียว นอกจากนั้น การสร้างบรรยากาศให้ห้องเรียนไม่ส่งเสริมให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และแสดงเหตุผลที่แตกต่าง เนื่องจากนักเรียนไม่ให้ความร่วมมือในการตอบคำถาม รวมทั้งครูผู้สอนก็ไม่ได้ตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่การสร้างบทสนทนาอย่างจริงจัง เพราะในท้ายที่สุดครูผู้สอนจะทำหน้าที่ในการชี้้นำการตอบคำถามเพื่อนำสู่ประเด็นเนื้อหาสาระที่ครูต้องการสอนในคาบเรียนนั้นๆ อย่างไรก็ตาม ครูผู้สอนได้มีการจัดกิจกรรมให้นักเรียนลงมือทำด้วยตนเอง เช่น การมอบหมายให้นักเรียนรายงานข่าวในคาบเรียน และการสนทนากลุ่มย่อยเพื่อจัดทำแผนผังความคิด (Mind Mapping) ร่วมกัน แต่ประเด็นที่น่าพิจารณา คือ การจัดกิจกรรมมักจะไม่เสร็จสิ้นในคาบเรียน เนื่องจากครูจัดสรรเวลาในการเรียนการสอนในคาบเรียน 50 นาที โดยให้ความสำคัญกับการบรรยายเกือบ 30

นาที่ จากนั้นจึงดำเนินการจัดกิจกรรมทำให้เวลาไม่เพียงพอ นอกจากนั้น นักเรียนจำนวน 55 คน ก็ส่งผลทำให้การจัดกิจกรรมดำเนินไปอย่างล่าช้า ดังนั้นครูจึงมอบหมายให้นักเรียนนำชิ้นงานกับไปทำต่อเป็นการบ้าน

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนของโรงเรียนไม่สามารถสร้างพื้นที่ให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แต่ครูผู้สอนก็ได้มีความพยายามในการจัดกิจกรรมให้นักเรียนปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมเป็นไปในรูปแบบของการมอบหมายภาระงานมากกว่าจะให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันในชั้นเรียน

หากพิจารณาถึงสาเหตุที่ครูผู้สอนจัดการเรียนรู้ในรูปแบบของการบรรยายพบว่า ครูต้องการให้ผู้เรียนเตรียมความพร้อมสำหรับการสอบวัดและประเมินผลของกระทรวงศึกษาธิการ จึงเลือกใช้วิธีการสอนแบบการบรรยาย เพราะเป็นการจัดการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนได้รับความรู้ได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากครูทำหน้าที่ในการสื่อสารทางเดียว (One-way Communication) โดยการป้อนความรู้ให้กับนักเรียน ดังจะกล่าวได้ว่า เป้าหมายในการจัดการสอนของครูคือ การส่งมอบความรู้ให้กับนักเรียน เพื่อให้นักเรียนสามารถสอบประเมินผลตามข้อกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการได้

อย่างไรก็ตาม การวิจัยนำเสนอให้เห็นกรณีตัวอย่างของครูที่มีความพยายามในการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การจัดสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างครูและนักเรียนอย่างจริงจัง การสร้างสถานการณ์จำลองการเลือกตั้ง รวมทั้งการมอบหมายชิ้นงานในเรื่อง การปฏิบัติตนตามวิถีประชาธิปไตย เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่า ครูได้เคยทดลองจัดการเรียนรู้ และการจัดการเรียนรู้เกิดขึ้นได้จริงอย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ การจัดการเรียนรู้เป็นไปในลักษณะที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างจริงจังเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน อีกทั้งครูได้จัดให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองจากการสมมติเหตุการณ์การเลือกตั้งขึ้นในชั้นเรียน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การจัดการสอนในรูปแบบการมีส่วนร่วมนี้ ถูกนำมาปรับใช้อย่างจริงจังกับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ตั้งแต่ประมาณเดือนพฤษภาคม ถึงกันยายน พ.ศ. 2552 เท่านั้น เนื่องจากครูอธิบายว่า ตนเองไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครอง และกระทรวงศึกษาธิการ เนื่องจากผู้ปกครองต้องการให้ครูสอนหนังสือเพื่อให้นักเรียนสามารถสอบวัดและประเมินผลของกระทรวงศึกษาธิการได้ รวมทั้งการที่

กระทรวงศึกษาธิการแจ้งให้ครูทราบว่า แผนการเรียนรู้นี้ไม่ผ่านการประเมินเพื่อเลื่อนวิทยฐานะ ดังนั้นในปัจจุบันนี้ ครูจึงจัดการเรียนการสอนโดยให้ความสำคัญกับการบรรยาย

เมื่อพิจารณาถึงประเด็นการวัดและประเมินผลตามแนวทางของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 จะเห็นได้ว่า นอกจากการสอบวัดผลด้วยการใช้สอบปรนัยแบบเลือกตอบ (Multiple choice) เพื่อวัดความรู้ของนักเรียนแล้ว หลักสูตรมีความพยายามที่จะให้โรงเรียนประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน 8 ประการด้วย ทั้งนี้การวิจัยพบว่า การประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของโรงเรียนเป็นการประเมินผลที่ไม่มีความชัดเจน และไม่ได้เป็นไปอย่างจริงจัง เนื่องจากข้อจำกัดในการประเมิน ได้แก่ จำนวนนักเรียนที่ครูรับผิดชอบการประเมินมากจนเกินไป, การประเมินส่งผลต่อการเลื่อนขั้นของนักเรียน ดังนั้นครูจึงต้องประเมินให้ผ่าน และการประเมินคุณลักษณะพลเมืองบางข้อไม่อาจจะวัดได้จริง เช่น อยู่อย่างพอเพียง และรักความเป็นไทย เป็นต้น ดังนั้นจึงอาจจะเรียกได้ว่า การประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของโรงเรียนไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ในการวัดและประเมินคุณลักษณะของผู้เรียนอย่างแท้จริง

ในประเด็นนี้ชี้ให้เห็นถึงความไม่คงเส้นคงวาของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการประเมินผลของกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวคือ หลักสูตรได้กำหนดเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ และสามารถปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก แต่การวัดและประเมินผลของกระทรวงศึกษาธิการในระดับประเทศให้ความสำคัญกับการจัดสอบปรนัย เพื่อวัดความรู้ของนักเรียน รวมทั้งการประเมินผลนี้ได้ถูกนำไปใช้ในการวัดมาตรฐานการจัดการศึกษาของโรงเรียน และการคัดเลือกนักเรียนเพื่อเข้ามหาวิทยาลัย ในขณะที่ขอบเขตการวัดและประเมินผลคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนจำกัดอยู่แค่ในระดับชั้นเรียนเท่านั้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การวัดและประเมินผลด้วยการใช้ข้อสอบวัดความรู้ของกระทรวงศึกษาธิการจะทำให้เกิดแรงจูงใจในการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอน มากกว่าการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน

## บทที่ 5

### วัฒนธรรมโรงเรียนและกิจกรรมนักเรียน

ในการทำความเข้าใจการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย เรามีโอกาสเว้นการพิจารณาถึงมิติของวัฒนธรรมโรงเรียนไปได้เลย เนื่องจากการวิจัยนี้มีสมมติฐานที่ว่า วัฒนธรรมโรงเรียนส่งผลต่อการกล่อมเกลาทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยให้กับผู้เรียน รวมถึงการพิจารณากิจกรรมนักเรียนในฐานะองค์ประกอบของวัฒนธรรมสถานศึกษาก็มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจาก กิจกรรมนักเรียนมีส่วนสำคัญในการสร้างทักษะการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น บทนี้จึงเน้นไปที่การสำรวจ และศึกษาวัฒนธรรมโรงเรียน รวมทั้งการทำความเข้าใจถึงกิจกรรมนักเรียน ซึ่งการศึกษาในบทนี้จะเป็นการตอบคำถามการวิจัยว่าด้วย การศึกษาวัฒนธรรมโรงเรียน และกิจกรรมนักเรียนที่จัดขึ้นในสถานศึกษาเฉพาะที่มีการรับรองอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร

ผู้วิจัยจะศึกษาด้วยวิธีการสังเกตการณ์สถานการณ์ทั่วไปของนักเรียนในโรงเรียนตัวอย่าง จากนั้นจึงจะสัมภาษณ์ครู ผู้รับผิดชอบในการดำเนินการจัดกิจกรรมนักเรียน รวมถึงจะศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คู่มือครูและผู้ปกครองโรงเรียนตัวอย่าง และเว็บไซต์โรงเรียน และใช้วิธีการสนทนากลุ่มย่อยกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และนักเรียนในกลุ่มกิจกรรมนักเรียน

#### 5.1. หลักการและแนวปฏิบัติพื้นฐานของโรงเรียนตัวอย่าง

การศึกษาหลักการ และแนวปฏิบัติพื้นฐานของสถานศึกษา คือ การทำความเข้าใจเป้าหมาย และแนวปฏิบัติต่างๆ ของนักเรียนและโรงเรียน เพื่อพิจารณาวัฒนธรรมโรงเรียนในภาพรวมว่าโรงเรียนให้คุณค่ากับการปลูกฝังและการกล่อมเกลานักเรียนในเรื่องใดเป็นพิเศษ

โรงเรียนตัวอย่าง เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดใหญ่พิเศษประเภทสหศึกษา ตั้งอยู่บนถนนพระราม 6 เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร เนื้อที่จำนวน 23 ไร่โดยประมาณ มีนักเรียนประมาณ 3,800 คน ครูจำนวน 112 คน ลูกจ้างประจำ 9 คน พื้นที่ในโรงเรียนประกอบด้วย อาคารเรียนรวม 9 อาคาร โรงอาหาร สนามฟุตบอล สนามเทนนิส โรงยิม ห้องสมุด เรือนเกษตร สระบัว สวนสุขภาพ ลานพระสหกรณ์โรงเรียน ศูนย์ส่งเสริมโอลิมปิกวิชาการ ห้องประชุม ห้องพยาบาล ห้องคหกรรม ห้องอเนกประสงค์ ห้องเกียรติยศสำหรับเก็บรางวัลต่างๆ ที่โรงเรียนและนักเรียนได้รับจากการประกวด

แข่งขัน ห้องคณะกรรมการนักเรียน และห้องสมาคมผู้ปกครอง รวมถึงโรงเรียนมีสวนสุขภาพที่มีเครื่องออกกำลังกายกลางแจ้ง น้ำตกขนาดเล็ก และม้านั่งหินอ่อน สำหรับให้นักเรียนนั่งเล่นพูดคุยได้ตามอัธยาศัย โดยการอธิบายประเด็นนี้ชี้ให้เห็นถึง สถานที่ทั้งหมดที่นักเรียนสามารถใช้ได้ในชีวิตประจำวัน ในโรงเรียน และหากพิจารณาอย่างเฉพาะเจาะจงถึงสถานที่ที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนสามารถเข้าไปใช้งานตามอัธยาศัย ได้แก่ (1) ห้องคณะกรรมการนักเรียน สำหรับนักเรียนกลุ่มคณะกรรมการนักเรียน เท่านั้น (2) ห้องสมุด สำหรับอ่านหนังสือและศึกษาสื่อวิทัศน์ โดยห้องสมุดจะประกอบด้วย หนังสือ ตำราเรียนรวมข้อสอบ หนังสืออ่านเล่น หนังสือพิมพ์ สารานุกรม ทีวีวิดีโอ และรายการโทรทัศน์ (3) สนามกีฬา สำหรับให้นักเรียนเล่นกีฬาเพื่อออกกำลังกาย และ (4) โต๊ะหินอ่อน สำหรับเป็นพื้นที่ในการพักผ่อนพูดคุยของนักเรียน นอกจากนั้นจะเป็นห้องเรียน และห้องประชุมของโรงเรียน เท่านั้น

โรงเรียนตัวอย่างกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) ไว้ว่า “โรงเรียนตัวอย่างมุ่งจัดการศึกษา เพื่อความเป็นเลิศด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ทักษะภาษาในระดับสากล ความเป็นไทยบนพื้นฐานคุณธรรม จริยธรรม โดยชุมชนมีส่วนร่วม” คำขวัญของโรงเรียนตัวอย่าง คือ “มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี มีน้ำใจ” และเอกลักษณ์ของโรงเรียน คือ “เก่งคณิต วิทย์ปราดเปรื่อง รู้เฟื่องเรื่องภาษา ก้าวหน้าสู่สากล” กล่าวคือ โรงเรียนให้ความสำคัญกับการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความเป็นเลิศทางวิชาการ ด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และภาษาอังกฤษ

นอกจากนั้น โรงเรียนตัวอย่างได้จัดทำหลักสูตรห้องเรียนพิเศษ เช่น หลักสูตรห้องเรียนพิเศษวิทยาศาสตร์ (ESC) หลักสูตรห้องเรียนพิเศษคณิตศาสตร์-วิทยาศาสตร์ (MSEP) หลักสูตรห้องเรียนพิเศษวิทยาศาสตร์เร่งรัดคณิตศาสตร์เสริมคอมพิวเตอร์ (IMP) หลักสูตรห้องเรียนพิเศษ English Program Science (EP-Science) หลักสูตรห้องเรียนพิเศษ English Program Mathematics (EP-Mathematic) และหลักสูตรห้องเรียนพิเศษ English Program Language (EP-Language) เป็นต้น โดยโรงเรียนตัวอย่างได้จัดทำรายวิชาเพิ่มเติม เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ และคอมพิวเตอร์ สำหรับนักเรียนในหลักสูตรพิเศษ กล่าวคือ นักเรียนหลักสูตรพิเศษนี้จะต้องเรียนวิชาเพิ่มเติมจากกรอบของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยโรงเรียนกำหนดให้นักเรียนต้องเรียนเพิ่มเติมในคาบเรียนที่ 9 และคาบเรียนที่ 10 ตั้งแต่เวลา 15:00 – 16:40 น. และเรียนเพิ่มเติมในวันเสาร์ด้วย

การจัดป้ายนิเทศภายในโรงเรียนเกือบทั้งหมด เป็นการประกาศเชิดชูเกียรติของนักเรียนที่มีความสามารถและสร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียน เช่น ป้ายนิเทศเพื่อแสดงความยินดีกับนักเรียนผู้ได้รับรางวัลการแข่งขันประวัติศาสตร์เพชรยอดมงกุฏ ป้ายเชิดชูเกียรตินักเรียนผู้ชนะเลิศการแข่งขันโอลิมปิกทางวิชาการต่างๆ และ ป้ายแสดงความยินดีกับลูกเสือที่ได้รับคัดเลือกเข้าร่วมงานชุมนุมลูกเสือภาคพื้นเอเชีย-แปซิฟิก เป็นต้น นอกจากนี้ การสังเกตการณ์พบว่า ในช่วงเวลาก่อนจบการศึกษา ตัวแทนนักเรียนของแต่ละห้องเรียนจะต้องจัดป้ายนิเทศเพื่อแสดงผลการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาของทุกคนในห้องเรียน อีกทั้ง โรงเรียนยังจัดพิธีการหน้าเสาธงในตอนเช้าเพื่อมอบเกียรติบัตรแก่นักเรียนที่สร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียน และพิธีการมอบเกียรติบัตรให้กับนักเรียนที่ได้รับการคัดเลือกศึกษาต่อในระบบรับตรงและโควตา นอกจากนี้ โรงเรียนยังได้จัดพิธีการมอบเสื้อสามารถของโรงเรียนให้กับนักเรียนที่ทำชื่อเสียงให้กับโรงเรียนที่หน้าเสาธง เพื่อแสดงถึงเกียรติยศสูงสุด โดยทางโรงเรียนจะเชิญผู้ปกครองของนักเรียนผู้ได้รับรางวัลให้เข้าร่วมในพิธีด้วย โดยนักเรียนที่ได้รับเสื้อสามารถจะเป็นนักเรียนที่มีความสามารถทางวิชาการ เช่น รางวัลการแข่งขันโอลิมปิกวิชาการ, นักเรียนผู้ผ่านค่ายสอวน. นักเรียนผู้ได้รับทุนเล่าเรียนหลวง และนักเรียนผู้ได้รับทุนพสวท. เป็นต้น

สรุปได้ว่า หลักการและแนวปฏิบัติพื้นฐานของโรงเรียนตัวอย่างจะให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้ ความสามารถทางวิชาการ โดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ และคอมพิวเตอร์ รวมทั้งโรงเรียนตัวอย่างให้คุณค่ากับนักเรียนที่มีความสามารถดีเด่นทางวิชาการ ในฐานะที่เป็นนักเรียนที่สร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียน

## 5.2. วิถีชีวิตของนักเรียนในโรงเรียนตัวอย่าง

การศึกษาวิถีชีวิตของนักเรียนในโรงเรียนเป็นการสำรวจ และสังเกตการณ์การดำเนินชีวิตของนักเรียนตามกรอบและแนวปฏิบัติที่โรงเรียนกำหนด เพื่อพิจารณาถึงการกล่อมเกลานักเรียนในบริบทของโรงเรียนตัวอย่าง

การศึกษาในประเด็นนี้ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจพื้นที่ของนักเรียนในบริบทของโรงเรียนที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างทักษะการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ พื้นที่

ต่างๆ ที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การดูแลรับผิดชอบตนเอง และรักษาพื้นที่สาธารณะในโรงเรียน

#### 5.2.1. ชีวิตประจำวันของนักเรียนโรงเรียนตัวอย่าง

การสังเกตการณ์ชีวิตประจำวันของนักเรียน ผู้วิจัยจะนำเสนอจากกรณีศึกษาของการวิจัย คือ ชีวิตประจำวันของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4/5 และ 4/12 ดังนี้

โรงเรียนตัวอย่าง เป็นโรงเรียนที่เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนกำหนดเวลาเปิด-ปิดเรียนตั้งแต่ 7:30 – 15:00 น. โดยนักเรียนจะใช้ชีวิตประจำวันตามแบบแผนของโรงเรียน ดังนี้

ในทุกๆ เช้าเวลา 7:30 น. โรงเรียนจะเปิดเพลงประจำโรงเรียนเพื่อเป็นสัญญาณให้นักเรียนเข้าแถวหน้าเสาธง และนักเรียนทุกคนต้องมาเข้าแถวเคารพธงชาติ สวดมนต์ แผ่เมตตา กล่าวคำปฏิญาณถวายเป็นพระราชกุศล รับฟังการแจ้งข่าวสาร และการอบรมต่างๆ จากครูผู้ดำเนินพิธีกรรมหน้าเสาธงซึ่งการอบรมหน้าเสาธงส่วนใหญ่จะเป็นการขอความร่วมมือจากนักเรียนในการปรับปรุงพฤติกรรมบางอย่าง เช่น ขอความร่วมมือในการเก็บงานหลังจากรับประทานอาหาร ขอความร่วมมือในการช่วยรักษาความสะอาดและสาธารณสุขสมบัติของโรงเรียน เป็นต้น อย่างไรก็ตามการอบรมหน้าเสาธงจะใช้เวลาประมาณ 5-10 นาทีเท่านั้น เพราะครูเชื่อว่าหากใช้เวลานานจะเป็นการรบกวนเวลาเรียน

การสังเกตการณ์การเข้าแถวเคารพธงชาติพบว่า นักเรียนไม่ค่อยให้ความร่วมมือ การจัดแถวเคารพธงชาติล่าช้าเกินเวลาที่กำหนด ทำให้ในบางครั้งครูผู้ดำเนินพิธีกรรมหน้าเสาธงจะต้องจัดการแข่งขันการจัดแถวระหว่างระดับชั้นเรียน เพื่อจูงใจให้นักเรียนให้ความร่วมมือในการเข้าแถวอย่างมีระเบียบ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงพฤติกรรมของนักเรียน จะเห็นได้ว่า นักเรียนไม่มีความเป็นระเบียบ เช่น นักเรียนบางคนนั่งหันหลังเพราะต้องการหลบแดด การจัดเรียงแถวไม่ได้มาตรฐาน และพูดคุยกันอย่างไม่มีระเบียบ จากนั้นเมื่อโรงเรียนอนุญาตให้นักเรียนเลิกแถว นักเรียนสามารถแยกย้ายกันเข้าห้องเรียนได้ตามอัธยาศัย โดยการสังเกตการณ์พบว่า ห้องเรียนที่ครูที่ปรึกษาเข้าร่วมกิจกรรมเคารพธงชาติด้วย จะส่งผลให้นักเรียนเข้าแถวเคารพธงชาติอย่างมีระเบียบมากขึ้น

ต่อมาในเวลา 8:10 – 11:30 น. นักเรียนจะต้องเข้าเรียนในห้องเรียนตามตารางสอนของชั้นเรียนอย่างเคร่งครัด คาบเรียนละ 50 นาที รวมทั้งสิ้น 4 คาบเรียนในช่วงเช้า โดยโรงเรียนกำหนดให้นักเรียน เดินเรียนเปลี่ยนห้องเรียนตามที่กำหนดไว้ในตารางสอนในทุกคาบเรียน โดยสาเหตุที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนเดินเรียนเพราะห้องเรียนไม่มีเพียงพอที่จะจัดให้เป็นห้องประจำ

การสังเกตการณ์เดินเปลี่ยนห้องเรียนของนักเรียนพบว่า พฤติกรรมการเดินเรียนของนักเรียนเป็นไปอย่างไม่มีระเบียบแบบแผน และขาดความกระตือรือร้น โดยนักเรียนจะค่อยๆ เก็บของใส่กระเป๋า พูดคุยกับเพื่อน แวะเข้าห้องน้ำ จากนั้นจึงจะเข้าเรียน ซึ่งพฤติกรรมของนักเรียนจะส่งผลทำให้เวลาในคาบเรียนน้อยลง จากเดิมคาบเรียนละ 50 นาทีที่เหลือเพียง 40-45 นาทีเท่านั้น และเมื่อนักเรียนเข้าห้องเรียนช้า ทำให้ครูบางท่านเลิกเรียนช้ากว่ากำหนด ทำให้ส่งผลกระทบต่อคาบเรียนต่อไป การสัมภาษณ์ครูผู้สอนอธิบายว่า ครูตักเตือนนักเรียนที่มาช้าอยู่บ่อยครั้ง แต่ก็ไม่ได้ลงโทษนักเรียน เพราะจะทำให้เสียเวลาในการจัดการสอนในห้องเรียน ครูกล่าวว่า “เด็กเดินเรียนกว่าจะมาถึงช้า จะลงโทษก็เสียเวลา สอนไม่ทันจะมาอะไรกับตรงนี้” (นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4 2557) โดยในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่า โรงเรียนมีความพยายามที่จะสร้างทักษะให้นักเรียนเกิดความรับผิดชอบต่องานของตนเอง อย่างไรก็ดี การวิจัยพบว่า นักเรียนไม่ค่อยให้ความร่วมมือ และครูผู้สอนก็ไม่ได้ให้เวลากับการอธิบายให้นักเรียนปรับปรุงพฤติกรรม เพราะเป็นการเสียเวลาในการจัดการสอนในห้องเรียน

การสังเกตการณ์ใช้ห้องเรียนพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่เข้ามาเรียนและออกจากห้องเรียนโดยไม่ให้ความสนใจกับสภาพของห้องเรียน แม้ว่าห้องเรียนจะมีขยะ เช่น กระดาษ เศษถุงขนม และพลาสติกต่างๆ นักเรียนก็จะไม่เก็บขยะไปทิ้ง ยกเว้นในกรณีที่ครูผู้สอนมอบหมายให้นักเรียนทำความสะอาดห้องเรียนก่อนเริ่มการสอน อย่างไรก็ดี การสังเกตการณ์ชั้นเรียนส่วนใหญ่พบว่า ครูไม่ได้มอบหมายให้นักเรียนทำความสะอาดห้องเรียนทั้งก่อนและหลังเลิกเรียน โดยครูอธิบายว่า เนื่องจากนักเรียนเข้ามาใช้ห้องเรียนเฉพาะในคาบเรียนนั้นๆ ไม่ได้ใช้จัดเป็นห้องเรียนประจำทำให้นักเรียนไม่สนใจที่จะเก็บขยะ โดยการที่ครูจะมอบหมายให้นักเรียนทำความสะอาดห้องเรียนในทุกคาบเรียนจะเป็นการรบกวนเวลาการเรียนการสอน และทำให้ครูสอนเนื้อหาไม่ครบถ้วนตามที่ตนเองวางแผนไว้



ในเวลา 11:30 – 12:20 น. เป็นเวลาพักกลางวันของโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนพักรับประทานอาหาร และพักผ่อนตามอัธยาศัยในพื้นที่โรงเรียน เช่น โรงอาหาร ห้องสมุด สหกรณ์ สนามกีฬา และเก้าอี้ที่นั่งภายในโรงเรียน ตามรายละเอียดดังนี้

การสังเกตการณ์การใช้โรงอาหารของโรงเรียนพบว่า นักเรียนสามารถเลือกจองที่นั่ง และซื้ออาหารได้ตามอัธยาศัย โดยนักเรียนจะต้องเร่งรีบมาจองที่นั่งสำหรับเพื่อนด้วยการวางกระเป๋านักเรียนไว้บนโต๊ะอาหาร จากนั้นนักเรียนจึงไปซื้ออาหารกลางวัน โดยการสังเกตการณ์การเข้าแถวเพื่อซื้ออาหารกลางวันของนักเรียนพบว่า พฤติกรรมของนักเรียนขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของพ่อค้าแม่ค้าร้านอาหาร กล่าวคือ ถ้าร้านค้าไม่ได้กำหนดให้นักเรียนเข้าแถว นักเรียนก็จะไม่จัดระเบียบแถว แต่ถ้าร้านค้าบางร้านขอความร่วมมือให้นักเรียนจัดแถว นักเรียนก็จะปฏิบัติตาม เมื่อรับประทานอาหารเสร็จ นักเรียนมีหน้าที่จะต้องเก็บจานชาม และแก้วน้ำไปไว้ในบริเวณที่โรงเรียนกำหนด แต่กลับพบว่า มีนักเรียนบางกลุ่มไม่ให้ความร่วมมือ ดังนั้นในบางครั้งจะมีครูมาทำหน้าที่อบรมนักเรียนระหว่างพักกลางวัน เพื่อให้นักเรียนรับผิดชอบในหน้าที่ที่โรงเรียนกำหนดให้ ในประเด็นนี้ชี้ให้เห็นถึงการฝึกฝนให้นักเรียนดูแลรักษาสิ่งของสาธารณะของโรงเรียนร่วมกัน

การสังเกตการณ์การใช้สนามกีฬาและอุปกรณ์กีฬา เราจะเริ่มต้นพิจารณาจากระเบียบในการใช้สนามกีฬา ซึ่งพบว่า โรงเรียนไม่มีการกำหนดกฎระเบียบในการใช้สนามกีฬา และนักเรียนจะเป็นผู้บริหารพื้นที่ด้วยตนเอง โดยใช้หลักการจัดสรรพื้นที่อย่างง่าย คือ นักเรียนที่มาจองพื้นที่ก่อนจะได้รับสิทธิในการเล่นกีฬา และเมื่อพิจารณาถึงระเบียบการยืมอุปกรณ์กีฬาจะเห็นได้ว่า ครูอนุญาตให้นักเรียนยืมอุปกรณ์กีฬา เช่น ลูกบาส ลูกบอล สำหรับใช้เฉพาะในคาบเรียนวิชาพลศึกษาเท่านั้น โดยครูผู้สอนจะทำหน้าที่ในการตรวจนับจำนวนก่อนจะเก็บถืออุปกรณ์ด้วยตนเอง ส่วนอุปกรณ์กีฬาอื่นๆ เช่น เทนนิส แบดมินตัน และปิงปอง จะเป็นสมบัติส่วนตัวของนักเรียนสำหรับใช้ในโรงเรียน

การสังเกตการณ์การใช้สหกรณ์โรงเรียนพบว่า สหกรณ์โรงเรียนตัวอย่างดำเนินการจัดจำหน่ายสินค้าโดยครู นักเรียนจึงต้องเข้าแถว เพื่อซื้อขนมในสหกรณ์โรงเรียนอย่างเป็นระเบียบ รวมทั้งห้ามรื้อของ หรือสร้างความวุ่นวายในสหกรณ์ และหากเกิดเหตุการณ์ความวุ่นวาย เช่น นักเรียนเข้าแถวไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ครูผู้ดูแลก็จะปิดการขาย

การสังเกตการณ์การใช้ห้องสมุดพบว่า ห้องสมุดกำหนดกฎระเบียบไว้ว่า “ห้ามไม่ให้นักเรียนส่งเสียงดัง” โดยนักเรียนจะใช้ห้องสมุดเพื่ออ่านหนังสือทบทวน หรือทำการบ้านที่ตนเองได้รับ อย่างไรก็ตามก็จะมีนักเรียนกลุ่มหนึ่งเข้าห้องสมุดเพื่อนอนกลางวัน และพูดคุยส่งเสียงดังกับเพื่อนนักเรียน เนื่องจากห้องสมุดติดตั้งเครื่องปรับอากาศ นอกจากนั้น หน้าห้องสมุดได้ติดประกาศรายชื่อนักเรียนที่ไม่คืนหนังสือเป็นจำนวนมาก

จากนั้นในเวลา 12:20 -15:00 น. นักเรียนจะต้องเข้าห้องเรียนตามตารางสอนของชั้นเรียน ในช่วงบ่ายอีก 3 คาบเรียน จากนั้นนักเรียนจะกลับบ้านตามเวลาเลิกเรียน 15:00 น. โดยทางโรงเรียนไม่ได้มอบหมายให้นักเรียนจัดเวรทำความสะอาดหลังเลิกเรียน เพราะโรงเรียนได้จัดจ้างภารโรงเข้ามาทำหน้าที่ดูแลรักษาความสะอาด และหลังจากเวลา 15:00 น. พื้นที่ต่างๆ ในโรงเรียนจะปิดไม่ให้ใช้งาน ยกเว้นสนามกีฬา ดังนั้น นักเรียนกลุ่มหนึ่งจะนั่งรอผู้ปกครองบริเวณม้านั่งรอบๆ โรงเรียน และนักเรียนอีกกลุ่มจะเดินทางไปเรียนกวดวิชาด้วยตนเอง เช่น อาคารวรรณสรณ์ ที่พญาไท และอาคารสยามกิตติ์ ที่ปทุมวัน เป็นต้น

เราจะเห็นได้ว่า โรงเรียนมีความพยายามที่ฝึกทักษะการรับผิดชอบของนักเรียน ด้วยวิธีการมอบหมายให้นักเรียนเดินเปลี่ยนห้องเรียน รวมทั้งโรงเรียนได้จัดพื้นที่ให้นักเรียนเรียนรู้ที่จะรักษาสาธารณสมบัติของโรงเรียน ด้วยวิธีการมอบหมายให้นักเรียนเก็บจาน และแก้วน้ำหลังรับประทานอาหาร อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาอย่างละเอียดจะพบว่า การจัดการเรียนรู้เป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ยกตัวอย่างเช่น พฤติกรรมของนักเรียนในพิธีกรรมหน้าเสาธง การดูแลรักษาความสะอาดภายในห้องเรียน และการเดินเปลี่ยนห้องเรียนที่ไม่มีความเป็นระเบียบ เนื่องจากโรงเรียนและครูไม่สามารถสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติให้เกิดขึ้นกับนักเรียน รวมทั้งครูไม่ให้ความสำคัญกับการควบคุมและตักเตือนนักเรียนที่ไม่ให้ความร่วมมือ เพราะสิ่งที่ครูให้ความสำคัญที่สุด คือ การจัดการเรียนการสอน ดังนั้นครูจะไม่ทำการกระทำใดๆ ในชั้นเรียน ที่อาจจะรบกวนเวลาในการจัดการสอนของครู

### 5.3. กิจกรรมนักเรียน

กิจกรรมนักเรียนเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาทักษะการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี เพราะกิจกรรมนักเรียนมีส่วนช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้

และฝึกปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ส่งผลทำให้นักเรียนมีทักษะในการรับฟังความคิดเห็น การใช้เหตุผล การตัดสินใจปัญหาด้วยสันติวิธี และการมีจิตสาธารณะในการทำงานให้กับส่วนร่วม เป็นต้น

กิจกรรมนักเรียนที่ถูกจัดขึ้นในโรงเรียนตัวอย่างแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามข้อกำหนดของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน และกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่สถานศึกษาจัดทำขึ้น ตามรายละเอียดดังนี้

### 5.3.1. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน คือ กิจกรรมที่จัดขึ้นตามข้อกำหนดของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 เพื่อช่วยให้นักเรียนนำองค์ความรู้ ทักษะ จากการเรียนรู้และประสบการณ์ของผู้เรียนมาปฏิบัติกิจกรรมพัฒนาตนเอง เพื่อเป็นคนดี มีคุณธรรมจริยธรรม มีวินัยและมีจิตสำนึกสาธารณะที่ดีงาม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2557) กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนประกอบด้วยกิจกรรม 3 ลักษณะ ได้แก่ (1) กิจกรรมแนะแนว, (2) กิจกรรมนักเรียน คือ กิจกรรมสี่เหล่านักศึกษาวิชาทหาร กิจกรรมชุมนุม ชมรม และ (3) กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณะประโยชน์

กิจกรรมแนะแนวของโรงเรียนตัวอย่างจะกำหนดให้เป็นคาบเรียนวิชาแนะแนว โดยนักเรียนจะต้องเรียนวิชาแนะแนวจำนวน 1 คาบเรียนต่อสัปดาห์ และครูแนะแนวทำหน้าที่ในการจัดให้นักเรียนทดสอบความถนัด และความชอบ รวมถึง การตรวจสอบภาวะซึมเศร้าในวัยรุ่น ด้วยการใช้แบบทดสอบจิตวิทยาของต่างประเทศ เช่น แบบคัดกรองภาวะซึมเศร้าในวัยรุ่น (Center for Epidemiologic Studies-Depression Scale) จากประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น นอกจากนั้น ครูแนะแนวจะทำหน้าที่แนะนำหลักสูตรของมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่น่าสนใจ เพื่อให้นักเรียนนำไปใช้เป็นทางเลือกในการสอบเข้ามหาวิทยาลัย เช่นเดียวกันกับกิจกรรมสี่เหล่านักศึกษาก็ถูกบรรจุให้เป็นวิชาเรียนจำนวน 1 คาบต่อสัปดาห์ โดยโรงเรียนกำหนดให้นักเรียนหญิง สามารถเลือกได้ว่าจะสังกัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ ยุวกาชาด หรือเนตรนารี แต่นักเรียนชายจะต้องสังกัดกิจกรรมลูกเสือ โดยการฝึกฝนกิจกรรมจะเป็นการเรียนรู้การฝึกปฏิบัติตนตามกฎระเบียบ หลักการในการอยู่ค่ายพักแรม วิธีการผูกเชือกในรูปแบบต่างๆ และการร้องเพลงร่วมกัน เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การศึกษาในส่วนนี้จะให้ความสำคัญกับการศึกษากิจกรรมชุมนุมของโรงเรียนตัวอย่างในฐานะพื้นที่ที่นักเรียนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนตามความสนใจ

รวมทั้งจะศึกษากิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณะประโยชน์ ในฐานะกิจกรรมที่ส่งเสริมทักษะการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการฝึกจิตสาธารณะ และการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาพื้นที่ต่างๆ ในชุมชน

#### 5.3.1.1. กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณะประโยชน์

กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณะประโยชน์ เป็นกิจกรรมตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ชุมชนและท้องถิ่น ตามความสนใจในลักษณะอาสาสมัคร เพื่อแสดงถึงความรับผิดชอบ ความเสียสละต่อสังคม และการมีจิตสาธารณะ โดยหลักสูตรแกนกลางฯ กำหนดระยะเวลาในการทำกิจกรรมไว้ว่า นักเรียนจะต้องเข้าร่วมกิจกรรมครบตามจำนวนเวลา ดังนี้ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 45 ชั่วโมง และระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 60 ชั่วโมง

โรงเรียนตัวอย่างจัดกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณะประโยชน์ด้วยวิธีการใช้ “สมุดบันทึกกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณะประโยชน์” โดยมีครูที่ปรึกษาทำหน้าที่ในการมอบสมุดบันทึกกิจกรรมให้กับนักเรียนในห้องเรียน จากนั้นจึงมอบหมายให้นักเรียนทุกคนปฏิบัติกิจกรรม เขียนบันทึกรายละเอียดการปฏิบัติกิจกรรม และผลที่เกิดกับนักเรียน สังคม และสาธารณะประโยชน์ รวมถึงให้นักเรียนถ่ายรูปตนเองในขณะที่ปฏิบัติกิจกรรมด้วย โดยโรงเรียนกำหนดรูปแบบกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. กิจกรรมที่จัดเป็นโครงการของโรงเรียน เช่น โครงการรักษาโรงเรียน (Big Cleaning Day) ที่กำหนดให้นักเรียนทำความสะอาดห้องเรียนในวันเกิดของโรงเรียนปีละครั้ง ซึ่งห้องเรียนที่เรียบร้อยที่สุดจะได้รับเกียรติบัตรจากโรงเรียน และโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ที่โรงเรียนกำหนดให้นักเรียนทุกคนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 จะต้องเข้าร่วมการทัศนศึกษาเพื่อปลูกป่าชายเลน

2. กิจกรรมที่จัดโดยความร่วมมือของชุมชน ผู้ปกครอง องค์กรและมูลนิธิต่างๆ เช่น กิจกรรมแผนการพัฒนาทำความสะอาดและบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล จัดโดยสำนักงานเขตบางซื่อ โครงการพัฒนาศักยภาพแกนนำเยาวชนจิตอาสาในสถานศึกษา จัดโดยมูลนิธิกระเจา และกิจกรรมจิตอาสาปลูกป่าชายเลน จ.สมุทรสาคร จัดโดยเครือข่ายอาสาสมัครนิสิตสยามกัมมาจล

3. กิจกรรมที่นักเรียนปฏิบัติด้วยจิตอาสาของตนเอง เช่น กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ทำความสะอาดชายหาดเมืองพัทยา จ.ชลบุรี กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ ณ สถานสงเคราะห์เด็กอ่อน และ รังสิต กิจกรรมจิตอาสาช่วยเหลืองานของผู้ปกครอง

เมื่อจบปีการศึกษา นักเรียนจะต้องส่งสมุดบันทึกกิจกรรมให้ครูที่ปรึกษาก่อนสอบปลายภาค โดยหัวหน้านักเรียนของแต่ละห้องจะทำหน้าที่รวบรวมสมุดบันทึกกิจกรรมนำส่งครูที่ปรึกษา และครูที่ปรึกษาจะรายงานผลการปฏิบัติกิจกรรมของนักเรียนต่อหัวหน้ากลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เพื่อนำเสนอผลการปฏิบัติกิจกรรมทุกระดับชั้นต่องานวัดผลของโรงเรียน ซึ่งหลักการประเมินผลกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ คือ การปฏิบัติกิจกรรมแต่ละครั้งต้องมีผู้รับรองผลการปฏิบัติกิจกรรม เช่น ครูที่ปรึกษา บุคคล หน่วยงาน และองค์กรที่ไปปฏิบัติกิจกรรม และจะต้องปฏิบัติกิจกรรมครบถ้วนตามขอบเขตเวลาที่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด

อย่างไรก็ตาม ทศนคติของนักเรียนส่วนใหญ่ที่มีต่อการสมุดบันทึกกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ จะรู้สึกว่าเป็นภาระหน้าที่ที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ดังกรณีที่นักเรียนเล่าว่า “การบ้านวิชาแนะแนวให้ทำทุกคน เหมือนก็ลอกๆ กันคล้ายๆ กัน แค่เก็บงานแล้วก็เขียนๆ เหมือนเป็นภาระมากกว่า” (นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่4 2557) ซึ่งสาเหตุที่นักเรียนรู้สึกว่าการทำสมุดบันทึกกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์เป็นภาระของนักเรียนเนื่องจาก นักเรียนมองว่าเป็นการบ้านของวิชาแนะแนว เพราะครูไม่ได้อธิบายถึงเป้าหมายของการจัดกิจกรรมไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งการที่ครูที่ปรึกษาไม่ได้ตรวจประเมินการปฏิบัติกิจกรรมของนักเรียนอย่างจริงจัง แต่จะทำหน้าที่รวบรวมส่งให้กับครูแนะแนวเท่านั้น และครูแนะแนวก็จะตรวจสอบการทำกิจกรรมของนักเรียนด้วยวิธีการนับระยะเวลาการปฏิบัติกิจกรรมให้ครบถ้วนตามที่หลักสูตรกำหนดเท่านั้น โดยไม่ได้อ่านรายละเอียดที่นักเรียนเขียนและไม่มีคำติชม (Feedback) ใดๆ ให้กับนักเรียน ทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกว่า ตนเองไม่มีแรงจูงใจในการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ เพื่อนำมาเขียนลงในสมุดบันทึก ดังนั้นการปฏิบัติกิจกรรมของนักเรียนส่วนใหญ่จะเป็นการช่วยงานเล็กน้อยในบ้าน เช่น ช่วยคุณแม่ล้างจาน ช่วยคุณแม่รดน้ำต้นไม้ ช่วยคุณพ่อให้อาหารปลา และช่วยคุณพ่อปลูกต้นไม้ เป็นต้น

### 5.3.1.2. กิจกรรมชุมนุม

กิจกรรมชุมนุม คือ กิจกรรมเพื่อพัฒนาความถนัด ความสนใจ ตามความต้องการของผู้เรียน มุ่งเน้นการเติมเต็มประสบการณ์ของผู้เรียนให้กว้างขวางพัฒนาตนเองให้เต็มศักยภาพ ตลอดจนพัฒนาทักษะทางสังคม และปลูกฝังจิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม โดยมีครูเป็นที่ปรึกษา

โรงเรียนตัวอย่างกำหนดให้นักเรียนทุกคนต้องสังกัดชุมนุมตามความสนใจและความถนัด โรงเรียนกำหนดให้นักเรียนเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมชุมนุม และมอบหมายให้ครูทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา โรงเรียนกำหนดให้นักเรียนสามารถจัดตั้งชุมนุมได้เมื่อรวบรวมนักเรียนที่มีความสนใจในสิ่งเดียวกัน อย่างน้อย 25 คน และนักเรียนจะทาบทามครูที่ปรึกษาชุมนุม จำนวน 1 คน จากนั้น นักเรียนจึงดำเนินการจัดกิจกรรมตามอัธยาศัย โดยโรงเรียนกำหนดให้มีคาบชุมนุม 1 คาบต่อสัปดาห์ และห้องชุมนุม คือ ห้องเรียนปกติของนักเรียน กล่าวคือ โรงเรียนจะไม่มีห้องชุมนุมถาวรให้กับนักเรียน ยกเว้นชุมนุมสถานักเรียนที่จะมีห้องสำหรับคณะกรรมการนักเรียนเท่านั้น

อย่างไรก็ดี การสนทนากลุ่มย่อยของนักเรียน ถึงความคิดเห็นที่มีต่อการจัดกิจกรรมชุมนุม พบว่า นักเรียนจัดแบ่งกิจกรรมชุมนุมเป็น 2 ลักษณะ คือ ชุมนุมขนาดเล็กจะเป็นชุมนุมที่ไม่ได้ดำเนินกิจกรรมชุมนุมอย่างจริงจัง แต่เป็นเพียงการรวมกลุ่มเข้าชุมนุมเพื่อสังสรรค์ ทำการบ้าน และอ่านหนังสือสอบในคาบชุมนุม เท่านั้น นักเรียนกล่าวว่า “คาบชุมนุมก็นอน เล่น เหมือนเป็นคาบว่าง เข้าไปเพื่อไปนอน ทำการบ้านอะไรแบบนี้” (นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่4 2557) ในขณะที่ ชุมนุมขนาดใหญ่ คือ ชุมนุมที่ดำเนินกิจกรรมอย่างจริงจัง และเห็นผลงานเชิงประจักษ์ เช่น ชุมนุมไสตท์ศน์ ชุมนุมโยธวาธิต ชุมนุมดนตรีไทย ชุมนุมสถานักเรียน ชุมนุมสังคมสงเคราะห์ และชุมนุมลูกเสือกองร้อยพิเศษ จากการสังเกตการณ์พบว่า การจัดกิจกรรมของชุมนุมไสตท์ศน์จะเป็นการจัดกิจกรรมตามที่ได้รับมอบหมายภาระงานจากโรงเรียน เช่น ถ่ายรูปกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน และช่วยเหลือทำเวปไซด์ของโรงเรียน โดยการจัดกิจกรรมชุมนุมโยธวาธิตจะมุ่งเน้นไปที่การฝึกซ้อมเพื่อแข่งขันในระดับประเทศ โดยมีครูที่ปรึกษาทำหน้าที่ในการควบคุมการฝึกซ้อมของนักเรียน นอกจากนี้ การศึกษากิจกรรมสหกรณ์พบว่า กิจกรรมสหกรณ์เป็นกิจกรรมในสังกัดชุมนุมสหกรณ์ ที่เปิดให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมตามความสมัครใจ โดยมีครูหัวหน้ากลุ่มกิจกรรมสหกรณ์ทำหน้าที่ควบคุมการปฏิบัติงานของนักเรียนชุมนุมสหกรณ์ เช่น การเรียงของในชั้นวางของ และการทำบัญชีรายรับ-

รายจ่าย เป็นต้น นอกจากนั้น นักเรียนคนอื่นๆ ในโรงเรียนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมสหกรณ์ด้วยการซื้อหุ้นของสหกรณ์ร้านค้า และรับเงินปันผล

หากพิจารณาถึงกรณีตัวอย่าง คือ ชุมนุมสังคมสงเคราะห์ จะเห็นได้ว่าชุมนุมได้จัดทำโครงการจิตอาสาเพื่อสังคม โดยมีครูรัตน์ หัวหน้ากลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ประธาน ชุมนุมสังคมสงเคราะห์ให้สัมภาษณ์ถึงแนวทางการจัดกิจกรรมในชุมนุมไว้ว่า นักเรียนในชุมนุมจะค้นหาโครงการจิตอาสาของหน่วยงานต่างๆ ในจังหวัดกรุงเทพมหานคร และจังหวัดที่ใกล้เคียง จากนั้นเรียนก็จะนำโครงการที่คิดว่าน่าสนใจมาปรึกษากับเพื่อนๆ ในคาบชุมนุม เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันว่าจะจัดกิจกรรมอาสาสมัครร่วมกับหน่วยงานใด และนักเรียนก็จะจัดทำป้ายประกาศเพื่อเชิญชวนให้นักเรียนในโรงเรียนสมัครเข้าร่วมกิจกรรมจิตอาสา และให้นักเรียนในโรงเรียนร่วมลงชื่อกับนักเรียนชุมนุมสังคมสงเคราะห์เพื่อไปปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน ยกตัวอย่างกิจกรรมจิตอาสาที่นักเรียนเคยปฏิบัติได้แก่ กิจกรรมจิตอาสาในช่วงกีฬาสีจะเป็นการเก็บขยะและการรับบริจาคขวดน้ำดื่ม เพื่อนำขยะมาคัดแยกแล้วนำไปขายเพื่อนำเงินไปช่วยเหลือสังคมต่อไป, การทำความสะอาดและจัดกิจกรรมสันตนาการที่โรงเรียนวัดรังสิต และวัดรังสิต จังหวัดปทุมธานี, กิจกรรมฝึกทักษะการสงเคราะห์และนันทนาการผู้ป่วยเด็กในสถาบันสุขภาพเด็กแห่งชาติมหาราชินี และกิจกรรมเดินรณรงค์การใช้แรงงานเด็ก รอบชุมชนบริเวณโรงเรียน เป็นต้น โดยผู้วิจัยจะยกตัวอย่างขั้นตอนการจัดกิจกรรมชุมนุมสังคมสงเคราะห์ ดังนี้

### รูปภาพที่ 5 การจัดกิจกรรมชุมนุมสังคมสงเคราะห์

#### การจัดกิจกรรมชุมนุมสังคมสงเคราะห์

สมาชิกชุมนุม 28 คน ประชุมทุกสัปดาห์ในคาบชุมนุม เวลา 50 นาที

1. เริ่มจากการค้นหาโครงการจิตอาสาของหน่วยงานต่างๆ ในจังหวัดกรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง
2. สมาชิกชุมนุมสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อหาข้อสรุปในการจัดโครงการจิตอาสาของชุมนุมว่านักเรียนจะทำกิจกรรมอาสาสมัครร่วมกับหน่วยงานใด และสถานที่ไหน
3. สมาชิกชุมนุมจัดทำป้ายประกาศเชิญชวนนักเรียนในโรงเรียนเข้าร่วมโครงการจิตอาสานั้นๆ
4. ปฏิบัติกิจกรรมจิตอาสาตามที่วางแผนไว้
5. สรุปผลการปฏิบัติกิจกรรม และส่งรายงานให้ครูที่ปรึกษาชุมนุมสังคมสงเคราะห์

ประเด็นที่น่าสนใจ คือ นักเรียนอธิบายจุดเริ่มต้นของชุมนุมสังคมสงเคราะห์ไว้อย่างน่าสนใจว่า เกิดจากการที่หน่วยงานเอกชน คือ มูลนิธิสยามกัมมาจล ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) และมูลนิธิกระจกเงา (The Mirror Foundation) ได้เข้ามาหาเครือข่ายแกนนำจิตอาสาในโรงเรียน ต่อมาครุรัตน์ หัวหน้ากลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนได้แนะนำให้ชุมนุมสังคมสงเคราะห์เข้าร่วมสมัครเป็นเครือข่ายจิตอาสาในโรงเรียนตัวอย่าง และส่งนักเรียนไปฝึกอบรมการวางแผนการจัดจิตอาสา กับ มูลนิธิสยามกัมมาจล เช่น การฝึกการวางแผนการทำงาน การติดต่อกับหน่วยงานที่ต้องการความช่วยเหลือ และแนวปฏิบัติกิจกรรมจิตอาสาอื่นๆ นอกจากนั้น มูลนิธิได้มอบทุนสนับสนุนให้กับนักเรียนที่ผ่านการอบรม เพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมจิตอาสาในครั้งต่อไป จากนั้น นักเรียนจึงนำแนวทางที่ได้รับจากการอบรมมาปรับใช้ให้เกิดขึ้นจริงในชุมนุม และปฏิบัติต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ในกรณีนี้จะเห็นถึงการเข้ามามีบทบาทของหน่วยงานเอกชน ในการเสริมสร้างให้ผู้เรียนได้รับโอกาสในการเรียนรู้แนวทางการจัดกิจกรรมจิตอาสา และนำแนวคิดจิตอาสาที่ได้รับส่งต่อให้กับนักเรียนคนอื่นๆ

ในท้ายที่สุด นักเรียนอธิบายถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดกิจกรรมชุมนุม 2 ข้อ ได้แก่ ข้อแรก คือ นักเรียนจะต้องให้ความสนใจอย่างจริงจัง และข้อสอง คือ ครูจะต้องเข้ามามีส่วนช่วย ให้การสนับสนุน และให้คำแนะนำ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี นักเรียนอธิบายว่าครูส่วนใหญ่จะอ้างว่าตนเองไม่มีเวลา ดังนั้นจึงไม่ค่อยเข้ามาดูแลกิจกรรมชุมนุม ทำให้คาบชุมนุมเป็นเวลาสำหรับให้นักเรียนสร้างสรรค์ตามอัธยาศัย โดยนักเรียนชี้ให้เห็นว่า กิจกรรมนักเรียนของโรงเรียน เช่น กิจกรรมอาสา และกิจกรรมสภานักเรียน เกิดขึ้นได้จากการที่ครูเข้ามามีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือ ทั้งนี้เพราะการดำเนินกิจกรรมในโรงเรียน นักเรียนจะต้องประสานงานกับครูฝ่ายกิจการนักเรียนในการขอทุนสนับสนุนหรือขอจดหมายแจ้งผู้ปกครองรับทราบเมื่อปฏิบัติกิจกรรมนอกสถานที่ ดังนั้นหากไม่มีครูให้ความช่วยเหลือในการประสานงานกับโรงเรียนก็อาจจะเป็นข้อจำกัดของการปฏิบัติกิจกรรมนักเรียน

### 5.3.2. กิจกรรมเสริมหลักสูตร

กิจกรรมเสริมหลักสูตรเป็นกิจกรรมที่โรงเรียนสร้างสรรค์เพิ่มเติมจากกิจกรรมตามข้อบังคับของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อส่งเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น หากพิจารณาเฉพาะกิจกรรมนักเรียนที่โรงเรียนจัดขึ้นเป็นประจำ และเป็นกิจกรรมที่นักเรียนทุกคนในโรงเรียนตัวอย่างจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมสามารถสรุปได้เป็น 2 กิจกรรมหลัก ได้แก่ กิจกรรมคณะกรรมการนักเรียนและสภานักเรียน และกิจกรรมกีฬาภายใน



### 5.3.2.1. กิจกรรมคณะกรรมการนักเรียนและสภานักเรียน

กิจกรรมคณะกรรมการนักเรียนและสภานักเรียน อยู่ภายใต้การควบคุมของงานส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน สังกัดฝ่ายบริหารกิจการนักเรียน ครูที่ปรึกษา คือ ครูณรงค์ หัวหน้างานส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน

เริ่มต้นพิจารณาจากกิจกรรมสภานักเรียน คือ กิจกรรมที่โรงเรียนจัดตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน โรงเรียนกำหนดให้หัวหน้าห้องที่ได้รับการคัดเลือกจากนักเรียนแต่ละห้องเรียนให้เข้ามาทำหน้าที่เป็นสมาชิกสภานักเรียน การจัดกิจกรรมจะเป็นไปในรูปแบบของการประชุมสภานักเรียน ซึ่งห้องสภานักเรียนจะเป็นห้องประชุมขนาดใหญ่ของโรงเรียน โดยประธานสภานักเรียน คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับคะแนนสูงสุดจากการเลือกตั้ง ทำหน้าที่เป็นประธานในการประชุม และก่อนเริ่มจัดการประชุม เลขานุการสภานักเรียนจะต้องเสนอวาระการประชุมให้อาจารย์ที่ปรึกษาทราบ โดยผู้วิจัยจะยกตัวอย่างวาระในการจัดประชุมสภานักเรียน ดังนี้

#### รูปภาพที่ 6 การจัดประชุมสภานักเรียน

<p><b>การจัดประชุมสภานักเรียน</b></p> <p><b>คาบชุมนุม ทุกวันพฤหัสบดี เวลา 50 นาที</b></p> <p>นักเรียนเข้าร่วมการประชุม คือ หัวหน้าห้องเรียนทุกห้องเรียนทุกระดับชั้น จำนวน 116 คน</p> <p><b>วาระการประชุม :</b> ห้องน้ำของโรงเรียนสกปรก เนื่องจากนักเรียนไม่รักษาความสะอาด</p> <p><b>ข้อเสนอแนะ :</b> นักเรียนเสนอแนะให้ประกาศเสียงตามสายในช่วงก่อนเข้าแถวเคารพธงชาติของทุกวันเพื่อรณรงค์ให้เพื่อนนักเรียนรักษาความสะอาด และจัดทำป้ายติดประกาศหน้าห้องน้ำ</p> <p><b>สรุป :</b> สภานักเรียนกำหนดให้ผู้รับผิดชอบการจัดทำป้ายรณรงค์ คือ หัวหน้าห้องระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และนักเรียนที่ต้องการพูดเสียงตามสายให้สมัครได้ที่ฝ่ายประชาสัมพันธ์คณะกรรมการนักเรียน</p>
--

การสังเกตการณ์การประชุมสภานักเรียนพบว่า สมาชิกสภานักเรียนให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมเป็นอย่างดี ประธานสภานักเรียนทำหน้าที่ในการควบคุมการประชุม เลขานุการสภานักเรียน

ทำหน้าที่ในการจัดบันทึกการประชุม และสมาชิกสภานักเรียนทำหน้าที่แสดงความคิดเห็นร่วมกันอย่างจริงจัง ซึ่งวาระการประชุมของสัปดาห์นี้ เป็นเรื่องของการดูแลรักษาความสะอาดของห้องน้ำภายในโรงเรียน จากการสังเกตการณ์จะเห็นได้ถึงความพยายามของสมาชิกสภานักเรียนในการเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาของโรงเรียน มีการถกเถียง และหาข้อสรุปร่วมกัน แม้ว่านักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจะมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นน้อยกว่านักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และการแสดงความคิดเห็นจะเป็นรูปแบบง่ายๆ เช่น การติดป้ายประกาศ การรณรงค์หน้าเสาธง และการพูดเสียงตามสาย แต่ก็ถือว่าเป็นการประชุมที่มีบรรยากาศของการแสดงความคิดเห็นและประนีประนอม เพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน โดยท้ายที่สุด ประธานสภานักเรียนจะทำหน้าที่สรุปผลการประชุมเพื่อปิดการประชุม และเลขานุการจะนำข้อเสนอแนะที่ได้จากการประชุมส่งต่อให้ครูที่ปรึกษานำไปพิจารณาต่อไป

ลำดับต่อมาจะเป็นการศึกษากิจกรรมคณะกรรมการนักเรียน คือ กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนเช่นเดียวกับกิจกรรมสภานักเรียน การจัดกิจกรรมเริ่มจากการเลือกตั้งประธานนักเรียน รองประธานนักเรียน และประธานคณะสี โดยคณะกรรมการสภานักเรียนจะทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการจัดการเลือกตั้ง และครูที่ปรึกษาจะทำหน้าที่ในการดูแลความเรียบร้อยทั่วไป

การเลือกตั้งประธานนักเรียน รองประธานนักเรียน และประธานคณะสีมีกระบวนการ ดังนี้ สภานักเรียนจะเปิดรับสมัครนักเรียนที่ต้องการลงสมัครเข้ารับตำแหน่งประธานนักเรียน และประธานคณะสี ต่อมาจึงมอบหมายให้ผู้เข้ารับสมัครหาเสียงเลือกตั้ง ด้วยวิธีการจัดบอร์ดแนะนำตัว แถลงนโยบายหน้าเสาธง และจัดกลุ่มเดินหาเสียงเลือกตั้งในเวลาพักกลางวันและหลังเลิกเรียน จากนั้นนักเรียนทุกคนในโรงเรียนจะต้องเข้าคูหาเพื่อลงคะแนนเสียงเลือกตั้งตามเวลาที่โรงเรียนกำหนดไว้ และสภานักเรียนจะทำหน้าที่ตรวจนับคะแนน และแจ้งผลการเลือกตั้งให้ครูที่ปรึกษารับทราบ โดยนักเรียนที่ได้รับคะแนนเลือกตั้งสูงสุดจะดำรงตำแหน่งประธานนักเรียน และรองประธานนักเรียนตามลำดับ และนักเรียนผู้ดำรงตำแหน่งประธานคณะสี คือ ผู้ที่ได้รับคะแนนสูงสุดจากนักเรียนในคณะสีนั้นๆ

เมื่อโรงเรียนจัดการเลือกตั้งประธานนักเรียน และประธานคณะสี เสร็จเรียบร้อยแล้ว กระบวนการต่อมาจะเป็นการคัดเลือกคณะกรรมการนักเรียนด้วยวิธีการเปิดรับสมัครนักเรียนที่สนใจ เข้าร่วมกิจกรรม และสัมภาษณ์เพื่อคัดเลือกนักเรียนที่มีความเหมาะสม โดยผู้ดำเนินการสัมภาษณ์ คือ ประธานนักเรียน และประธานคณะสีที่ได้รับการเลือกตั้งจากนักเรียนในโรงเรียน และมีรุ่นพี่ คณะกรรมการนักเรียนที่กำลังหมดวาระเป็นผู้ให้คำแนะนำ ต่อมาเมื่อแต่งตั้งคณะกรรมการนักเรียนครบทุกตำแหน่ง ก็จะเป็นหน้าที่ของรุ่นพี่คณะกรรมการนักเรียนที่กำลังหมดวาระทำหน้าที่ในการช่วยเหลือ และให้คำแนะนำวิธีการทำงาน ตามรูปแบบของรุ่นพี่สอนรุ่นน้องด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การพบปะพูดคุยตามตำแหน่งงาน การจัดกลุ่มสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ไปจนถึงการจัดค่ายพัฒนา ศักยภาพผู้นำ เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับรุ่นน้องก่อนที่จะมอบหมายให้รับหน้าที่ดูแลโรงเรียนในปี การศึกษาต่อไป โดยกระบวนการต่างๆ เหล่านี้ ครูที่ปรึกษาจะทำหน้าที่ในการรับรู้และให้คำแนะนำ เท่านั้น โดยครูกล่าวว่า “ครูให้คำปรึกษาในส่วนที่ครูทำได้ โดยมากแล้วจะเปิดโอกาสให้เด็กลองคิด ให้ รุ่นพี่ดูแลรุ่นน้องกันเอง ถ้ามีปัญหาหนักๆ ครูถึงจะเข้าไปยุ่ง เช่น ทะเลาะกันรุนแรงถึงขั้นจะไล่ออก จากตำแหน่ง” (ณรงค์ 2557)

ภายหลังจากกรรมการนักเรียนได้เรียนรู้การทำงานจากรุ่นพี่แล้ว ในปีการศึกษาใหม่ คณะกรรมการนักเรียนก็จะเริ่มต้นดำเนินกิจกรรมนักเรียน โดยแบ่งกิจกรรมเป็น 2 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่หนึ่ง คือ กิจกรรมตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากกลุ่มบริหารกิจการนักเรียน ได้แก่ การจัดพิธี, พิธีไหว้ครู, ค่ายสภานักเรียน, วันแม่แห่งชาติ, กีฬาสี, วันพ่อแห่งชาติ, วันคืนสู่เหย้า, ค่ายพัฒนาศักยภาพผู้นำ, พิธีปัจฉิมนิเทศ และต้อนรับคณะครูจากสถาบันต่างๆ โดยการจัดกิจกรรมดังกล่าวนี้ ครูกลุ่มบริหารกิจการนักเรียนจะเข้ามามีบทบาทนำในการชี้แนะแนวทางการปฏิบัติงาน จากนั้นจึงมอบหมายให้คณะกรรมการนักเรียนจัดแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามความถนัด ซึ่งเมื่อเสร็จสิ้นการทำงานแต่ละครั้ง ครูก็จะให้คำแนะนำเพื่อให้นักเรียนปรับปรุงแก้ไขการทำงานในครั้งต่อไป

ประเภทที่สอง คือ โครงการของคณะกรรมการนักเรียนจะเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของคณะกรรมการ ยกตัวอย่างเช่น โครงการแข่งขันเพื่อพัฒนาทักษะทางกีฬาฟุตบอล โครงการ แสดงความสามารถช่วงเช้า และโครงการพัฒนาภูมิทัศน์โรงเรียนตัวอย่าง โดยการจัดโครงการต่างๆ เหล่านี้เริ่มต้นจากคณะกรรมการนักเรียนคิดโครงการ และเสนอให้คณะกรรมการสภานักเรียนร่วม

พิจารณาแสดงความคิดเห็น จากนั้นเมื่อผ่านการเห็นชอบ เลขานุการกรรมการนักเรียนจะส่งมอบ แผนงานโครงการให้ครูที่ปรึกษา และครูจะส่งต่อไปให้อำนวยการเพื่อพิจารณาอนุมัติ

จากการวิจัยจะเห็นว่ากระบวนการทำกิจกรรมของคณะกรรมการนักเรียน และสภานักเรียนมีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นกิจกรรมที่นักเรียนเป็นผู้ควบคุมดูแล โดยใช้ระบบรุ่นพี่ดูแลรุ่นน้อง และมีครูเป็นเพียงที่ปรึกษาเท่านั้น ดังนั้น จากกระบวนการกิจกรรมในรูปแบบนี้จะเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนเรียนรู้ทักษะการปฏิบัติกิจกรรม การวางแผน การประชุมถกเถียงแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นเหตุเป็นผล รวมถึงการประนีประนอม เพื่อสรุปข้อตกลงร่วมกันได้เป็นอย่างดี

#### 5.3.2.2. กิจกรรมกีฬาภายใน

กิจกรรมกีฬาภายใน คือ กิจกรรมการแข่งขันกีฬาระหว่างคณะสี ได้แก่ คณะเชียงแสน คณะอุททอง คณะสุโขทัย คณะอยุธยา และคณะรัตนโกสินทร์ โดยโรงเรียนตัวอย่างกำหนดหน้าที่รับผิดชอบในการจัดกิจกรรมกีฬาเป็นระดับชั้นเรียน ดังนี้ กิจกรรมแสดงตนเชียร์โดยนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้การดูแลของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และกิจกรรมขบวนพาเหรดและการแสดง โดยนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ภายใต้การดูแลของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งการดำเนินกิจกรรมกีฬาเกิดขึ้นจากการบริหารงาน และการสร้างสรรค์ผลงานด้วยฝีมือของนักเรียนในแต่ละคณะสี เริ่มจากนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ประชุมกำหนดธีมของคณะสี และมอบหมายให้นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 นำไปประชุมเพื่อสร้างสรรค์การแสดง และออกแบบขบวนพาเหรด จากนั้น นักเรียนแต่ละระดับชั้นจะทำหน้าที่ในการวางแผน และมอบหมายงานให้นักเรียนระดับชั้นอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้การดูแลทำหน้าที่ฝึกซ้อม และปฏิบัติตามต่อไป ดังจะกล่าวได้ว่า กิจกรรมกีฬา เป็นกิจกรรมที่โรงเรียนเปิดพื้นที่ให้กับนักเรียนเข้ามามีบทบาทเป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรม ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติ และการประสานความร่วมมือระหว่างนักเรียนในแต่ละระดับชั้น โดยมีครูทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบ และตัดสินผลการแข่งขันแพ้-ชนะ ในวันงานกีฬาเท่านั้น

เมื่อศึกษาทัศนคติของนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมกีฬาภายในพบว่า นักเรียนรู้สึกว่าการจัดกิจกรรมกีฬาเป็นเพียงกิจกรรมเดียวที่โรงเรียนส่งเสริมให้นักเรียนทุกคนเข้ามามีบทบาทในการรับผิดชอบร่วมกัน กล่าวคือ กิจกรรมกีฬาทำให้นักเรียนเรียนรู้ที่จะวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบ เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ การยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันในหมู่คณะ การสร้าง

ความสามัคคีกลมเกลียว และการเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกันเพื่อเป้าหมายเดียวกัน อย่างไรก็ตาม นักเรียนอธิบายถึงปัญหาในการจัดกีฬาไว้ว่า การจัดกีฬาในปัจจุบันทำเพื่อแข่งขัน มุ่งเอาชนะซึ่งกันและกัน เนื่องจากเป็นค่านิยมที่ต้องการเอาชนะ และนำมาอวดกัน ทำให้ในบางครั้ง ภายหลังจากจบกิจกรรมกีฬาอาจจะเกิดความขัดแย้งระหว่างนักเรียนแต่ละคณะได้ แต่นักเรียนก็ระบุเพิ่มเติมว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น ในท้ายที่สุดก็สามารถพูดคุยกันได้ และเป็นมิตรภาพที่ดีเหมือนเดิม

นอกจากนั้น โรงเรียนตัวอย่างได้จัดทำกิจกรรมนักเรียนอื่นๆ อีก โดยส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมหน้าเสาธงที่จัดขึ้นภายหลังจากการเข้าแถวเคารพธงชาติ เช่น กิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ กิจกรรมวันไหว้ครู กิจกรรมสถาปนาลูกเสือไทย กิจกรรมวันสุนทรภู่ กิจกรรมวันพ่อ และกิจกรรมวันแม่ เป็นต้น โดยรูปแบบการจัดกิจกรรมจะเป็นการแสดงบทบาทสมมติ และการจัดพิธีการตามวันสำคัญต่าง ๆ นอกจากนี้ จะเป็นการแข่งขันการประกวดมารยาทไทย การประกวดร้องเพลงภาษาอังกฤษ และการแข่งขันเบญจภาคีเพื่อแข่งขันความรู้ทางวิชาการของนักเรียน

#### 5.4. สรุป

การศึกษาในบทนี้ ให้ความสำคัญกับการพิจารณาในสองประเด็น ได้แก่ มิติของวัฒนธรรมโรงเรียนในฐานะเครื่องมือในการการกล่อมเกลากิจกรรมเมืองตามระบอบประชาธิปไตยให้กับผู้เรียน และการทำความเข้าใจถึงกิจกรรมนักเรียน ในฐานะกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีส่วนช่วยในการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดทักษะการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

เริ่มจากการพิจารณาหลักการและแนวปฏิบัติพื้นฐานของโรงเรียนตัวอย่าง ได้แก่ การกำหนดวิสัยทัศน์ และคำขวัญของโรงเรียนที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาความเป็นเลิศทางวิชาการ ด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ทักษะภาษาในระดับสากล รวมทั้งการจัดป้ายนิเทศ และจัดพิธีการหน้าเสาธงเพื่อเชิดชูเกียรติให้กับนักเรียนที่ทำชื่อเสียงให้กับโรงเรียนในด้านต่างๆ โดยการวิจัยพบว่า นักเรียนเกือบทั้งหมดที่ได้รับใบประกาศเชิดชูเกียรติจะเป็นนักเรียนที่มีความสามารถเป็นเลิศทางด้านวิชาการทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้ว่า นักเรียนที่มีส่วนช่วยเหลือกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ไม่ได้ถูกยกย่องเทียบเท่ากับนักเรียนที่มีความสามารถเป็นเลิศทางวิชาการ

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า จุดเน้นของโรงเรียนตัวอย่าง คือ การส่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้ และความเข้าใจทางด้านวิชาการ โดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ และ

คอมพิวเตอร์ รวมทั้งโรงเรียนตัวอย่างให้คุณค่ากับนักเรียนที่มีความสามารถดีเด่นทางวิชาการ ในฐานะที่เป็นนักเรียนที่สร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียน

เมื่อพิจารณาต่อมาถึง วิถีชีวิตของนักเรียนในโรงเรียนพบว่า ตั้งแต่ 7:30 – 15:00 นักเรียนจะต้องใช้เวลากว่า 6 ชั่วโมงไปกับการเรียนในชั้นเรียน กล่าวคือ โรงเรียนกำหนดตารางสอนให้นักเรียนจะต้องเข้าชั้นเรียนวันละ 7 คาบ คาบเรียนละ 50 นาที ดังนั้น นักเรียนจะเหลือเวลาในโรงเรียนประมาณ 1 – 2 ชั่วโมงสำหรับการพักรับประทานอาหารกลางวัน และการเข้าแถวเคารพธงชาติ อย่างไรก็ตาม การวิจัยพบว่าโรงเรียนตัวอย่าง มีความพยายามที่จะกล่อมเกลานักเรียนได้เรียนรู้ที่จะรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง และรู้จักรักษาสาธารณะสมบัติของโรงเรียน ด้วยวิธีการใช้กิจกรรมง่ายๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น การเก็บจานชามและแก้วน้ำหลังรับประทานอาหาร การเข้าร่วมพิธีกรรมหน้าเสาธง และการมอบหมายให้นักเรียนจัดสรรเวลาในการเดินเปลี่ยนห้องเรียน เป็นต้น ทั้งนี้ การศึกษารายละเอียดพบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพมากนัก เนื่องจากโรงเรียนและครูไม่สามารถสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตนอย่างมีระเบียบแบบแผนให้เกิดขึ้นกับนักเรียนได้ รวมทั้งครูไม่ได้ให้ความสำคัญกับการควบคุมและตักเตือนนักเรียนที่ไม่ให้ความร่วมมือ เพราะสิ่งที่ครูให้ความสำคัญที่สุด คือ การจัดการเรียนการสอน ดังนั้นครูจึงไม่ต้องการกระทำการใดๆ ที่จะส่งผลทำให้เวลาเรียนในคาบเรียนของครูลดลง

ลำดับต่อไปจะเป็นการพิจารณาถึงบทบาทของกิจกรรมนักเรียนของโรงเรียนตัวอย่าง ในฐานะกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีส่วนช่วยในการสร้างเสริมให้ผู้เรียนเกิดทักษะการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยเมื่อพิจารณาถึงการจัดกิจกรรมนักเรียนของโรงเรียนตัวอย่าง พบว่า โรงเรียนตัวอย่างจัดกิจกรรมนักเรียน 2 รูปแบบ ดังนี้

การจัดกิจกรรมรูปแบบที่หนึ่ง คือ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นตามกรอบของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 โดยกิจกรรมที่น่าสนใจ ได้แก่ กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ และกิจกรรมชุมนุม ดังนี้

เริ่มอธิบายจากกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ชุมชนและท้องถิ่น ตามความสนใจในลักษณะอาสาสมัคร โดยโรงเรียนตัวอย่างมอบหมายให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรม และบันทึกลงใน “สมุดบันทึกกิจกรรมเพื่อ

สังคมและสาธารณะประโยชน์” อย่างไรก็ตาม นักเรียนรู้สึกว่าการที่โรงเรียนมอบหมายให้นักเรียนจัดทำสมุดบันทึกกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์เป็นภาระของนักเรียน เพราะนักเรียนไม่เข้าใจถึงสาเหตุของการจัดกิจกรรม และครูผู้ตรวจประเมินผลการจัดกิจกรรมไม่ได้ตรวจสอบอย่างจริงจัง

ลำดับต่อมาคือ กิจกรรมชุมนุม เป็นกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความถนัดและความสนใจของนักเรียน โดยการสังเกตการณ์ และสัมภาษณ์นักเรียนพบว่า กิจกรรมชุมนุมจะแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ ชุมนุมขนาดเล็กที่ไม่ได้ปฏิบัติกิจกรรมอย่างจริงจัง แต่เป็นคาบว่างให้นักเรียนปฏิบัติตนได้ตามอัธยาศัย และชุมนุมขนาดใหญ่ที่เป็นชุมนุมที่นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมชุมนุมอย่างจริงจัง เช่น กรณีตัวอย่างของกิจกรรมชุมนุมสังคมสงเคราะห์ ที่นักเรียนเป็นผู้วางแผนการดำเนินงานในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การค้นหาสถานที่ในการจัดกิจกรรม การประชุมสรรหาพื้นที่ และการเผยแพร่เชิญชวนนักเรียนในโรงเรียนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมจิตอาสา ดังจะเห็นได้ว่าการจัดกิจกรรมชุมนุมสังคมสงเคราะห์ เป็นกิจกรรมชุมนุมที่ส่งเสริมให้นักเรียนสร้างทักษะในการมีจิตสาธารณะ และเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนได้ช่วยเหลือสังคม และชุมชน นอกจากนี้ กรณีตัวอย่างนำเสนอให้เห็นถึงบทบาทขององค์กรเอกชน ในการเข้ามามีส่วนร่วมส่งเสริมการจัดกิจกรรมต่างๆ ของนักเรียน ด้วยวิธีการจัดฝึกอบรม และมอบทุนการจัดกิจกรรมให้กับนักเรียนที่สนใจด้วย

การจัดกิจกรรมรูปแบบที่สอง คือ กิจกรรมเสริมหลักสูตร เป็นกิจกรรมที่โรงเรียนสร้างสรรค์เพิ่มเติมจากกิจกรรมตามข้อบังคับของหลักสูตรแกนกลางฯ เพื่อส่งเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยกิจกรรมที่น่าสนใจ ได้แก่ กิจกรรมคณะกรรมการนักเรียนและสภานักเรียน และกิจกรรมกีฬาภายใน ตามรายละเอียดดังนี้

เริ่มศึกษาจากกิจกรรมคณะกรรมการนักเรียนและสภานักเรียน เป็นกิจกรรมที่โรงเรียนจัดตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน โดยกระบวนการจัดกิจกรรมคณะกรรมการนักเรียนและสภานักเรียนจะเป็นไปในลักษณะของการเปิดพื้นที่ให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมในทุกขั้นตอนด้วยตนเอง โดยมีครูทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา เช่น การจัดการประชุมสภานักเรียนที่นักเรียนทำหน้าที่ในการกำหนดหัวข้อการประชุม การดำเนินการประชุม การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสรุปผลการประชุมด้วยตนเอง รวมทั้งการฝึกฝนการปฏิบัติงานการช่วยเหลือดูแลโรงเรียนของคณะกรรมการนักเรียนที่ได้รับการเลือกตั้งจะเป็นไปในรูปแบบของพี่สอนน้อง กล่าวคือ รุ่นพี่ที่กำลัง

จะหมดวาระการดำรงตำแหน่งกรรมการนักเรียนจะทำหน้าที่ในการถ่ายทอด และแนะนำวิธีการปฏิบัติกิจกรรมของตนให้กับคณะกรรมการนักเรียนรุ่นถัดไป ด้วยวิธีการพบปะพูดคุยตามตำแหน่งงาน การจัดกลุ่มสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ไปจนถึงการจัดค่ายพัฒนาศักยภาพผู้นำ

ข้อสังเกตในประเด็นนี้ คือ ครูณรงค์ ผู้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของคณะกรรมการนักเรียนและสถานักเรียน คือ บุคคลที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาเป็นกรณีศึกษา เพื่อตอบคำถามถึงความคิดเห็นของครูที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ ครูณรงค์ ได้นำแนวคิดที่ได้รับจากแรงบันดาลใจในการเรียนสาขารัฐศาสตร์ มาปรับใช้กับการจัดกิจกรรมนักเรียนนี้

ลำดับต่อไปเป็นการศึกษา กิจกรรมกีฬาภายใน คือ กิจกรรมการแข่งขันกีฬาระหว่างคณะสี ที่โรงเรียนมอบหมายหน้าที่ให้นักเรียนแต่ละระดับชั้น ร่วมกันจัดกิจกรรม ซึ่งกระบวนการจัดกิจกรรมเป็นไปในรูปแบบที่นักเรียนเข้ามามีบทบาทในการดำเนินการกิจกรรมในทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติ และการประสานความร่วมมือระหว่างนักเรียนในแต่ละระดับชั้น โดยมีครูทำหน้าที่เป็นผู้ตัดสินผลการแข่งขันแพ้-ชนะ เท่านั้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า กิจกรรมนักเรียนที่จัดขึ้นในสถานศึกษาได้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้และสร้างเสริมทักษะที่สำคัญสำหรับพลเมือง ได้แก่ การส่งเสริมพัฒนาด้านบุคลิกภาพ ความรับผิดชอบ รู้จักเคารพความคิดเห็นของบุคคลอื่น รู้จักเคารพกฎระเบียบสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น และ มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาพื้นที่ในโรงเรียน



## บทที่ 6

### บทสรุป และข้อเสนอแนะ

#### 6.1. บทสรุป

ผลการศึกษาหรือข้อค้นพบในวิทยานิพนธ์เรื่อง การสร้างความเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ตามระบอบประชาธิปไตยในโรงเรียนมัธยมศึกษา ดังนี้

ขอบเขตของการศึกษาวิจัย คือ โรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดใหญ่พิเศษ ประเภทสหศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งอยู่บนถนนพระราม 6 เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร มีนักเรียนประมาณ 3,800 คน ครูจำนวน 112 คน เป็นครูกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมจำนวน 20 คน โดยโรงเรียนเวลาเปิดเรียนตามปกติตั้งแต่ 7:30 – 15:00 น. และนักเรียนต้องเรียนหนังสือตามตารางสอนวันละไม่ต่ำกว่า 6 ชั่วโมง และในกรณีที่เป็นักเรียนห้องเรียนพิเศษที่เน้นด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และภาษาอังกฤษจะต้องเรียนวิชาดังกล่าวเพิ่มเติมจนถึงเวลา 16:40 น. ของทุกวัน

การศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย พบว่า โรงเรียนจะต้องทำหน้าที่ใน 2 ประเด็น คือ

ประเด็นแรก การเสริมสร้างให้เกิดความรู้และความเข้าใจ (Cognitive domain) ความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมือง (Civic knowledge) ได้แก่ ความรู้พื้นฐานทางการปกครองระบอบประชาธิปไตย หลักสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค และคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย เช่น การเคารพสิทธิ เสรีภาพของตนเองและผู้อื่น เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกฎหมาย ยอมรับความแตกต่าง มีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับผิดชอบต่อตนเอง และยึดถือประโยชน์ส่วนรวม

ประเด็นที่สอง การสร้างเสริมทักษะในการเป็นพลเมือง (Psychomotor domain) คือมุ่งให้ผู้เรียนเกิดทักษะที่สำคัญสำหรับพลเมือง (Civic skill) โดยการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนของโรงเรียนจะต้องสร้างพื้นที่ให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น รู้จักรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง รู้จักการประนีประนอม และการใช้เหตุผล อีกทั้งผู้เรียนจะต้องเรียนรู้จากการ

ปฏิบัติจากสถานการณ์จริงหรือเสมือนจริง โดยได้มีการวางแผน การปฏิบัติ และแก้ปัญหาในชั้นเรียน นอกจากนั้น วัฒนธรรมโรงเรียนจะต้องสร้างพื้นที่สาธารณะในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของนักเรียน โรงเรียนจะต้องฝึกฝนให้นักเรียนปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน ฝึกฝนที่จะรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่ของตนเอง รวมทั้งนักเรียนจะต้องรู้จักเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษา สาธารณะสมบัติในโรงเรียน และการจัดกิจกรรมของนักเรียนจะต้องให้นักเรียนรู้จักการทำงานร่วมกับผู้อื่น การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และการเรียนรู้ที่จะรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม และสาธารณะ ประโยชน์ด้วย

#### 6.1.1. แบบเรียนกับการสร้างความเป็นพลเมือง

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาแบบเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ประชาธิปไตย และความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยมีข้อค้นพบที่มีความสำคัญดังต่อไปนี้

จากการศึกษาวิจัยพบว่า หนังสือแบบเรียนที่โรงเรียนตัวอย่างสั่งซื้อเพื่อใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ ในโรงเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (มัธยมศึกษาปีที่ 1-3) แบ่งออกเป็น 3 เล่ม ได้แก่ แบบเรียน สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม รวมสาระ(หน้าที่พลเมืองฯ ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์) แบบเรียนประวัติศาสตร์ และแบบเรียนพระพุทธศาสนา ในขณะที่แบบเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (มัธยมศึกษาปีที่ 4-6) แบ่งออกเป็น 6 เล่ม ได้แก่ แบบเรียนพระพุทธศาสนา แบบเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม แบบเรียนเศรษฐศาสตร์ แบบเรียนประวัติศาสตร์ ไทย แบบเรียนประวัติศาสตร์สากล และแบบเรียนภูมิศาสตร์

เนื้อหาสาระในแบบเรียนครอบคลุมความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมือง ได้แก่ ความรู้พื้นฐานทาง การเมืองการปกครอง ความหมายและหลักการของระบอบประชาธิปไตย โดยให้ความสำคัญกับหลัก สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคภายใต้กรอบของกฎหมาย สถาบันการเมืองการปกครอง กระบวนการทางการเมือง สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญ ฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ รวมทั้งแบบเรียนนำเสนอคุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยที่สำคัญ 7 ประการ คือ การ เคารพกฎหมายและกติกาของสังคม, เคารพสิทธิเสรีภาพของตนเองและบุคคลอื่น, มีเหตุผล รับฟัง ความคิดเห็นของผู้อื่น, มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ชุมชน ประเทศชาติและสังคมโลก, เข้าร่วม

กิจกรรมทางการเมืองการปกครอง, มีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไข ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง สิ่งแวดล้อม และมีคุณธรรม จริยธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต โดยคุณลักษณะ พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยที่แบบเรียนให้ความสำคัญที่สุดคือ การเคารพกฎหมาย อย่างไรก็ตาม แบบเรียนไม่ได้ให้ความสนใจกับการนำเสนอเนื้อหาสาระในเรื่อง การเมืองภาคพลเมือง หรือ ประวัติศาสตร์การเมืองของพลเมือง แต่แบบเรียนจะเน้นไปที่บทบาทของพระมหากษัตริย์ใน ประวัติศาสตร์การเมืองไทย เช่น การพระราชทานรัฐธรรมนูญ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง 14 ตุลา และ พฤษภาทมิฬ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า แบบเรียนมีเนื้อหาสาระพื้นฐานทางการเมืองการปกครอง ระบอบประชาธิปไตยที่ครอบคลุมตามกรอบการวิจัย ยกเว้นในเรื่อง การเมืองภาคพลเมือง อีกทั้งการ นำเสนอคุณลักษณะพลเมืองในแบบเรียนก็นับได้ว่ามีความก้าวหน้ามากกว่าในอดีต จากแต่เดิมที่ หนังสือเรียนมักจะทำให้คำอธิบายว่า พลเมือง คือ ประชาชนภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ แต่ในขณะนี้ พลเมืองถูกนำเสนอให้เรียนรู้ที่จะรับผิดชอบตนเอง สังคม และประเทศชาติ รวมทั้งพลเมืองมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคเท่าเทียมภายใต้กฎหมายเดียวกัน

อย่างไรก็ดี เมื่อศึกษาเนื้อหาสาระของเอกสารประกอบการเรียนการสอนที่ครูจัดทำขึ้น เพิ่มเติมพบว่า เอกสารประกอบการสอนได้เพิ่มเติมการอธิบายในเรื่อง พระพุทธศาสนากับการแก้ไข ปัญหาการเมืองและสันติภาพ รวมทั้งได้มีการยกตัวอย่าง กรณีความขัดแย้งทางการเมือง 14 ตุลาคม และ 6 ตุลาคม เพื่อประกอบการอธิบายด้วย รวมทั้งเอกสารประกอบการสอนกล่าวถึง ประชาสังคม ในฐานะองค์ประกอบที่สำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ เอกสาร ประกอบการสอนกล่าวถึงเรื่อง วิถีประชาธิปไตย โดยอธิบายว่า การเสริมสร้างประชาธิปไตยจะต้อง ปลุกฝังให้เกิดในวิถีชีวิตของนักเรียนชีวิตประจำวันด้วย โดยนักเรียนจะต้องใช้หลักสิทธิเสรีภาพ หลัก เหตุผล หลักความเสมอภาค หลักการยึดถือเสียงข้างมาก และหลักภราดรภาพ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ในการดำเนินชีวิต

สรุปได้ว่า เนื้อหาสาระของหนังสือแบบเรียนมีเนื้อหาพื้นฐานทางการเมืองการปกครอง ระบอบประชาธิปไตยที่เพียงพอสำหรับการสร้างให้นักเรียนมีความรู้ และความเข้าใจที่สำคัญสำหรับการ เป็นพลเมือง แต่แบบเรียนยังขาดการนำเสนอเนื้อหาในเรื่องของการเมืองภาคพลเมือง ซึ่งในส่วน

นี้เอกสารประกอบการสอนที่ครูจัดทำขึ้นทำหน้าที่เพิ่มเติมเนื้อหาดังกล่าว จึงอาจจะกล่าวได้ว่า โรงเรียนได้เตรียมความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมืองให้กับผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม

#### 6.1.2. ทักษะของครูที่มีต่อการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาทัศนคติของครูที่มีต่อการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยมีข้อค้นพบที่มีความสำคัญดังต่อไปนี้

ครูกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมของโรงเรียนเชื่อว่า พลเมืองเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย อีกทั้งครูมีความรู้และความเข้าใจว่า การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองคือ การจัดการเรียนรู้เพื่อให้นักเรียนมีคุณลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย เช่น รู้จักการเคารพสิทธิ เสรีภาพ หน้าที่ของผู้อื่น รู้จักที่จะคิดวิเคราะห์อย่างเป็นเหตุเป็นผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ใช่ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ครูส่วนใหญ่เชื่อว่า โรงเรียนไม่ได้มีหน้าที่หลักในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะเป้าหมายในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนคือ การจัดการศึกษาเพื่อให้นักเรียนมีความรู้เพียงพอที่จะสอบวัดและประเมินผลของกระทรวงศึกษาธิการ และนักเรียนสามารถสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงตามที่ต้องการได้

อย่างไรก็ตามการวิจัยพบว่า โรงเรียนยังมีครูที่ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยจำนวน 2 คน ดังนี้

กรณีตัวอย่างแรก ครูจะให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน โดยครูได้ศึกษาวิจัยในหัวข้อเรื่อง “การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมคุณลักษณะนิสัยการมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย กับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4” และครูทดลองปฏิบัติการจัดการเรียนการสอนโดยให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสวงหาความรู้ และสร้างความรู้เป็นของตนเอง และได้มีการเปิดพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นอย่างจริงจังเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน อีกทั้งครูได้จัดให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองจากการสมมติเหตุการณ์การเลือกตั้งขึ้นในชั้นเรียน ซึ่งการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบนี้นับได้ว่ามีความก้าวหน้าในระดับที่เหมาะสมกับการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสถานศึกษา ตามกรอบของการวิจัยนี้

กรณีตัวอย่างที่สอง ครูให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมนักเรียน คือ กิจกรรมสภานักเรียน และคณะกรรมการนักเรียนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยกระบวนการจัดกิจกรรมนักเรียนดังกล่าว ได้เปิดพื้นที่ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นด้วยตนเองในทุกขั้นตอน โดยมีครูเป็นเพียงที่ปรึกษาเท่านั้น

จุดร่วมสำคัญของกรณีตัวอย่างคือ ครูเริ่มต้นให้ความสนใจกับการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยภายหลังจากที่ครูจบการศึกษาจากคณะรัฐศาสตร์ จึงอาจจะกล่าวได้ว่า ครูที่มีความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์ อาจจะทำให้ครูเกิดความสนใจ และเกิดแรงจูงใจในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ดังอาจกล่าวได้ว่า ความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์อาจจำเป็นต่อการสร้างมิติความสนใจในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

นอกจากนั้น เรายังพบข้อสังเกตที่น่าพิจารณาอีกว่า แม้ว่าโรงเรียนจะมีบุคลากรที่ให้ความสนใจในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองเพียงสองท่าน แต่ครูทั้งสองท่านก็มีความพยายามริเริ่มให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และปรับปรุงวิธีการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนได้อย่างน่าสนใจ เช่น การส่งเสริมการจัดกิจกรรมนักเรียน เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ครูที่มีความรู้ และความสนใจต่อการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองเป็นบุคลากรที่มีความสำคัญสำหรับโรงเรียน

#### 6.1.3. กระบวนการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองภายในห้องเรียน

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษากระบวนการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยภายในห้องเรียน โดยมีข้อค้นพบที่มีความสำคัญดังต่อไปนี้

โรงเรียนจัดตารางการสอนในชั้นเรียนของนักเรียน วันละ 7 คาบเรียน คาบละ 50 นาที แบ่งเป็นการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สัปดาห์ละ 2 คาบเรียน มีนักเรียนในห้องเรียนทั้งหมดประมาณ 55 – 58 คน

การจัดกระบวนการเรียนการสอนในชั้นเรียนของโรงเรียนตัวอย่าง ให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนรู้แบบบรรยาย (Lecture Method) โดยใช้ Power Point ประกอบการสอน โดยห้องเรียนเกือบทุกห้องจัดการสอนด้วยวิธีการให้ครูผู้สอนเป็นศูนย์กลาง (Teacher – Centered Method) คือ ครูผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน เพื่อเตรียมให้นักเรียนมี

ความรู้เพียงพอสำหรับการสอบวัดและประเมินผลของกระทรวงศึกษาธิการที่ใช้วิธีการจัดสอบปรนัยแบบเลือกตอบ (Multiple choice) สำหรับวัดความรู้ที่นักเรียนได้ศึกษาจากการเรียนในห้องเรียน นอกจากนี้ การจัดบรรยากาศในห้องเรียนเป็นไปในรูปแบบที่ไม่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ โดยครูผู้สอนจะจัดการสอนหน้าชั้นเรียน และนักเรียนทั้งหมด 55 คน นั่งเรียงตามลำดับหน้ากระดาน ซึ่งหากเปรียบเทียบกับการจัดการเรียนการสอนในประเทศเยอรมนีจะเห็นได้ว่า การจัดที่นั่งของนักเรียนจะเป็นโต๊ะขนาดใหญ่ที่นักเรียนสามารถนั่งได้ 4-5 คน และครูผู้สอนจะเดินไปตามโต๊ะของนักเรียนเพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักเรียนร่วมกัน ดังจะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนการสอนไม่มีพื้นที่ให้นักเรียนได้เข้ามามีบทบาทในการแสดงความคิดเห็น และการใช้เหตุผลเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ครูผู้สอนได้มีความพยายามในการจัดกิจกรรมให้นักเรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เช่น การรายงานข่าว การสนทากลุ่มย่อยเพื่อจัดทำรายงานกลุ่มร่วมกัน เป็นต้น ซึ่งการจัดกิจกรรมของนักเรียนจะเป็นไปในรูปแบบของการมอบหมายงานให้นักเรียนปฏิบัติเป็นการบ้าน มากกว่าที่จะจัดกิจกรรมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในชั้นเรียน ดังนั้นการมอบหมายภาระงานของครูผู้สอนจะต้องคำนึงถึงภาระงานทั้งหมดของนักเรียนด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนของโรงเรียนไม่สามารถสร้างพื้นที่ให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แต่ก็นับได้ว่าครูผู้สอนมีความพยายามในการจัดกิจกรรมให้นักเรียนปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมเป็นไปในรูปแบบของการมอบหมายชิ้นงานให้นักเรียนปฏิบัติเป็นการบ้าน มากกว่าจะให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันในชั้นเรียน ดังนั้นหากพิจารณาตามกรอบการวิจัย จึงสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนของโรงเรียนไม่เพียงพอต่อการสร้างเสริมทักษะในการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยให้กับผู้เรียน

เมื่อพิจารณาถึงการวัดและประเมินผลของการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนพบว่า ครูให้นำหนักกับการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนด้วยวิธีการจัดสอบกลางภาค และปลายภาค โดยใช้ข้อสอบปรนัยแบบเลือกตอบ (Multiple choice) เพื่อวัดความรู้ของนักเรียนเป็นลำดับแรก จากนั้นครูจึงประเมินผลจากการตรวจผลการปฏิบัติงาน ชิ้นงาน และรายงานของนักเรียน โดยในประเด็นนี้มีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ครูเชื่อว่าการลอกการบ้าน และการคัดลอกผลงานของนักเรียนเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ เพราะนักเรียนมีภาระงานมาก ทั้งที่ในความเป็นจริงครูควรใส่ใจและให้ความสำคัญกับการตรวจประเมินผลงานของนักเรียนอย่างมีมาตรฐาน และในท้ายที่สุด ครูได้ประเมินคุณลักษณะอัน

พึงประสงค์ของผู้เรียน ตามแนวทางการประเมินผลของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานด้วย แต่การวิจัยพบว่า ครูไม่ได้ให้ความสำคัญกับการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนด้วย ข้อจำกัด ได้แก่ จำนวนนักเรียนที่ครูรับผิดชอบการประเมินมากจนเกินไป, การประเมินส่งผลต่อการเลื่อนชั้นของนักเรียน ดังนั้นครูจึงต้องประเมินให้ผ่าน และการประเมินคุณลักษณะพลเมืองบางข้อไม่อาจจะวัดได้จริง เช่น อยู่อย่างพอเพียง และรักความเป็นไทย เป็นต้น

ดังจะเห็นได้ว่า การประเมินผลที่ใช้ได้จริงในการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนของครูผู้สอน จะเป็นเพียงการสอบวัดความรู้ โดยใช้ข้อสอบปรนัยแบบเลือกตอบ (Multiple choice) เท่านั้น ในขณะที่ครูไม่ได้ให้ความสำคัญกับการประเมินชิ้นงาน และผลงานของนักเรียน รวมทั้งการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน

#### 6.1.4. วัฒนธรรมสถานศึกษา และกิจกรรมนักเรียนเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 เพื่อศึกษาวัฒนธรรมสถานศึกษา และกิจกรรมนักเรียนที่จัดขึ้นในสถานศึกษาเฉพาะที่มีการรับรองจากสถานศึกษาอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีข้อค้นพบที่มีความสำคัญดังต่อไปนี้

เริ่มพิจารณาจากวัฒนธรรมของโรงเรียนจะเห็นได้ว่า การจัดบรรยากาศในโรงเรียนให้ความสำคัญกับการยกย่องเชิดชูเกียรติของนักเรียนผู้มีความสามารถดีเลิศทางวิชาการ นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาถึงวิถีชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนพบว่า นักเรียนใช้เวลากว่า 6 ชั่วโมงในการเรียนหนังสือตามตารางสอนของโรงเรียน และแม้ว่าโรงเรียนจะมีความพยายามในการกล่อมเกลาให้นักเรียนได้เรียนรู้ที่จะรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง และรู้จักรักษาสาธารณะสมบัติของโรงเรียน ด้วยวิธีการใช้กิจกรรมง่ายๆ ในชีวิตประจำวัน แต่ก็ไม่ได้เป็นไปอย่างจริงจัง เนื่องจากโรงเรียนไม่สามารถสร้างแรงจูงใจให้นักเรียนปฏิบัติตามแนวทางที่โรงเรียนกำหนดไว้ได้ รวมทั้งครูก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการควบคุมและตักเตือนนักเรียนที่ไม่ให้ความร่วมมือ เช่น การเดินเปลี่ยนห้องเรียนที่ไม่เป็นระเบียบ และล่าช้ากว่าที่กำหนด เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงการจัดกิจกรรมนักเรียนของโรงเรียนตัวอย่างพบว่า โรงเรียนตัวอย่างจัดกิจกรรมนักเรียน 2 รูปแบบ ดังนี้

กิจกรรมรูปแบบที่หนึ่งคือ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ตามข้อกำหนดของหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 โดยกิจกรรมที่น่าสนใจได้แก่ กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณะ ประโยชน์ และกิจกรรมชุมนุม ตามรายละเอียดดังนี้

กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณะประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่โรงเรียนมอบหมายให้นักเรียน บันทึกรายละเอียดการปฏิบัติกิจกรรมลงใน “สมุดบันทึกกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณะประโยชน์” ด้วยวิธีการ บันทึกรายละเอียดการปฏิบัติกิจกรรม และผลที่เกิดขึ้นกับตนเอง และสังคม จากนั้นให้นักเรียนถ่ายรูป ในขณะที่ปฏิบัติกิจกรรม และส่งให้ครูที่ปรึกษาตรวจสอบประเมินผล อย่างไรก็ตาม นักเรียนรู้สึกว่าการจัด กิจกรรมนี้เป็นภาระงานของนักเรียน เนื่องจากนักเรียนไม่ทราบถึงเหตุผลในการปฏิบัติกิจกรรม รวมทั้งครูไม่ได้ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบประเมิน ดังนั้นการปรับแก้ไขคือ ครูควรให้ความสนใจกับการประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมของนักเรียนมากขึ้น และให้คำแนะนำติชมกับนักเรียนเพื่อจูงใจให้ นักเรียนเกิดความตั้งใจในการปฏิบัติกิจกรรม รวมทั้งครูควรอธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรม ให้ชัดเจนว่า การปฏิบัติกิจกรรมมีเป้าหมายให้นักเรียนได้เรียนรู้ที่จะมีจิตสาธารณะในการช่วยเหลือ สังคม และสาธารณะประโยชน์ เพื่อให้นักเรียนรับรู้ถึงคุณค่าหลักของการปฏิบัติกิจกรรมนี้

กิจกรรมชุมนุม เป็นกิจกรรมที่โรงเรียนเปิดพื้นที่ให้นักเรียนเข้าร่วมชุมนุมได้ตามอัธยาศัยตาม ความสนใจและความถนัดของนักเรียน โดยผลการวิจัยพบว่า ชุมนุมของโรงเรียนจะเป็นไปในสอง รูปแบบ ได้แก่ ชุมนุมขนาดเล็กที่นักเรียนไม่ได้ปฏิบัติกิจกรรมชุมนุมอย่างจริงจัง และชุมนุมขนาดใหญ่ ที่นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมชุมนุม ผู้วิจัยจะยกตัวอย่าง ชุมนุมสังคมสงเคราะห์ ที่ การจัดกิจกรรมชุมนุมในทุกชั้นตอนเกิดขึ้นจากการลงมือปฏิบัติของนักเรียน และครูทำหน้าที่เป็น เพียงที่ปรึกษาเท่านั้น ดังนั้นนักเรียนจะได้เรียนรู้การทำงานร่วมกับผู้อื่น รวมทั้งได้เรียนรู้ที่จะ รับผิดชอบต่อสังคม และสาธารณะประโยชน์ด้วย

กิจกรรมรูปแบบที่สอง คือ กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่โรงเรียนสร้างสรรค์เพิ่มเติมจากกิจกรรม ตามข้อบังคับของหลักสูตรแกนกลางฯ ได้แก่ กิจกรรมสถานักเรียนและคณะกรรมการนักเรียน และ กิจกรรมกีฬาภายใน โดยการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่กล่าวมานั้น เรียกได้ว่าเป็นกิจกรรมที่นักเรียน เป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมในทุกชั้นตอนด้วยตนเอง และครูทำหน้าที่เป็นเพียงที่ปรึกษา นอกจากนั้น ประเด็นที่น่าสนใจคือ การประชุมสถานักเรียนที่โรงเรียนได้เปิดพื้นที่ให้นักเรียนเข้ามามีบทบาทในการ



แสดงความคิดเห็น และเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของโรงเรียน เช่น การปรับภูมิทัศน์ ในโรงเรียน การรณรงค์ให้เพื่อนนักเรียนร่วมกันดูแลรักษาความสะอาดพื้นที่ในโรงเรียน เป็นต้น

สรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมนักเรียนได้กำหนดแนวปฏิบัติที่จะให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น อีกทั้งการจัดกิจกรรมนักเรียนส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักการทำงานร่วมกับผู้อื่น และการเรียนรู้ที่จะรับผิดชอบตนเอง สังคม และสาธารณะประโยชน์ด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดกิจกรรมนักเรียนเป็นการจัดการเรียนรู้ที่สามารถสร้างเสริมทักษะที่สำคัญสำหรับพลเมืองได้ในระดับที่ก้าวหน้า เมื่อพิจารณาตามกรอบของการวิจัย

## 6.2. การอภิปรายบทสรุป

การวิจัยสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาของโรงเรียนตัวอย่าง ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการพุทธศักราช 2551 ไม่เอื้อให้เกิดการสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยไม่ว่าจะเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในรูปแบบใดก็ตาม เนื่องจากการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเริ่มตั้งแต่หนังสือแบบเรียน กระบวนการจัดการเรียนการสอน แนวคิดของครูผู้สอน กิจกรรมนักเรียน ไปจนถึงวัฒนธรรมของโรงเรียนให้ความสำคัญกับการสร้างนักเรียนที่มีความรู้เพียงพอสำหรับการสอบเข้ามหาวิทยาลัย เนื่องจากการวัดและประเมินผลของกระทรวงศึกษาธิการให้ความสำคัญกับการประเมินผลสัมฤทธิ์ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาด้วยวิธีการใช้ข้อสอบปรนัยแบบเลือกตอบ ดังนั้นสถานศึกษาและครูผู้สอนจึงไม่มีแรงจูงใจในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยครูให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการบรรยายเพื่อป้อนความรู้ให้กับผู้เรียนเพื่อตอบสนองต่อความคาดหวังของผู้ปกครองที่ต้องการให้นักเรียนสามารถสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงได้ ดังจะเห็นได้ว่าภายใต้เงื่อนไขที่ระบบการศึกษาไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาความเป็นเลิศทางวิชาการส่งผลให้เกิดความโน้มเอียงในการกำหนดวัตถุประสงค์ทางการศึกษา ยกตัวอย่างเช่น การที่โรงเรียนยกย่องเชิดชูนักเรียนที่มีความสามารถเป็นเลิศด้านวิชาการทางวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และทักษะภาษาระดับสากล ในขณะที่นักเรียนที่มีบทบาทในการช่วยเหลือสังคมและสาธารณประโยชน์ในโรงเรียนไม่ได้ถูกกล่าวถึง โดยการแก้ไขความโน้มเอียงดังกล่าวนี้ กระทรวงศึกษาธิการในฐานะหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดูแลการจัดการศึกษาของสถานศึกษาจะต้องมีความจริงจังที่จะกำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองที่สามารถปฏิบัติได้ ซึ่งการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่า

กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่มีเนื้อความที่เกี่ยวเนื่องกับการกำหนดเป้าหมายของการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในสถานศึกษา ดังเช่น การกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน แต่การวิจัยยังได้นำเสนอให้เห็นว่ากระทรวงศึกษาธิการไม่มีกลไกในการตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นพลเมืองที่ใช้ได้จริง โดยในกรณีนี้หากเปรียบเทียบกับนโยบายในการจัดสอบวัดความรู้พื้นฐาน O-net และ A-net ของกระทรวงศึกษาธิการที่ใช้ในการคัดเลือกนักเรียนเข้ามหาวิทยาลัย และประเมินมาตรฐานการจัดการศึกษาของสถานศึกษาจะเห็นได้ชัดว่ามีความชัดเจน และเป็นสิ่งที่กระทรวงศึกษาธิการให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ในกรณีนี้หากเปรียบเทียบกับต่างประเทศ เช่น ประเทศเยอรมนีที่มีการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจในการเมืองการปกครอง และวิถีประชาธิปไตยอย่างเป็นระบบ โดยมีกฎหมายว่าด้วยการศึกษาด้านการเมืองในระดับประเทศ และระดับมลรัฐที่กำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาต่อเนื่องของรัฐ ซึ่งประชาชนสามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งหากมองย้อนที่ประเทศไทยจะเห็นได้ว่า แม้ว่าประเทศไทยจะมีความพยายามในการกำหนดแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง แต่กลับไม่มีกลไกในการดูแลการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในเชิงนโยบายที่ใช้ได้จริง กล่าวโดยสรุปคือ ในปัจจุบันนี้กระทรวงศึกษาธิการไม่มีเจตจำนงในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองอย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังไม่มีกลไกในการติดตามตรวจสอบ รวมถึงไม่มีนโยบายในการผลิตบุคลากรที่มีความรู้ และความเชี่ยวชาญในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง โดยนโยบายที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีความเลือนลอยและไม่สามารถตรวจสอบได้ เช่น การที่รัฐบาลกำหนดให้นักเรียนทุกคนจะต้องเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม แต่ท้ายที่สุดกระทรวงศึกษาธิการก็ใช้วิธีการวัดและประเมินผลการศึกษารายวิชาดังกล่าวด้วยการจัดสอบวัดความรู้ในระดับประเทศด้วยวิธีการใช้ข้อสอบปรนัย และกระทรวงไม่เคยติดตามตรวจสอบมาตรฐานของการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ และรายวิชาที่เกี่ยวข้องในสถานศึกษา

หากพิจารณากรณีศึกษาของต่างประเทศพบว่า นโยบายในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยของต่างประเทศมักจะเกิดขึ้นภายหลังจากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองจากนั้นประชาชนก็จะสร้างข้อตกลงร่วมในเรื่องอุดมคติของพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ดังเช่น ประเทศฝรั่งเศสที่ได้มีการประกาศไว้ใน Declaration of the Rights of Man

and the Citizen (1789) ว่า “อุดมคติของการเป็นพลเมืองมีความเกี่ยวข้องกับ เสรีภาพ หลักทรัพย์ ความปลอดภัย และมีหน้าที่ในการต่อต้านการกดขี่” (สถาบันพระปกเกล้า 2555) จากนั้นจึงได้ กำหนดกระบวนการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ทั้งนี้เพราะการจัดการศึกษาเพื่อสร้าง ความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยเป็นเรื่องที่ทุกภาคส่วนในสังคมจะต้องเข้ามามีบทบาท โดยในกรณีของประเทศไทยจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองอย่างไรก็ตาม แต่ก็ยังไม่ เคยสร้างข้อตกลงร่วมในการกำหนดการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบ ประชาธิปไตยร่วมกัน โดยนโยบายที่ถูกกำหนดขึ้นมักจะเป็นไปในทางที่มีความเข้มงวดและควบคุมให้ ประชาชนเป็นพลเมืองที่เชื่อฟังรัฐบาลเท่านั้น โดยรัฐไม่เคยโน้มน้าวให้ประชาชนเกิดความเชื่อว่า การ จัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยเป็นประเด็นหลักที่สังคมควรให้ ความสำคัญ

นอกจากนั้นการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในสถานศึกษา ของโรงเรียนตัวอย่างมีความพยายามในการจัดการศึกษาเพื่อให้นักเรียนมีลักษณะของธรรมวิทยาแห่ง พลเมือง แบบชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ กล่าวคือสถานศึกษาพยายามที่จะสอดแทรกการกล่อม เกลาให้นักเรียนมีความคิดจิตใจ มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกื้อกูลต่อการบรรลุถึงและรักษาวิถีชีวิตที่ ดีตามอุดมคติของสังคมการเมืองแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น ประมุข โดยนักเรียนจะต้องเรียนรู้ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งในสังคมที่มีสถาบันจารีตประเพณีที่มีสถาบัน พระมหากษัตริย์เป็นแกนหลักของความคิด รวมทั้งนักเรียนจะต้องมีพฤติกรรมที่อยู่ในกรอบของความ สงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของศาสนา เช่น การที่ครูผู้สอนมีความพยายามที่จะสอนอุดมคติความ เป็นพลเมืองพร้อมกับการนำเสนอหลักทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในสถานศึกษา จะมีความพยายามในการกล่อมเกลานักเรียนเข้าใจว่า ตนเองเป็นพลเมืองในสังคมที่มีหลักทางพระ พุทธศาสตร์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว รวมทั้งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข แต่ก็ไม่ได้เป็นไปอย่าง จริงจังภายใต้กรอบของการจัดการศึกษาเพื่อสอวัตผล อย่างไรก็ตามสิ่งที่ต้องพึงระวังคือ สังคมไทย ในปัจจุบันอยู่ในบริบทของความขัดแย้งทางความคิด และการพัฒนาของเทคโนโลยีการสื่อสารส่งผล ทำให้เกิดความหลากหลายทางความคิดที่อาจแตกต่างไปจากอุดมคติของการจัดการศึกษาเพื่อสร้าง พลเมืองในสถานศึกษา ดังเช่น มุมมองของผู้ที่มองว่าตนเองควรเป็นพลเมืองในสังคมที่ไม่มีจารีต ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นต้น ซึ่งความแตกต่างทางความคิดเช่นนี้อาจ

นำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรง ดังเช่นที่ศุภมิตร อธิบายไว้ว่า ประชาชนชนชั้นกลางที่เพิ่งเติบโตขึ้นมาถูกกล่อมเกลางจนเกิดเป็นจิตสำนึกว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ และศีลธรรมอันดีของสังคมเป็นเสมือน “ของขลัง” กั้นย่นความไร้ระเบียบและความพินาศให้ ดังนั้นเมื่อพวกเขาารู้สึกว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นแกนหลักทางความคิดของเขากำลังถูกคุกคามทำลาย การสนับสนุนให้ใช้ความรุนแรงจึงเกิดขึ้น และโดยนัยนี้เองที่ธรรมวิทยาแห่งพลเมืองแบบชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ถูกพลิกให้มาเกี่ยวข้องกับความรุนแรงทางการเมือง ดังนั้นการปรับเปลี่ยนอุดมคติในการสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยที่สังคมไทยในปัจจุบันต้องการ จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ควรตั้งคำถามอย่างจริงจังต่อไป

การวิจัยนี้อาจทำให้ผู้ศึกษาเชื่อว่า การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในสถานศึกษาของโรงเรียนตัวอย่างเต็มไปด้วยข้อจำกัด และไม่น่าจะแก้ไขให้ดีขึ้นได้ แต่หากพิจารณาถึงสถานศึกษาอื่นๆ ของประเทศไทยจะพบว่า ยังมีโรงเรียนทางเลือกที่มีความก้าวหน้าทางการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยหลายโรงเรียน ในที่นี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างโรงเรียนนอกระบบแห่งหนึ่ง ที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริงเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต และพัฒนาความสามารถทางวิชาการ โดยกระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนจะมีแนวทางที่สำคัญคือ การจัดการเรียนรู้เริ่มต้นจากสิ่งที่คุณเรียนสนใจ จากนั้นครูจะวางแผนอย่างบูรณาการเพื่อสอดแทรกความรู้ทางวิชาการร่วมกับนักเรียนที่จะเข้ามามีบทบาทในการวางแผนการจัดกิจกรรม ลำดับต่อไปนักเรียนจะได้เรียนรู้ด้วยวิธีการปฏิบัติจริง และสรุปความรู้จากการปฏิบัติงาน กล่าวคือ ครูจะให้โอกาสแก่ผู้เรียนในการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวส่งผลทำให้นักเรียนมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับสังคม โดยวิธีการประเมินผลที่โรงเรียนนำมาปรับใช้คือ รูปแบบการประเมินผลแบบสามร้อยหกสิบองศา กล่าวคือนักเรียนจะต้องประเมินตนเอง เพื่อนนักเรียน และครูผู้สอนจึงจะทำการประเมินผลในภาพรวมอีกครั้ง โดยในปีการศึกษาสุดท้ายทางโรงเรียนจะจัดแนะแนวความรู้ในการสอบเข้ามหาวิทยาลัยให้กับนักเรียนเพื่อตอบสนองต่อกติกาของสังคม แต่เป้าหมายในการสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงไม่ใช่เป้าหมายสำคัญในการจัดการศึกษาของโรงเรียนทางเลือกนี้ โดยครูให้สัมภาษณ์ว่า ตนเองมีความต้องการให้นักเรียนสามารถสอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ แต่มีความพยายามที่จะใช้วิธีการสอบเข้าในแบบโควตาที่ใช้รูปแบบของการยื่นเสนอผลงานการปฏิบัติกิจกรรมของนักเรียน

มากกว่าการมุ่งมั่นในการสอบคัดเลือกในระบบของกระทรวงศึกษาธิการ ดังจะเห็นได้ว่า คุณค่าของระบบการศึกษาที่โรงเรียนทางเลือกให้ความสำคัญจะมีความแตกต่างกับคุณค่าที่โรงเรียนโดยทั่วไป กล่าวคือ คุณค่าของการจัดการศึกษาที่ครอบงำแนวทางในการปฏิบัติตนของครู และโรงเรียนในสังกัดของกระทรวงศึกษาธิการจะอยู่ที่การจัดการศึกษาเพื่อให้นักเรียนมีความรู้ที่เพียงพอสำหรับการสอบเข้ามหาวิทยาลัย ในขณะที่โรงเรียนนอกระบบจะให้ความสำคัญกับการสร้างทักษะชีวิตในด้านต่างๆ ให้กับนักเรียน รวมทั้งการสร้างทักษะความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยด้วย อย่างไรก็ตาม ใดๆ ก็ดี โรงเรียนทางเลือกดังกล่าวนี้จะต้องมีความพร้อมในการจัดการศึกษาในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องบุคลากร งบประมาณ และสภาพแวดล้อมทางการศึกษา ซึ่งด้วยข้อจำกัดของโรงเรียนทางเลือกจึงไม่ใช่โรงเรียนที่เยาวชนทั่วไปจะสามารถเข้าถึงได้

ดังจะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ แต่สิ่งที่สำคัญคือความเอาใจจริงเอาใจของกระทรวงศึกษาธิการในการเข้ามาแก้ปัญหาที่แท้จริง และข้อจำกัดต่างๆ โดยประเด็นที่สำคัญที่สุดคือ รัฐจะต้องกำหนดนโยบายที่มีเจตจำนงในการปรับความสมดุลระหว่างการศึกษามีเป้าหมายเพื่อการสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ให้มีความเท่าเทียมกับการจัดการศึกษามีเป้าหมายเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ยกตัวอย่างเช่น นโยบายในการวัดมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียน ที่รัฐควรจะให้ ความสำคัญกับการวัดมาตรฐานของโรงเรียนที่มีให้ความสำคัญกับการสร้างพลเมืองด้วย ซึ่งหากพิจารณาเปรียบเทียบกับประเทศเยอรมนีจะเห็นได้ว่า การส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองสามารถไปได้ไกลถึงในระดับที่เป็นเป้าหมายของการศึกษาที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ

## รายการอ้างอิง

(2536). "ประชาธิปไตยในวิถีชีวิต." วารสารระฆัง พ.ศ.-ก.ศ. 2536: 6-7.

(2548). ธรรมกับการเมือง. หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์.

Farmmen, R. F. (1975). Civic Education in Ten Countries. Sweden., Almqvist & Wiksell International.

Harnish, A. (2006). Contemporary Discourses of Citizenship, in Review of Educational Research.

Hebert, Y. a. S. (2007). "Citizenship Education." Alan May, 25.

ThaiCivicEducation (2550). "การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบบอบประชาธิปไตยของไทย." Retrieved 18 มกราคม, 2557, from <http://www.thaiciviceducation.org/index.php/aboutus/target-group/formal-education>.

ThaiCivicEducation (2551). กรอบแนวคิดหลักสูตร การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบบอบประชาธิปไตยของไทย. กรุงเทพฯ, บริษัทอมิเมจ จำกัด.

ThaiCivicEducation (2557). "การศึกษาในระบบ." Retrieved 18 มกราคม, 2557, from <http://www.thaiciviceducation.org/index.php/aboutus/vision>

ThaiCivicEducation (2557). "หลักการร่วมด้านการจัดการเรียนรู้และการเผยแพร่เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย." Retrieved 4 มกราคม, 2558.

UNESCO (2550). "Citizenship Education." Retrieved 19 กุมภาพันธ์ 2557, 2557, from [http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme\\_b/mod07.html](http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_b/mod07.html).

เทวานฤมิตรกุล, ป. (2555). การศึกษาเพื่อการสร้างพลเมือง. กรุงเทพฯ, นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

เทวานฤมิตรกุล, ป. (2555). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพฯ, นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

เพชรฤทธิ, ป. (2550). สภาพและปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนา คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีของครูสังคมศึกษา. ครุศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เลี้ยวโพธิ์, ณ. (2554). หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ บริษัท พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) จำกัด.

เสมอ (2557). การจัดการศึกษาในโรงเรียน.

เหล่าธรรมทัศน์, น. (2543). การเมืองของพลเมือง. กรุงเทพฯ, โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

เอียวศรีวงศ์, น. (2538). ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก. กรุงเทพฯ, มติชน.

โพธิ์แทน, ว. (2538). อะไรนะ...ประชาธิปไตย. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

โพธิ์ตาปะนะ, อ. (2503). อิทธิพลของวัฒนธรรมโรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ในกรุงเทพมหานคร. ครุศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โพธิ์หวังประสิทธิ์, โ. (2556). "การกล่อมเกลางานการเมืองในสังคมการเมืองไทย : ข้อสังเกตบางประการจากการศึกษาวิจัยที่มีอยู่." วารสารเทคโนโลยีภาคใต้ ปีที่ 6 (ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2556)

ใจดี (2557). การเรียนการสอนในโรงเรียน.

ใจดี (2557). การจัดการศึกษาในโรงเรียน.

กระทรวงศึกษาธิการ (2542). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553. หมวด 1 บททั่วไป มาตรา 7.

กระทรวงศึกษาธิการ (2551). ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551: 62-70.

กระทรวงศึกษาธิการ (2551). สพฐ. 293/2551 คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องให้ใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 วันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2551.

กระทรวงศึกษาธิการ (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551: คำนำ.

กระทรวงศึกษาธิการ (2552). ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการตรวจประเมินคุณภาพและการอนุญาตใช้สื่อการเรียนรู้อุในการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2552. วันที่ 20 กรกฎาคม 2552: 15.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กระทรวงศึกษาธิการ (2557). แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557: 16.

กรมพลศึกษา, ด. ร. และ ด. ช. (2553). หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ, บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด.

กวี วรกวิน, พ. ก. และ ณ. น. (2555). หนังสือเรียนสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ, บริษัท พัฒนาคุณภาพวิชาการ จำกัด.

จันทร์พราย, ก. (2527). แนวทางที่ใช้ในการศึกษาการเมืองเปรียบเทียบในระบบการเมืองเปรียบเทียบ. นนทบุรี, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.



คำแก้ว, จ. (2547). วัฒนธรรมโรงเรียนที่ส่งผลต่อการนิเทศภายในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร. ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จรงค์ (2558). การคัดเลือกหนังสือแบบเรียน.

จรัส พยัคฆราชศักดิ์, ก. อ. (2547). พระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช. .

จันทร์ (2557). การจัดการศึกษาในโรงเรียน.

ณรงค์ (2557). การจัดการศึกษาในโรงเรียน.

ณัฐนันท์ (2557). การจัดการศึกษาในโรงเรียน.

ตันติสุนทร, ท. (2553). ไปดู Civic Education ที่เยอรมัน. กรุงเทพฯ, สถาบันนโยบายศึกษา.

ตันติสุนทร, ท. (2555). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพฯ, บริษัท พี.เพรส จำกัด.

ตันศิริ, ว. (2551). วัฒนธรรมพลเมือง. กรุงเทพฯ บริษัท สุขุมและบุตร จำกัด.

ทองอยู่, เ. (2548). บทบาทของครูสังคมศึกษาที่มีต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย ในโรงเรียนมัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร. ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์). กรุงเทพฯ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ทองอยู่รักษ์, น. (2553). หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ, บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด.

ทับจุมพล, น. (2551). การให้การศึกษาทางการเมืองเพื่อพัฒนาพลเมือง. เรียบเรียงการสัมมนาบทบาทการพัฒนาพลเมืองเพื่อประชาธิปไตยที่ยั่งยืน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ไทย-เยอรมนี วันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551.

กรุงเทพฯ, มูลนิธิ ฟรีดริค เอแบร์ท.

ธรรมะวิสิฏกุล, อ. (2558). Retrieved 24 กุมภาพันธ์ 2558, from

<https://panchalee.wordpress.com/2009/05/17/formal-education/>.

ธวัช ทันโตภาส, พ. ใ. แ. พ. แ. (2553). แบบเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ, บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด.

ธวัช ทันโตภาส, พ. ใ. แ. พ. แ. (2553). แบบเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ, บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด.

ธวัช ทันโตภาส, พ. ใ. แ. พ. แ. (2553). แบบเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ, บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด.

จรัสรัฐวงศ์, ส. (2545). การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์สมาธรรม.

ธีรเวคิน, ล. (2529). วัฒนธรรมทางการเมืองและการกล่อมเกลารับรู้ทางการเมือง. กรุงเทพฯ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2529.

ธีระ นุชเปี่ยม, ร. ใ., พระมหาสุทนต์ อาภาภโร, กัลยาณี กุลชัย และ สุรีย์พร นิพัทธ์วิทยา (2553). หนังสือเรียนสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ, บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด.

นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4 (2557). การจัดการศึกษาในโรงเรียน.

นิรันดร์, ศ. (2548). "รายงานการวิจัยเอกสารการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี."

ปิ่นวิชัย, ล. (2542). อุดมการณ์รัฐของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2533 ศึกษาจากแบบเรียนประถมศึกษาไทย. มุ่งเน้นกับสิ่งแวดล้อมศึกษา. โตเกียว, มหาวิทยาลัยโตเกียว.

ปิ่นตบแต่ง, ป. (2541). การเมืองบทท้องถนน : 99 วัน สมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์การเดินขบวน ชุมชนประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพฯ, ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

พานิช, ว. (2555). วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ ในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ บริษัท ตาตา พับลิเคชั่น จำกัด.

พานิช, ว. (2556). การเรียนรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร. กรุงเทพฯ บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง จำกัด.

ภักดี (2557). การจัดการศึกษาในโรงเรียน.

ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา, ป. ว., ยุราพร สมบุญสุข และ ทศนีย์ สุทธิวานิช (2553). หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551.

กรุงเทพฯ, บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด  **CHULALONGKORN UNIVERSITY**

ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา, ป. ว., ยุราพร สมบุญสุข และ ทศนีย์ สุทธิวานิช (2553). หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551.

กรุงเทพฯ, บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (2550). ส่วนที่ 4 แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม.

วังมี, ป. (2543). รัฐไทยกับการกล่อมเกลากฎหมายการเมืองผ่านแบบเรียนในช่วง พ.ศ. 2475-2487. กรุงเทพฯ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปริญญามหาบัณฑิต.

วันทอง, ส. (2554). การวิจัยและพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐานเพื่อพัฒนาคุณลักษณะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนประถมศึกษา. ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (วิธีวิทยาการวิจัยการศึกษา). กรุงเทพฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศรีนุกุล, จ. (2557). ศูนย์เรียนรู้การเมืองและการเลือกตั้งอาเซียน: แนวทางการให้การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ, กระทรวงต่างประเทศ.

ศิริเจริญ, ณ. (2555). "การใช้สื่อบูรณาการเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองกับอนาคตประชาธิปไตยไทย." Veridian E-Journal Vol.5 No. 1 January – April

สถาบันพระปกเกล้า (2555). ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย (Citizenship in Thailand). กรุงเทพฯ, สถาบันพระปกเกล้า: 6.

สมใจคำหนังสือเครื่องเขียนจำกัด, บ. (2556). รายชื่อแบบเรียนอ้างอิงจาก ใบส่งของ เลขที่ IV1300103-4

สวัสดี, ส. น. (2553). "การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในประเทศไทย: สถานภาพ ความท้าทาย และข้อเสนอแนะ." เสนอต่อ มุลินธิ พีร์ตริค เอแบร์ท: 32.

สันตะพันธุ์, ณ. (2557). "วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง : แนวทางการสร้างสังคมประชาธิปไตย." Retrieved 10 ธันวาคม, 2557, from <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=1117>.

สาร, ภ. (2530). การศึกษาปัญหาที่รอคนแก้. กรุงเทพฯ, วัฒนาพานิช.

สามโกเศศ, ว. (2557). "การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง." มติชน. Retrieved 27 ธันวาคม, 2557, from [http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=22721&key=news\\_research](http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=22721&key=news_research).

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2548). รายงานการวิจัยเอกสารการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี. กรุงเทพฯ, พิมพ์ดีการพิมพ์.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2557). "ประกาศสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา." Retrieved 18 มกราคม, 2557, from <http://www.sasithara.com/index.php?lay=show&ac=article&id=539511182&Ntype=3>.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2553). แบบเรียนหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2557). แนวทางการจัดซื้อหนังสือเรียนและแบบฝึกหัดตามนโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีการศึกษา 2557.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2557). แนวปฏิบัติในการเลือกซื้อสื่อการเรียนรู้ของสถานศึกษา ปีการศึกษา 2557.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2557). นโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2557.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2546). "การจัดกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544." วารสารวิชาการ ปีที่ 6 (ฉบับที่ 9 กันยายน 2546).

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2551). แนวทางการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2551). แนวปฏิบัติการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557). แนวทางการพัฒนาการวัดและประเมินผลคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557). รายชื่อหนังสืออ่านนอกเวลาและหนังสือแนะนำควรอ่านเพิ่มเติม วิชาประวัติศาสตร์ไทยและหน้าที่พลเมือง.

หมั่นทรัพย์, ศ. (2551). "การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง : ฐานรากของการเมืองภาคพลเมือง." ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 เดือน พฤษภาคม - สิงหาคม 2551: 5.

อรทัย (2557). "เอกสารประกอบการเรียนการสอน เรื่องลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา. ."





ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
CHULALONGKORN UNIVERSITY

### ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาว กรวรรณ เกียรติไกรวัลศิริ เกิดเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2532 ณ จังหวัด  
ชลบุรี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญารัฐศาสตรบัณฑิต สาขา บริหารรัฐกิจ จาก  
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2554

